

UNIVERZITA KARLOVA

Právnická fakulta

Lucie Procházková

**Pojem a právní důsledky překročení mezí nutné
obraný a krajní nouze**

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce: JUDr. Rudolf Vokoun, CSc.

Katedra trestního práva

Datum vypracování práce (uzavření rukopisu): 31. 8. 2023

Prohlašuji, že jsem předkládanou diplomovou práci vypracovala samostatně, že všechny použité zdroje byly řádně uvedeny a že práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Dále prohlašuji, že vlastní text této práce včetně poznámek pod čarou má 273.953 znaků včetně mezer.

Lucie Procházková

V Praze dne 31. 8. 2023

Na tomto místě bych ráda srdečně poděkovala JUDr. Rudolfu Vokounovi, CSc., za to, že mi byl při zpracování této práce tolik nápomocen, věnoval mi nemalý kus svého volného času, poskytoval mi cenné rady a podněty ke zlepšení i k zamyšlení.

Také bych ráda poděkovala mé rodině, přátelům a mému muži, neb mi byli nepřetržitou oporou po celou dobu studia, a byť to se mnou zejména v průběhu závěrečných zkoušek nebylo jednoduché, nikdy se ke mně neotočili zády. Děkuji za Vaši trpělivost, vřelost a porozumění.

Obsah

ÚVOD	6
1. PROTIPRÁVNOST TRESTNÉHO ČINU VS. OKOLNOSTI VYLUČUJÍCÍ PROTIPRÁVNOST	9
1.1 <i>Pojem trestného činu a vymezení jeho znaků</i>	9
1.2 <i>Protiprávnost jako znak trestného činu</i>	11
1.3 <i>Okolnosti vylučující protiprávnost</i>	15
1.3.1 <i>Pojem, jednotlivé druhy a společné rysy</i>	15
1.3.2 <i>Vymezení oproti důvodům zániku trestnosti, zániku trestu a důvodům beztrestnosti</i>	18
1.3.3 <i>Úprava krajní nouze a nutné obrany v jiných právních odvětvích</i>	19
2. HISTORICKÝ EXKURZ – FILOZOFICKÉ PRAMENY, VÝVOJ PRÁVNÍ ÚPRAVY KRAJNÍ NOUZE A NUTNÉ OBRANY	24
2.1 <i>Zákoník o zločinech a těžkých policejních přestupcích z roku 1803, trestní zákon o zločinech, přečinech a přestupcích z roku 1852</i>	26
2.2 <i>Zákon č. 86/1950 sb., trestní zákon</i>	28
2.3 <i>Zákon č. 140/1961 sb., trestní zákon</i>	29
3. KRAJNÍ NOUZE	33
3.1 <i>Pojem, systematické zařazení, význam</i>	33
3.2 <i>Podmínky uplatnění v současné právní úpravě a jejich charakteristika</i>	36
3.2.1 <i>Přímo hrozící nebezpečí</i>	38
3.2.2 <i>Zájem chráněný trestním zákonem</i>	39
3.2.3 <i>Požadavek subsidiarity</i>	41
3.2.4 <i>Požadavek proporcionality</i>	42
3.2.5 <i>Absence zvláštní povinnosti nebezpečí snášet</i>	45
3.3 <i>Překročení mezi krajní nouze</i>	46
3.3.1 <i>Obecně k pojmu „exces“</i>	46
3.3.2 <i>Exces extenzivní</i>	47
3.3.3 <i>Exces intenzivní</i>	49
3.3.4 <i>Nedodržení požadavku subsidiarity</i>	51
3.3.5 <i>Porušení povinnosti nebezpečí snášet</i>	53
3.4 <i>Putativní krajní nouze a její následky</i>	54
3.4.1 <i>Negativní skutkový omyl o okolnostech vylučujících protiprávnost</i>	56
4. NUTNÁ OBRANA.....	58
4.1 <i>Pojem, systematické zařazení, význam</i>	58
4.2 <i>Podmínky uplatnění v současné právní úpravě a jejich charakteristika</i>	59
4.2.1 <i>Přímo hrozící nebo trvající útok</i>	60
4.2.2 <i>Zájem chráněný trestním zákonem</i>	64
4.2.3 <i>Přiměřenost nutné obrany</i>	65
4.3 <i>Překročení mezi nutné obrany</i>	67
4.3.1 <i>Exces extenzivní</i>	68
4.3.2 <i>Exces intenzivní</i>	71
4.4 <i>Putativní nutná obrana a její následky</i>	76
4.4.1 <i>Negativní skutkový omyl o okolnostech vylučujících protiprávnost</i>	78
5. PRÁVNÍ DŮSLEDKY PŘEKROČENÍ MEZÍ NUTNÉ OBRANY A KRAJNÍ NOUZE	80

<i>5.1 Obecně k právním důsledkům překročení mezí nutné obrany a krajní nouze, právní kvalifikace jednání při excesu</i>	80
<i>5.2 Konkrétní právní důsledky překročení mezí krajní nouze a nutné obrany</i>	85
5.2.1 Zohlednění excesu jako obecně polehčující okolnosti při ukládání trestu	85
5.2.2 Mimořádné snížení trestu odnětí svobody	87
5.2.3 Upuštění od potrestání.....	88
5.2.4 Aplikace privilegovaných skutkových podstat	90
<i>5.3 Zhodnocení právní úpravy a úvahy de lege ferenda</i>	93
ZÁVĚR	97
Seznam použitých zkratk	100
Seznam použitých zdrojů	101
Abstrakt	104
Klíčová slova	104
Abstract	104
Key words	104

ÚVOD

Trestní právo patří mezi základní pilíře právního řádu každého státu. Jeho hlavním úkolem je chránit nejdůležitější zájmy jednotlivců a společnosti tím, že stanoví, za jakých okolností je třeba určité jednání považovat za trestné. Klíčovým pojmem v tomto směru se tak stává protiprávnost, která spolu s dalšími znaky definuje, kdy se určité jednání stává trestným. Jednání, které jinak naplňuje téměř všechny definiční znaky trestného činu, však v důsledku určitých specifických okolností může být ve skutečnosti zcela v souladu s právem, v některých případech se dokonce může stát společensky prospěšným. Zákon tyto jednotlivé okolnosti předvídá, souhrnně je označuje jako okolnosti vylučující protiprávnost a typově upravuje jednotlivé instituty, které mezi ně patří. Tato práce přitom poskytuje detailní rozbor dvou nejvýznamnějších zákonem výslovně upravených okolností vylučujících protiprávnost, a to krajní nouzi a nutnou obranu.

Plně si vědoma skutečnosti, že krajní nouze a nutná obrana patří mezi témata tradičně probíraná odborníky a rovněž hojně diskutovaná laickou veřejností, rozhodla jsem se přesto, nebo možná právě proto, zvolit si je jako téma své diplomové práce, neboť jej považuji za stále nanejvýš aktuální. Do situace, kdy se něčí oprávněné zájmy ocitnou v ohrožení útokem či jiným nebezpečím, se kdykoli může dostat každý z nás. Přestože se tedy lze domnívat, že s ohledem na množství odborných publikací, které se doposud tomuto tématu zevrubně věnovaly, již bylo řečeno vše podstatné a nový pohled na problematiku již není možné nabídnout, jsem přesvědčena, že ucelený rozbor této problematiky může více upevnit povědomí veřejnosti o tom, na jakém principu tyto instituty fungují, za jakých podmínek umožňují privilegovat určité jednání vyloučením jeho protiprávnosti a jak orgány činné v trestním řízení posuzují případy, kdy k dodržení těchto podmínek nedojde.

V této práci si kladu především dva následující cíle:

1. Popsat jednotlivé podmínky krajní nouze a nutné obrany, jejichž splněním současný trestní zákoník podmiňuje vyloučení protiprávnosti určitého jednání, vymezit pojem „exces“ a popsat jeho jednotlivé druhy a v návaznosti na to pak zhodnotit, zda současná právní úprava poskytuje jednotlivcům dostatečný prostor k ochraně jejich oprávněných zájmů.

2. Popsat právní úpravu následků, které platná právní úprava spojuje s nedodržením podmínek krajní nouze či nutné obrany, zhodnotit, zda je současný legislativní stav vyhovující, a případně též navrhnout doporučení pro možné změny či úpravy v této oblasti.

Účelem této práce tedy je, jak lze dovodit již ze samotného názvu, poskytnout ucelený výklad o institutech krajní nouze a nutné obrany, se zaměřením primárně na rozbor zákonných podmínek a právních důsledků spojených s nedodržením těchto podmínek. Práce je za tímto účelem systematicky rozdělena do několika kapitol, přičemž každá kapitola podává ucelený výklad o konkrétní, pro účely této práce relevantní problematice. Pro větší přehlednost je i výklad v každé jednotlivé kapitole dále rozdělen do jednotlivých podkapitol.

Pro uvedení čtenáře do probírané problematiky nejprve první kapitola vymezuje jeden z pojmů, které jsou pro tuto práci stěžejní, tedy protiprávnost. V této části je definováno postavení protiprávnosti mezi ostatními zákonnými znaky trestného činu a vztah k okolnostem vylučujícím protiprávnost, což považuji za nezbytné pro pochopení výkladu obsaženého v následujících kapitolách zaměřených na krajní nouzi a nutnou obranu. Kapitola se dále zabývá problematikou okolností vylučujících protiprávnost v obecném smyslu a jejich vymezením oproti důvodům zániku trestnosti, zániku trestu a důvodům beztrestnosti. Pro zdůraznění významu těchto institutů je zde rovněž krátce pojednáno o jejich úpravě v jiných právních odvětvích.

Druhá kapitola se zaměřuje na vývoj právní úpravy krajní nouze a nutné obrany od vzniku samostatné Československé republiky a její srovnání s platnou právní úpravou. Právní úprava těchto institutů prošla v průběhu let řadou změn, ať už v reakci na historické události, změny hodnot ve společnosti, či v návaznosti na potřebu přiblížit se mezinárodním standardům. Srovnání předchozích právních úprav se současným zněním považuji za klíčové k demonstrování toho, jak byly zákonné podmínky obou institutů, obzvláště pak nutné obrany, postupně rozšiřovány, což dle mého zároveň umožňuje lépe pochopit jejich roli v kontextu tuzemské platné právní úpravy. Okrajově se kapitola věnuje též filozofickým východiskům a myšlenkám, na kterých instituty krajní nouze a nutné obrany vůbec stojí.

Třetí a čtvrtá kapitola se již komplexně zabývají instituty krajní nouze a nutné obrany. Z hlediska struktury práce kopíruje systematiku zákona, když výklad o obecnějším institutu krajní nouze předchází výkladu o nutné obraně. Obě kapitoly zevrubně rozebírají dvě klíčová a vzájemně provázaná témata. Vedle obecného vymezení pojmu a účelu těchto institutů kapitoly v první řadě obsahují relativně detailní rozbor jednotlivých podmínek, jejichž

splněním je aplikace těchto institutů na konkrétní případ podmíněna. Neméně důležitou částí kapitol je pak pojednání o situacích, kdy tyto zákonné podmínky splněny nejsou. Poté, co je obecně vymezen pojem exces, je následně detailněji rozebráno, s jakými jednotlivými druhy excesů se lze v kontextu krajní nouze a nutné obrany setkat a co je jejich podstatou, přičemž pro lepší pochopení je výklad doplněn o praktické příklady. Domnívám se, že má-li být pojem exces, tj. překročení zákonných podmínek krajní nouze či nutné obrany náležitě definován, je nejprve nutné tyto jednotlivé podmínky odpovídajícím způsobem vymežit. Z uvedeného důvodu je jak rozbor jednotlivých podmínek, tak výklad o excesu soustředěn vždy současně do jedné kapitoly.

Poslední kapitola se zabývá otázkou, jak trestní právo kvalifikuje činy, při nichž v předchozích kapitolách rozebrané podmínky krajní nouze či nutné obrany nebyly zcela dodrženy. Je zřejmé, že je-li jednáno za okolností, které se stavu krajní nouze či nutné obrany blíží, přičemž takové jednání by za předpokladu dodržení stanovených podmínek bylo společensky prospěšné a beztrestné, je nezbytné vůči pachateli takového činu uplatnit určitý privilegovaný a mírnější postup. Pátá kapitola nabízí odpověď na výše položenou otázku, když obsahuje přehled jednotlivých nástrojů, které soudu umožňují tuto privilegující skutečnost excesu v rámci ukládání trestu zohlednit. Nedílnou součástí této kapitoly je též pojednání o tom, zda lze právní úpravu důsledků spojených s překročením mezí krajní nouze či nutné obrany považovat za vyhovující, a pro případ, že v některém směru bude shledán určitý nedostatek, práce zároveň formuluje návrhy *de lege ferenda* na jeho možné zlepšení.

Při tvorbě této práce využívám především metodu analytickou a deskriptivní, které doplňuje též metoda komparativní.

1. PROTIPRÁVNOST TRESTNÉHO ČINU VS. OKOLNOSTI VYLUČUJÍCÍ PROTIPRÁVNOST

1.1 Pojem trestného činu a vymezení jeho znaků

Máme-li vymežit postavení trestního práva v systému českého práva, jedná se o samostatné odvětví práva veřejného, jehož primárním účelem je ochrana nejdůležitějších práv a oprávněných zájmů fyzických a právnických osob, zájmů celospolečenských a ochrana ústavního zřízení České republiky před trestnými činy taxativně vymezenými trestněprávními normami.¹ Hodnoty a zájmy, kterým trestní právo poskytuje ochranu, mají zcela zásadní význam, lze je chápat jako určité základy, na nichž je postavena soudobá společnost a principy právního státu a občanského společenství. Jejich zakotvení nalezneme již v normách nejvyšší právní síly, zejména pak v ústavním zákoně č. 2/1993 Sb., Listina základních práv a svobod („LZPS“ či „Listina“) a v ústavním zákoně č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky (dále jen „Ústava“). Jmenovitě mezi tyto hodnoty patří zejména život a zdraví, osobní svoboda a lidská důstojnost, rodina a rodinný život, majetek a ústavní zřízení České republiky.² Systematicky je pak zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník (dále jen „Trestní zákoník“ nebo „TZ“) řadí do jednotlivých hlav a dílů zvláštní části podle druhových objektů.

Nástroj, skrze který trestní právo tuto svou ochrannou funkci plní, spočívá v určení, se kterými společensky škodlivými a nebezpečnými činy je třeba spojit trestní odpovědnost a jaké trestněprávní sankce je za ně možné uložit.³ Na trestní právo je přitom v tomto směru třeba nahlížet jako na prostředek ultima ratio, tedy tak, že pomocí prostředků trestního práva je možné poskytnout ochranu těmto zájmům pouze tehdy, pokud právní prostředky, které mají k dispozici jiná právní odvětví, zejména pak právo občanské či správní, nejsou s to jejich náležitou ochranu zajistit.⁴

¹ JELÍNEK, Jiří. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. 6. aktualizované a doplněné vydání. Praha: Leges, 2017. Student (Leges). ISBN 978-80-7502-236-3, str. 19.

² ŠÁMAL, Pavel, Oto NOVOTNÝ, Tomáš GŘIVNA, Jiří HERCZEG, Marie VANDUCHOVÁ a Rudolf VOKOUN. *Trestní právo hmotné*. 8., přepracované vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2016. ISBN 978-80-7552-358-7, str. 31.

³ NOVOTNÝ, Oto, Tomáš GŘIVNA, Pavel ŠÁMAL a Rudolf VOKOUN. *Trestní právo hmotné*. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2012. ISBN 978-80-7357-509-0, str. 256.

⁴ ŠÁMAL, Pavel, Oto NOVOTNÝ, Tomáš GŘIVNA, Jiří HERCZEG, Marie VANDUCHOVÁ a Rudolf VOKOUN. *Trestní právo hmotné*. 8., přepracované vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2016. ISBN 978-80-7552-358-7, str. 32.

Jinými slovy, trestní právo poskytuje trestněprávní ochranu tím, že stanoví, za jakých podmínek se určité jednání stává trestným činem a jaké sankce je za takový čin možné uložit.⁵ České trestní právo spojuje vznik trestní odpovědnosti právě se spácháním trestného činu⁶, trestný čin je tak ústředním pojmem celého odvětví trestního práva a pro účely dalšího výkladu je nezbytné jej definovat.

Zákonnou definici trestného činu podává § 13 odst. 1 obecné části TZ, který stanoví, že „*trestným činem je protiprávní čin, který trestní zákon označuje za trestný a který vykazuje znaky uvedené v takovém zákoně*“.⁷ Tato definice je projevem jedné ze základních zásad trestního práva hmotného, *nullum crimen sine lege* (jen zákon stanoví, které jednání je trestným činem, viz též čl. 39 Listiny).⁸

Definice trestného činu obsažená v § 13 odst. 1 TZ je postavena na formálním pojetí trestného činu. Zákodárce tak s účinností od roku 2010 po vzoru vyspělých zahraničních trestních kodexů opustil dosavadně užívanou definici materiálně-formální (kombinovanou), která kromě naplnění formálních znaků trestného činu (tj. znaků uvedených v zákoně) navíc vyžadovala též naplnění znaku materiálního v podobě tzv. společenské nebezpečnosti. Předchozí trestní kodex č. 140/1961 ji mezi znaky trestného činu výslovně řadil⁹, z definice trestného činu v současně platném TZ však byla vypuštěna. Podstata v současné době platného formálního pojetí tedy spočívá v tom, že pro určení, co je trestným činem, je v zásadě určující pouze to, zda byly naplněny znaky uvedené v TZ, potřeba posuzování konkrétního stupně nebezpečnosti činu pro společnost odpadá.¹⁰

I přes absenci materiálního znaku v současné definici trestného činu by však nebylo vhodné, aby každé jednání, které formálně naplňuje znaky trestného činu, bylo, nehledě na jeho společenské dopady, bez dalšího postihováno veřejnou mocí. Takový přístup by mohl vést k nežádoucí tvrdosti zákona. Z uvedeného důvodu je formální pojetí trestného činu doplněno

⁵ JELÍNEK, Jiří. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. 6. aktualizované a doplněné vydání. Praha: Leges, 2017. Student (Leges). ISBN 978-80-7502-236-3, str. 19.

⁶ JELÍNEK, Jiří. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. 6. aktualizované a doplněné vydání. Praha: Leges, 2017. Student (Leges). ISBN 978-80-7502-236-3, str. 126.

⁷ Pojem „trestní zákon“ užitý § 13 odst. 1 TZ je přitom třeba vykládat v souladu s ustanovením § 110 TZ, dle kterého se jím rozumí nejen Trestního zákoník jakožto zákon č. 40/2009 Sb., ale podle povahy věci též zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (dále jen „zákon o soudnictví ve věcech mládeže“) a zákon č. 418/2011, o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim (dále jen „zákon o trestní odpovědnosti právnických osob“).

⁸ PELC, Vladimír. *Krajní nouze v trestním právu*. Praha: Leges, 2021. Teoretik. ISBN 978-80-7502-530-2, str. 146.

⁹ Viz § 3 odst. 1, 2 a 4 zákona č. 140/1961 Sb., trestní zákon.

¹⁰ NOVOTNÝ, František. *Právo na sebeobranu*. Praha: LexisNexis CZ, 2006. Knihovnička LexisNexis. ISBN 80-86920-10-0, str. 10.

o 2 materiální korektivy: korektiv procesněprávní (princip oportunity)¹¹ a korektiv hmotněprávní (zásada subsidiarity trestní represe). Trestní zákoník explicitně zakotvil hmotněprávní korektiv do § 12 odst. 2 TZ, který stanoví, že „*trestní odpovědnost pachatele a trestněprávní důsledky s ní spojené lze uplatňovat jen v případech společensky škodlivých, ve kterých nepostačuje uplatnění odpovědnosti podle jiného právního předpisu*“. Zásada subsidiarity trestní represe tak do určité míry „změkčuje“ formální definici trestného činu a představuje materiální korektiv rozsahu trestního bezpráví. Ani v současné době tak nelze hovořit o ryze formálním pojetí trestného činu, a to i přesto, že výslovný materiální znak v definici trestného činu absentuje.¹²

Jak již bylo uvedeno, základem vzniku trestní odpovědnosti je spáchání trestného činu. Má-li být určité jednání posouzeno jako trestný čin, musí vždy naplnit všechny jeho definiční znaky. Z teoretického hlediska přitom rozlišujeme jednak znaky typové, které v souhrnu tvoří tzv. skutkovou podstatu trestného činu. Typové znaky trestného činu lze vymezit jako znaky charakterizující objekt, objektivní stránku, subjekt a subjektivní stránku, přičemž primárně plní funkci rozlišovací, kdy od sebe navzájem odlišují různé typy (druhy) trestných činů. Dále pak mezi definiční znaky trestného činu patří znaky obecné, které jsou naopak společné všem trestným činům a neplní tedy rozlišující funkci. Konkrétně jde o věk, přičetnost a u mladistvých též rozumovou a mravní vyspělost. Pro tuto práci stěžejním obligatorním znakem trestného činu je též jeho protiprávnost.¹³ Pro účely dalšího výkladu považuji za nezbytné blíže vymezit obsah tohoto pojmu a jeho postavení v systému definičních znaků trestného činu.

1.2 Protiprávnost jako znak trestného činu

Jak plyne ze zákonné definice v § 13 odst. 1 TZ, trestným činem může být pouze takové jednání, které je protiprávní. Ačkoli TZ pojem protiprávnosti výslovně nedefinuje, trestněprávní nauka jej tradičně vymezuje jako protinoremnost z hlediska celého právního řádu.¹⁴ Z formálního hlediska je protiprávní jednání obecně chápáno jako jednání, které je v rozporu s platnými normami právního řádu, tedy je právním řádem zakázané (reprobované). Důvodem formální

¹¹ Možnost státního zástupce zastavit trestní stíhání podle § 172 odst. 2 písm. c) zákona č. 141/1961 Sb., trestní řád (dále jen „TR“), případně též odložit věc podle § 159a odst. 4 TR.

¹² PELC, Vladimír. *Krajní nouze v trestním právu*. Praha: Leges, 2021. Teoretik. ISBN 978-80-7502-530-2, str. 146.

¹³ ŠÁMAL, Pavel, Oto NOVOTNÝ, Tomáš GRIVNA, Jiří HERCZEG, Marie VANDUCHOVÁ a Rudolf VOKOUN. *Trestní právo hmotné*. 8., přepracované vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2016. ISBN 978-80-7552-358-7, str. 91, 93.

¹⁴ SOLNAŘ, Vladimír. *Systém českého trestního práva*. Praha: Novatrix, 2009. ISBN 978-80-254-4033-9, str. 126.

protiprávnosti určitého jednání je pak aspekt materiální, který se vztahuje k míře společenské škodlivosti takového jednání. Dosahuje-li společenská škodlivost určitého jednání potřebné míry, zákonodárce na ni reaguje pomocí nástrojů trestního práva.¹⁵ Dle Solnaře je nezbytné oba pojmy důsledně rozlišovat, neboť ačkoli spolu mohou velmi úzce souviset, stále se jedná o pojmy zcela odlišné. Z hlediska poměru mezi nimi lze nebezpečnost činu, tedy materiální protiprávnost, chápat jako prvotní jev, který existuje bez ohledu na, zda je určitý čin za trestný v právní úpravě (tj. formálně) prohlášen.¹⁶ Kuchta k tomu dále uvádí: „*Společenská nebezpečnost je na právním řádu nezávislá, naopak je důvodem trestnosti. Ne každé společenské nebezpečné jednání, byť vyššího stupně nebezpečnosti, je třeba za protiprávní prohlásit a zakotvit jeho trestnost, naproti tomu protiprávní činy jsou patrně vždy pro společnost nebezpečné, i když ne tou měrou, aby vyvolávala trestnost.*“¹⁷ Ne každé společensky nebezpečné jednání však dosahuje takové míry společenské škodlivosti, aby bylo nutné jej prohlásit za trestný čin (může pak jít např. o správní nebo občanskoprávní delikt).¹⁸

V tomto kontextu je důležité zdůraznit, že protiprávnost jako znak trestného činu nelze chápat jen jako rozpor s trestním zákonem (trestní protiprávnost, protiprávnost z hlediska norem trestního práva),¹⁹ je třeba ji vyvozovat z celého právního řádu, tedy i z právních předpisů mimotrestních, zejména pak norem práva správního a občanského.²⁰ Protiprávnost je proto nutné vykládat jako rozpor s právním řádem jako celkem (obecná protiprávnost), neboť jednání sice může mít zdánlivě znaky trestného činu, jestliže však jde o jednání přikázané jiným právním odvětvím, nemůže být protiprávní ani z hlediska trestního práva, a tudíž trestné.²¹ Vnímáme-li právní řád jako jednotný, vnitřně nerozporuplný celek, bylo by nemyslitelné, aby trestní právo trestalo způsoby jednání, které jiné právní předpisy dovolují.

¹⁵ PELC, Vladimír. *Krajní nouze v trestním právu*. Praha: Leges, 2021. Teoretik. ISBN 978-80-7502-530-2, str. 162–163.

¹⁶ SOLNAŘ, Vladimír. *Systém českého trestního práva*. Praha: Novatrix, 2009. ISBN 978-80-254-4033-9, str. 126.

¹⁷ KUČHTA, Josef. *Nutná obrana*. Brno: Masarykova univerzita, 1999. ISBN 80-210-2198-5, str. 51.

¹⁸ SOLNAŘ, Vladimír. *Systém českého trestního práva*. Praha: Novatrix, 2009. ISBN 978-80-254-4033-9, str. 126.

¹⁹ Trestní protiprávnost v tomto smyslu dle Kratochvíla splývá s pojmem trestnost činu. KRATOCHVÍL, Vladimír. *Trestní právo hmotné: obecná část*. 2. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2012. Beckovy právnické učebnice. ISBN 978-80-7179-082-2, str. 421.

²⁰ ŠÁMAL, Pavel, Oto NOVOTNÝ, Tomáš GRIVNA, Jiří HERCZEG, Marie VANDUCHOVÁ a Rudolf VOKOUN. *Trestní právo hmotné*. 8., přepracované vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2016. ISBN 978-80-7552-358-7, str. 210.

²¹ KUČHTA, Josef. *Nutná obrana*. Brno: Masarykova univerzita, 1999. ISBN 80-210-2198-5, str. 51.

Z hlediska toho, zda je znak protiprávnosti ve skutkové podstatě trestného činu výslovně vyjádřen, rozlišujeme dle Solnaře²² dvě, respektive tři skupiny trestných činů. První skupinu představují trestné činy, u nichž zákon protiprávnost explicitně řadí mezi jejich zákonné znaky.²³ Zákonodárce se přitom k výslovnému zakotvení protiprávnosti zpravidla uchyluje u těch jednání, která mohou mít jak nedovolenou, tak zvláštními právními předpisy dovolenou a regulovanou formu.²⁴ Ze skutečnosti, že některé trestné činy znak protiprávnosti takto explicitně neobsahují, však nelze činit závěr, že by snad u zbylých trestných činů znak protiprávnosti být naplněn nemusel. I přes absenci výslovného vyjádření protiprávnost zůstává obligatorním znakem každého trestného činu (§ 13 odst. 1 TZ), proto u druhé skupiny trestných činů je třeba ji dovozovat ze samotných znaků skutkové podstaty. Tak např. u trestného činu znásilnění podle § 185 TZ lze s ohledem na znění skutkové podstaty jen těžko uvažovat o situaci, kdy by naplnění typových znaků tohoto trestného činu nebylo protiprávní. Zvláštní skupinu pak představují trestné činy, u nichž znak protiprávnosti není výslovně vyjádřen a ani nutně nemusí plynout z jeho typových znaků. U této třetí skupiny trestných činů se protiprávnost daného jednání presumuje, tato domněnka nicméně může být vyvrácena, a to právě například pomocí okolností vylučujících protiprávnost. Uvedené lze demonstrovat například na trestném činu vraždy ve smyslu § 140 TZ. Ve znacích tohoto trestného činu výslovné vyjádření protiprávnosti nenalezneme, ze znění skutkové podstaty však lze usuzovat, že o čin protiprávní jistě jde. Myslitelná je však též situace, kdy sice dojde k naplnění skutkové podstaty (tj. k úmyslnému usmrcení jiného), avšak o protiprávní čin nepůjde například proto, že k úmyslnému usmrcení jiného došlo za podmínek nutné obrany ve smyslu § 29 TZ. Podobně protiprávnost jednání, které jinak naplňuje znaky trestného činu proti majetku, může být vyloučena např. za podmínek krajní nouze (§ 28 TZ) nebo svolení poškozeného (§ 30 TZ).²⁵

O tom, že protiprávnost patří mezi obligatorní znaky trestného činu, a to bez ohledu na to, zda je ve znacích konkrétního trestného činu vyjádřena či nikoli, není důvod pochybovat. Mezi odbornou veřejností však již nepanuje shoda v otázce, zda v rámci systému znaků trestného činu protiprávnost zaujímá místo mezi znaky typovými, obecnými, nebo zda tvoří

²² SOLNAŘ, Vladimír. *Systém českého trestního práva*. Praha: Novatrix, 2009. ISBN 978-80-254-4033-9, str. 129.

²³ Zákonná dikce pak k vyjádření protiprávnosti zpravidla užívá slovní spojení typu „Kdo bez povolení“, „Kdo neoprávněně“ apod. Konkrétně se jedná např. o § 251 TZ.

²⁴ CHMELÍK, Jan, František NOVOTNÝ a Simona STOČESOVÁ. *Trestní právo hmotné: obecná část*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2016. Právnické učebnice (Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk). ISBN 978-80-7380-583-8, str. 138.

²⁵ SOLNAŘ, Vladimír. *Systém českého trestního práva*. Praha: Novatrix, 2009. ISBN 978-80-254-4033-9, str. 129.

„samostatnou kategorií“, tedy zda znak protiprávnosti stojí sám o sobě. Jádrem sporu tedy spočívá primárně v neshodě v tom, zda je protiprávnost znakem společným všem trestným činům, nebo zda je znakem typovým, jenž je tak způsobilý plnit rozlišovací funkci a jednotlivé skutkové podstaty od sebe navzájem odlišovat.

Své zastánce v literatuře nachází oba názorové proudy. Dle v současné době patrně převažující části nauky²⁶ je protiprávnost znakem obecným, společným pro všechny trestné činy. Ve prospěch tohoto přístupu by svědčil již samotný jazykový výklad § 13 odst. 1 TZ, který protiprávnost jako znak trestného činu uvádí zvlášť vedle znaků konkrétního trestného činu uvedených v trestním zákoně. Jako další, dle mého názoru nejpřesvědčivější argument lze uvést skutečnost, že protiprávnost (v jejím obecném pojetí) nemá rozlišovací schopnost. Jak plyne již z § 13 odst. 1 TZ, je nezbytnou vlastností každého trestného činu. Domnívám se tedy, že pakliže je charakteristickým rysem typových znaků trestného činu jejich schopnost odlišit od sebe navzájem jednotlivé trestné činy, nemůžeme protiprávnost z povahy věci mezi typové znaky řadit.

Odlíšný názor zastávají např. Šámal²⁷ či Kratochvíl²⁸, kteří protiprávnost vnímají ve dvou různých směrech, a to jako protiprávnost „obecnou“ na jedné straně a protiprávnost „zvláštní“/ „typovou“ na straně druhé. Protiprávnost v obecném pojetí, tedy protiprávnost ve smyslu § 13 odst. 1 TZ, ponechávají mezi znaky obecnými, neboť, jak již bylo uvedeno, neplní rozlišovací funkci. Naopak je tomu dle těchto autorů v případech, kdy je protiprávnost explicitně stanovena v některých skutkových podstatách.²⁹ Dle Šámala³⁰ má totiž zákon v těchto případech na mysli konkrétní typ protiprávnosti vázaný na určitý právní předpis, protiprávnost v tomto smyslu tedy má rozlišovací schopnost a je tak možné ji řadit mezi znaky skutkové podstaty. V tomto smyslu

²⁶ Např. NOVOTNÝ, Oto. In: ŠÁMAL, Pavel, Oto NOVOTNÝ, Tomáš GRIVNA, Jiří HERCZEG, Marie VANDUCHOVÁ a Rudolf VOKOUN. *Trestní právo hmotné*. 8., přepracované vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2016. ISBN 978-80-7552-358-7, str. 92.

²⁷ ŠÁMAL, Pavel. *Trestní zákoník: komentář*. 2. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2012. Velké komentáře. ISBN 978-80-7400-428-5, str. 147–152.

²⁸ KRATOCHVÍL, Vladimír. *Trestní právo hmotné: obecná část*. 2. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2012. Beckovy právnické učebnice. ISBN 978-80-7179-082-2, str. 215.

²⁹ V literatuře se pak v tomto kontextu lze setkat s odlišným označením okolností vylučujících protiprávnost, a to jako tzv. negativní znaky skutkové podstaty či též kontratypy. Skutková podstata trestného činu je naplněna, jsou-li naplněny pozitivní znaky skutkové podstaty. Dojde-li k naplnění negativních znaků skutkové podstaty (tedy pokud je např. újma na zdraví způsobena za podmínek nutné obrany), protiprávnost činu je vyloučena a skutková podstata trestného činu naplněna být nemůže. Viz např. ŠÁMAL, Pavel, Oto NOVOTNÝ, Tomáš GRIVNA, Jiří HERCZEG, Marie VANDUCHOVÁ a Rudolf VOKOUN. *Trestní právo hmotné*. 8., přepracované vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2016. ISBN 978-80-7552-358-7, str. 209–210.

³⁰ ŠÁMAL, Pavel. *Trestní zákoník: komentář*. 2. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2012. Velké komentáře. ISBN 978-80-7400-428-5, str. 147–152.

je však dle mého možné tuto „zvláštní“ protiprávnost vnímat spíše jako odkaz (vyjádření) toho, kde hledat primární normu, na jejíž porušení je vznik trestní odpovědnosti vázán.

Vyřešení otázky, zda je protiprávnost znakem skutkové podstaty, nebo znakem samostatným, resp. obecným, má význam zejména z hlediska posuzování zavinění. Platí, že všechny znaky skutkové podstaty musí být kryty zaviněním, pokud bychom se tedy přiklonili k názoru, že protiprávnost je znakem skutkové podstaty, musela by se potřebná forma zavinění vztahovat i na ni.³¹

1.3 Okolnosti vylučující protiprávnost

1.3.1 Pojem, jednotlivé druhy a společné rysy

Jak již bylo uvedeno výše, posláním trestního práva je chránit nejdůležitější zájmy jednotlivců, společnosti i státu proti trestným činům, což trestní právo hmotné naplňuje především tím, že vymezuje protiprávní činy, které prohlašuje za trestné, a stanoví trestní sankci, která je s jejich spácháním spojena. Konkrétně tak činí tím způsobem, že pomocí typových znaků popisuje jednání, která dosahují takové společenské škodlivosti, že k jejich postihu je třeba užít prostředků trestněprávních, neboť nepostačuje uplatnění odpovědnosti podle jiného právního předpisu.³²

Trestní právo však vedle toho zároveň respektuje i případy, kdy určitý čin sice na první pohled naplňuje téměř všechny definiční znaky trestného činu, ale je učiněn za zvláštních, Trestním zákoníkem typově vymezených okolností, které mají za následek vyloučení protiprávnosti takového činu. V důsledku těchto zvláštních okolností pak takový čin nejen že není společensky škodlivý, ale naopak společnosti zpravidla přináší užitek, je pro společnost prospěšný, žádoucí, a ve svém důsledku tedy právem povolený. Jestliže je v důsledku těchto okolností protiprávnost vyloučena, o trestný čin se od samého počátku vůbec nejedná, neboť takové jednání pro absenci jednoho ze zákonných znaků nemůže naplnit definici trestného činu obsaženou v § 13 odst. 1 TZ. Tyto typové okolnosti, s nimiž je beneficium vyloučení protiprávnosti spojeno, souhrnně označujeme jako okolnosti vylučující protiprávnost.³³

³¹ KUCHTA, Josef. *Nutná obrana*. Brno: Masarykova univerzita, 1999. ISBN 80-210-2198-5, str. 52–53.

³² NOVOTNÝ, Oto, Tomáš GRIVNA, Pavel ŠÁMAL a Rudolf VOKOUN. *Trestní právo hmotné*. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2012. ISBN 978-80-7357-509-0, str. 256.

³³ ŠÁMAL, Pavel, Oto NOVOTNÝ, Tomáš GRIVNA, Jiří HERCZEG, Marie VANDUCHOVÁ a Rudolf VOKOUN. *Trestní právo hmotné*. 8., přepracované vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2016. ISBN 978-80-7552-358-7, str. 209.

Obecně lze říci, že pomocí jednotlivých institutů okolností vylučujících protiprávnost trestní právo řeší situace, při kterých dochází ke střetu nejméně dvou zájmů, přičemž oběma těmto zájmům TZ poskytuje ochranu stejné kvality, v konkrétním případě je tak možné zachránit jeden pouze tím, že je druhý obětován.³⁴

Z hlediska systematiky jednotlivých okolností vylučujících protiprávnost můžeme rozlišit dvě základní skupiny:

- 1) Okolnosti vylučující protiprávnost zákonem výslovně upravené
- 2) Okolnosti vylučující protiprávnost, kterým výslovná zákonná úprava chybí

Okolnosti patřící do první skupiny dále vnitřně dělíme na okolnosti obecné a zvláštní.

Obecné okolnosti vylučující protiprávnost, které zákon výslovně upravuje, nalezneme v hlavě III. obecné části TZ, kde zákon výslovně vypočítává pět typizovaných okolností vylučujících protiprávnost. Jmenovitě jde o krajní nouzi (§ 28), nutnou obranu (§ 29), svolení poškozeného (§ 30), přípustné riziko (§ 31) a oprávněné použití zbraně (§ 32). Oproti předchozí právní úpravě okolností vylučujících protiprávnost obsažených v trestním zákoně z roku 1961 došlo k rozšíření výčtu těchto institutů, neboť trestní zákon z roku 1961 výslovnou právní úpravu institutu svolení poškozeného a přípustného rizika neobsahoval, ačkoli se už v té době jednalo o instituty teorií i praxí poměrně běžně používané.³⁵ Výklad v této práci se přitom zaměřuje na dvě ze zákonem upravených obecných okolností vylučujících protiprávnost – krajní nouzi a nutnou obranou.

Druhou podmnožinou zákonem výslovně upravených okolností vylučujících protiprávnost jsou okolnosti zvláštní, jejichž právní úpravu, na rozdíl od těch obecných, nenalezneme uceleně na jednom místě. Jedná se zejména o několik speciálních ustanovení obsažených ve zvláštní části TZ, která u konkrétních trestných činů vylučují protiprávnost, resp. trestní odpovědnost ve zvláštních, specifických případech. Konkrétně se jedná např. o nepřekážení trestného činu podle § 367 odst. 2 TZ, neoznámení trestného činu podle § 368 odst. 2, 3 TZ nebo o beztrestnost agenta ve smyslu § 363 TZ, přičemž tato okolnost je specifická tím, že způsobuje beztrestnost

³⁴ *Koncepce nové kodifikace trestního práva hmotného České republiky: sborník příspěvků z mezinárodní konference konané dne 17. 4. 2000 na Ministerstvu spravedlnosti ČR v Praze.* Redaktor Josef KUČHTA. Brno: Masarykova univerzita, 2000. ISBN 80-210-2469-0, str. 157.

³⁵ KRATOCHVÍL, Vladimír. *Trestní právo hmotné: obecná část.* 2. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2012. Beckovy právnické učebnice. ISBN 978-80-7179-082-2, str. 426.

pouze v případě taxativně uvedených trestných činů.³⁶ Někteří autoři³⁷ do této skupiny okolností řadí též procesněprávní institut zadržení podezřelého a obviněného, který upravuje § 75 a 76 TŘ.

I přes to, že převažující část okolností vylučujících protiprávnost upravuje TZ výslovně, jejich výčet, který podává, není taxativní (uzavřený). Teorie i praxe obecně uznává i některé další, zákonem výslovně neupravené okolnosti vylučující protiprávnost, které souhrnně označuje jako výkon práv a plnění povinností. Tyto okolnosti jsou shodně založeny na tom, že pakliže zákon nebo rozhodnutí vydané k tomu příslušným orgánem na základě zákona ukládá určitou povinnost nebo umožňuje vykonávat určité právo, jde o jednání dovolené, jsou-li dodrženy podmínky, které zákon nebo rozhodnutí pro takové jednání stanoví.³⁸ Aplikace těchto zákonem výslovně neupravených okolností vylučujících protiprávnost je přípustná, neboť v důsledku tohoto postupu dochází ke zúžení podmínek vzniku trestní odpovědnosti, resp. k rozšíření podmínek beztrestnosti. Je-li analogie ve prospěch pachatele, jde o postup v trestním právu hmotném obecně přípustný. Opačný postup by byl v rozporu se zásadou *nullum crimen sine lege stricta*, jednalo by se o analogii *in malam partem*, kterou trestní právo hmotné nepřipouští.³⁹

Ať již se jedná o okolnosti zákonem výslovně upravené, nebo jen teorií a praxí uznávané, lze vymezit několik jejich společných znaků. Např. dle Kuchty⁴⁰ jsou pro jednotlivé okolnosti vylučující protiprávnost společně zejména shodné právní důsledky s nimi spojené, neboť jejich existence od samého počátku (*ex tunc*) vylučuje protiprávnost a trestnost daného jednání. Čin, který je za těchto okolností spáchán, nazýváme činem jinak trestným. Za společnou vlastnost považuje též jejich univerzalitu, vzájemnou souřadnost a možnost rozšiřovat jejich výčet pomocí analogie. Společná je jim též skutečnost, že jejich naplněním dochází k vyloučení společenské škodlivosti činu. Nad to, s výjimkou svolení poškozeného, lze taková jednání označit za společensky prospěšná, neboť ačkoli docházení k porušení právního statku jinak chráněného (např. zdraví útočníka v rámci nutné obrany), děje se tak ve prospěch ochrany či

³⁶ JELÍNEK, Jiří. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. 6. aktualizované a doplněné vydání. Praha: Leges, 2017. Student (Leges). ISBN 978-80-7502-236-3, str. 253.

³⁷ KRATOCHVÍL, Vladimír. *Trestní právo hmotné: obecná část*. 2. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2012. Beckovy právnické učebnice. ISBN 978-80-7179-082-2, str. 463.

³⁸ NOVOTNÝ, Oto, Tomáš GRIVNA, Pavel ŠÁMAL a Rudolf VOKOUN. *Trestní právo hmotné*. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2012. ISBN 978-80-7357-509-0, str. 282.

³⁹ JELÍNEK, Jiří. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. 6. aktualizované a doplněné vydání. Praha: Leges, 2017. Student (Leges). ISBN 978-80-7502-236-3, str. 253.

⁴⁰ KUČHTA, J. In: KRATOCHVÍL, Vladimír. *Trestní právo hmotné: obecná část*. 2. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2012. Beckovy právnické učebnice. ISBN 978-80-7179-082-2, str. 425-426.

prosazení zájmu jiného, prospěšnějšího, kterému je v daném případě dána přednost a je tak v konkrétním případě právem preferován.⁴¹ Pokud osoba jedná za podmínek některé z okolností vylučujících protiprávnost, je tím zásadně vyloučena možnost jiné osoby proti takovému jednání užít jiné okolnosti vylučující protiprávnost (tzn. například proti jednání v krajní nouzi nelze jednat za podmínek nutné obrany). Ve vztahu ke zjišťování (ne)splnění zákonných podmínek daných pro konkrétní okolnost vylučující protiprávnost se uplatní procesní zásada *in dubio pro reo*. S ohledem na skutečnost, že se jedná o posuzování otázek skutkových, neuplatní se zde zásada *iura novit curia*, nýbrž v případě pochybností budou skutková zjištění vyložena ve prospěch obviněného⁴²

I přes četné společné rysy je však nutné mezi jednotlivými okolnostmi vylučujícími protiprávnost rozlišovat. „Nejužší“ vztah lze patrně shledat mezi krajní nouzí a nutnou obranou, kdy je nutná obrana obecně považována za speciální ve vztahu ke krajní nouzi, neboť útok, proti kterému nutná obrana směřuje, lze z teoretického hlediska podřadit pod významově širší pojem nebezpečí, které je odvráceno v rámci krajní nouze. I přes to, že jsou oba instituty svým způsobem spjaty a prolínají se, nelze je zaměňovat. Předmětné instituty od sebe dle Pelce odlišuje například již samotná jejich podstata, neboť v případě krajní nouze je pro ni charakteristické, že je při ní způsobena újma třetí, nezúčastněné osobě, která se na vzniku odvráceného nebezpečí zpravidla nijak nepodílela. Má-li však být jednání posouzeno podle ustanovení o nutné obraně, musí být újma způsobena právě útočnickovi.⁴³

1.3.2 Vymezení oproti důvodům zániku trestnosti, zániku trestu a důvodům beztrestnosti

Trestní právo upravuje nejen okolnosti, které vznik a existenci trestnosti činu podmiňují, ale též okolnosti, které v konkrétním případě mají za následek nedostatek této trestnosti a ve svém důsledku tedy i trestní neodpovědnost pachatele. Podle toho, jakým způsobem na protiprávnost a trestnost činu dopadají, přitom můžeme vedle okolností protiprávnost a trestnost vylučujících rozlišit ještě okolnosti, které způsobují zánik trestnosti, resp. trestní odpovědnosti.⁴⁴

⁴¹ KRATOCHVÍL, Vladimír. *Trestní právo hmotné: obecná část*. 2. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2012. Beckovy právnické učebnice. ISBN 978-80-7179-082-2, str. 423.

⁴² KUČHTA, J. In KRATOCHVÍL, Vladimír. *Trestní právo hmotné: obecná část*. 2. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2012. Beckovy právnické učebnice. ISBN 978-80-7179-082-2, str. 425–426.

⁴³ PELC, Vladimír. *Krajní nouze v trestním právu*. Praha: Leges, 2021. Teoretik. ISBN 978-80-7502-530-2, str. 173.

⁴⁴ KRATOCHVÍL, Vladimír. *Trestní právo hmotné: obecná část*. 2. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2012. Beckovy právnické učebnice. ISBN 978-80-7179-082-2, str. 421.

Okolnosti, které řadíme do první skupiny a kterým je věnována tato práce, existují a působí od samého počátku (*ex tunc*), v jejich důsledku uvedené jednání již v tomto okamžiku není trestným činem a trestní odpovědnost jednajícího tedy vůbec nevznikne.

Naproti tomu okolnosti skupiny druhé vyvolávají následky až dodatečně (*ex nunc*), nastávají až poté, co byl spáchán trestný čin, a způsobují, že čin původně trestný ztrácí svou společenskou škodlivost, tudíž i protiprávnost a trestnost. V důsledku těchto okolností trestní odpovědnost pachatele, pro jejíž vznik tu podmínky od počátku byly, následně dodatečně zaniká, pachatele pak pro takový čin již není možné stíhat.⁴⁵

Důvody mající za následek zánik trestnosti činu je třeba dále odlišovat od důvodů zániku trestu, který již byl uložen. Předpokladem zániku trestu je existence pravomocného odsuzujícího rozsudku, jímž byl uložen trest, přičemž důvody zániku trestu brání tomu, aby byl tento trest vykonán.⁴⁶

Odlišným institutem jsou též případy beztrestnosti, kdy osoba, která spáchá čin jinak trestný, nenesou trestní odpovědnost z důvodu nezaviněné nepřičetnosti (§ 26 TZ), nedostatku věku (§ 25 TZ) nebo nedostatečné rozumové a mravní vyspělosti (§ 5 zákona o soudnictví ve věcech mládeže). I když jednání těchto osob zůstává společensky škodlivé a nežádoucí, jejich trestnost a schopnost jejich pachatelů nést trestní odpovědnost a právní důsledky spojené s tímto činem jsou vyloučeny kvůli specifickým okolnostem, které tu jsou dány již v době spáchání činu. Podobné důsledky mají i některé případy omylu v trestním právu (§ 18 a § 19 TZ) nebo případy, kdy osoba není trestně odpovědná za čin, protože sama nejednala nebo nejednala se zaviněním, které je pro daný trestný čin požadováno.

1.3.3 Úprava krajní nouze a nutné obrany v jiných právních odvětvích

Ačkoli jsou okolnosti vylučující protiprávnost instituty pro trestní právo tradiční a trestněprávní naukou důkladně propracované, je třeba si uvědomit, že se v žádném případě nejedná o instituty, které by byly vlastní pouze trestnímu právu. Pravidelně je ve více či méně změněné podobě nalézáme napříč různými právními odvětvími. Níže bych se ráda stručně zabývala právní úpravou krajní nouze a nutné obrany v právu správním a občanském, se zaměřením zejména na jejich odlišnosti ve srovnání s úpravou trestněprávní.

⁴⁵ Mezi důvody zániku trestnosti tradičně řadíme zejména promlčení (§ 34 TZ) a účinnou lítost, a nejen tu, kterou upravuje obecná část TZ (§ 33 TZ), ale i její zvláštní případy upravené u některých konkrétních skutkových podstat ve zvláštní části TZ (§ 197, § 242, § 248a, § 362 TZ).

⁴⁶ KRATOCHVÍL, Vladimír. *Trestní právo hmotné: obecná část*. 2. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2012. Beckovy právnické učebnice. ISBN 978-80-7179-082-2, str. 423.

1.3.3.1 Krajní nouze a nutná obrana ve správním právu

Správní právo obsahuje právní úpravu krajní nouze a nutné obrany v hlavě V. zákona č. 250/2016 Sb., o odpovědnosti za přestupky a řízení o nich (dále jen „přestupkový zákon“), konkrétně je pak upravují § 24 a § 25 přestupkového zákona. V téže hlavě pak navíc, po vzoru Trestního zákoníku, nalezneme též výslovnou úpravu svolení poškozeného (§ 26), přípustné riziko (§ 27) a oprávněné použití zbraně (§ 28).

Obecně lze říci, že krajní nouze a nutná obrana, tak, jak je upravuje přestupkový zákon, jsou instituty velmi blízké právní úpravě těch trestněprávních. Zákonné podmínky obou institutů se v zásadě shodují s těmi, které pro krajní nouzi a nutnou obranu stanoví Trestní zákoník, byť s jednou odlišností, která je spíše technického charakteru. Zatímco v trestním právu je pomocí krajní nouze a nutné obrany poskytována ochrana zájmům, které chrání trestní zákon, instituty správněprávní slouží k odvrácení nebezpečí, resp. útoku, které směřuje proti zájmům chráněným kterýmkoli zákonem. Přestupkový zákon tak neposkytuje ochranu pouze těm zájmům, které sám chrání, což je však toliko odrazem skutečnosti, že správní právo je obor vyznačující se rozptýlenou právní úpravou do velkého množství speciálních právních předpisů a na rozdíl od práva trestního nekoncentruje výčet individuálních objektů (právem chráněných zájmů) pouze do jednoho předpisu. V tomto směru je tedy pomocí okolností vylučujících protiprávnost ve správním právu poskytována ochrana širšímu okruhu právních statků. Čin, který je spáchán za podmínek některé z okolností vylučujících protiprávnost ve smyslu přestupkového zákona, nazýváme činem jinak trestným jako přestupek.⁴⁷

1.3.3.2 Krajní nouze a nutná obrana v občanském právu

Zatímco pojetí okolností vylučujících protiprávnost se v právní úpravě správního práva od té trestněprávní nijak významně neliší, úprava těchto institutů obsažená v právu občanském je zásadně odlišná. Důvodem je zejména jejich rozdílný účel pro dané právní odvětví, který plyne již ze samotné odlišnosti těchto odvětví, kdy na jedné straně stojí právní úprava veřejnoprávní, na druhé straně pak úprava soukromoprávní.

Těžiště soukromoprávní úpravy krajní nouze a nutné obrany nalezneme v prvním díle hlavy III. čtvrté části zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník (dále jen „OZ“). Na první pohled se může zdát, že i zde je právní úprava téměř totožná s úpravou trestněprávní, při důkladnějším

⁴⁷ Viz např. § 24 odst. 1 přestupkového zákona: „Čin jinak trestný jako přestupek není přestupkem, jestliže jím někdo odvrací nebezpečí přímo hrozící zájmu chráněnému zákonem.“

zkoumání však zjistíme, že OZ pro krajní nouzi a nutnou obranu stanoví navíc některé zvláštní podmínky, které dosah těchto institutů v určitém směru buď zužují, nebo rozšiřují. Zdůvodnění stanovení některých zvláštních podmínek krajní nouze a nutné obrany je třeba hledat právě v primárním účelu soukromoprávní úpravy, který se od účelu úpravy veřejnoprávní podstatně liší. Zatímco krajní nouze a nutná obrana v právu trestním a správním fungují jako instituty, které vylučují protiprávnost daného jednání a způsobují, že čin spáchaný za předpokladu dodržení jejich podmínek od počátku není trestným činem, resp. přestupkem, účelem soukromoprávní úpravy je stanovení podmínek, jejichž splnění vylučuje povinnost k náhradě způsobené újmy.⁴⁸

Ze systematického hlediska upravuje OZ na prvním místě institut nutné obrany, na rozdíl od Trestního zákoníku a přestupkového zákona, které do čela výčtu okolností vylučujících protiprávnost staví krajní nouzi. I přesto je i v občanském právu nutná obrana považována za privilegovaný případ krajní nouze, neboť obranné jednání odvrací protiprávní útok a zasahuje toliko zájmy útočníka, nikoli zájmy nezúčastněných osob. Institut nutné obrany je obsažen v § 2905 OZ a jeho konkrétní zákonná dikce zní: *„Kdo odvrací od sebe nebo od jiného bezprostředně hrozící nebo trvající protiprávní útok a způsobí přitom útočnickovi újmu, není povinen k její náhradě. To neplatí, je-li zjevné, že napadenému hrozí vzhledem k jeho poměrům újma jen nepatrná nebo obrana je zcela zjevně nepřiměřená, zejména vzhledem k závažnosti újmy útočníka způsobené odvracením útoku.“* Nutná obrana v pojetí OZ tedy vylučuje povinnost k náhradě újmy v případě, kdy osoba odvrací bezprostředně hrozící nebo trvající protiprávní útok, který směřuje proti ní nebo jiné osobě, a přitom způsobí útočnickovi újmu. Druhá část ustanovení pak upravuje případy excesu, v jehož důsledku se vyloučení povinnosti k náhradě újmy neuplatní. První případ excesu nastává, pokud je újma, která napadenému hrozí, s ohledem na jeho poměry pouze nepatrná. Druhý exces spočívá v nedodržení podmínky přiměřenosti, vztahuje se tedy na případy, kdy je obrana zcela zjevně nepřiměřená vzhledem k závažnosti újmy způsobené útočnickovi. Hodnocení podmínky přiměřenosti v občanském právu se přitom od trestního práva podstatně liší. Zatímco pro hodnocení přiměřenosti obrany v trestním právu je rozhodující poměr obrany a způsobu útoku, z dikce § 2905 je zjevné, že pro občanské právo je relevantní zejména závažnost újmy, která je útočnickovi při odvracení útoku způsobena.

⁴⁸ Důvodová zpráva k zákonu č. 89/2012 Sb., občanský zákoník [cit. 2023-07-07]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=6&CT=362&CT1=0>, str. 567.

Jako do jisté míry problematická se jeví druhá věta ustanovení § 2905. Je nejasné, zda nepatrná újma a zcela zjevná nepřiměřenost obrany jsou alternativní předpoklady, nebo zda nepatrná újma hraje roli spolu s přiměřeností obrany. Uvedené ustanovení tak není z hlediska jeho interpretace zcela jednoznačné. Podle důvodové zprávy⁴⁹ by se měla nepatrná hrozící újma stát kritériem, ke kterému je navíc vyžadována i přiměřenost obrany, což však nekoresponduje s jazykovým výkladem tohoto ustanovení, neboť spojka „nebo“ signalizuje, že nepatrná hrozící újma a zcela zjevná nepřiměřenost obrany jsou dány jako vzájemně alternativní předpoklady, a v případě, kdy je jeden z nich naplněn, povinnost k náhradě újmy není vyloučena. V tomto směru by navíc OZ kladl na obránce další požadavek, pro který je tak ve srovnání s úpravou nutné obrany v TZ zúžen prostor pro obranné jednání.

Institut krajní nouze upravuje OZ v § 2906, který stanoví, že *„kdo odvrací od sebe nebo od jiného přímo hrozící nebezpečí újmy, není povinen k náhradě újmy tím způsobené [...]“*, přičemž ve shodě s TZ se tak musí stát za splnění podmínek subsidiarity a proporcionality, má-li tato okolnost vyloučit povinnost k náhradě způsobené újmy. Splnění podmínky proporcionality však OZ nevyžaduje pro případy, kdy by majetek podlehl zkáze i bez jednání v krajní nouzi.⁵⁰ Pakliže by byla majetková hodnota nevyhnutelně odsouzena ke zkáze, a to i za předpokladu, že by k jednání v nouzi vůbec nedošlo, je přípustné obětovat tento majetek i k záchraně statku menší hodnoty. Jako příklad situace, na kterou by se dané pravidlo vztahovalo, uvádí důvodová zpráva případ, kdy v prvním domě v řadě několika domů vypukne požár a vzhledem k jeho velikosti není pochyb o tom, že sousední dům již v blízké době rovněž lehne popelem. Osoba v nouzi je oprávněna sousední dům strhnout, aby se požár nerozšířil k domu stojícímu v řadě na třetím místě, aniž by byla povinna k náhradě této způsobené škody, a to i přestože oba domy mají stejnou majetkovou hodnotu.⁵¹

Rozdíl oproti trestněprávní úpravě představuje i poslední věta daného ustanovení, podle které platí, že povinnost k náhradě způsobené újmy není vyloučena v případě, kdy nebezpečí bylo odvráceno tím, kdo jej sám zavinił.

Z ustanovení § 2906 OZ tedy lze shrnout následující podmínky jednání v krajní nouzi: musí existovat skutečné nebezpečí, přičemž nebezpečí je v tomto smyslu třeba chápat jako stav, kdy

⁴⁹Důvodová zpráva k zákonu č. 89/2012 Sb., občanský zákoník. [online]. Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky. [cit. 2023-07-07]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=6&CT=362&CT1=0>, str. 567.

⁵⁰Druhá věta ustanovení § 2906 OZ.

⁵¹Důvodová zpráva k zákonu č. 89/2012 Sb., občanský zákoník. [online]. Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky. [cit. 2023-07-07]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=6&CT=362&CT1=0>, str. 567.

hrozí vznik újmy.⁵² Toto nebezpečí musí hrozit přímo, bezprostředně (časová podmínka) a nesmí existovat možnost, jak jej za daných okolností odvrátit jiným způsobem (podmínka subsidiarity). Způsobená újma dále nesmí být zjevně stejně závažná nebo ještě závažnější než újma hrozící, ledaže by majetek i bez jednání v krajní nouzi podlehl zkáze (podmínka proporcionality). Konečně je pak zákonnou podmínkou též skutečnost, že osoba nezavinila nebezpečí svým jednáním.

Nejsou-li tyto podmínky dodrženy, pachatel se dopouští excessu a jeho povinnost nahradit újmu, kterou svým jednáním způsobil, zůstává nedotčena.

Meze nutné obrany a krajní nouze do jisté míry zmírňuje ustanovení § 2907 OZ, když stanoví, že *„při posouzení, zda někdo jednal v nutné obraně, anebo v krajní nouzi, se přihlédne i k omluvitelnému vzrušení myslí toho, kdo odvracel útok nebo jiné nebezpečí.“*

Občanský zákoník dále v § 2908 shodně pro případy krajní nouze i nutné obrany stanoví, že obránce nebo osoba v nouzi mají právo na náhradu újmy, která jim vznikla v souvislosti s jejich jednáním, jehož cílem bylo odvrátit hrozící nebezpečí, resp. protiprávní útok. Ustanovení § 2908 OZ stanoví: *„Kdo odvracel hrozící újmu, má právo na náhradu účelně vynaložených nákladů a na náhradu újmy, kterou přitom utrpěl, i proti tomu, v jehož zájmu jednal, nanejvýš však v rozsahu přiměřeném tomu, co odvrátil.“*

Z výše uvedeného přehledu je zřejmé, že zákonné podmínky krajní nouze a nutné obrany v občanskoprávním pojetí se v některých aspektech odlišují od podmínek stanovených v TZ, čímž je aplikační dosah těchto ustanovení buď zúžen, nebo naopak rozšířen. To koresponduje se skutečností, že občanskoprávní úprava těchto institutů sleduje jiný cíl. V pojetí občanského práva je jejím hlavním účelem stanovit pravidla pro soukromoprávní kompenzaci způsobené újmy a výjimky z obecné povinnosti nahradit způsobenou újmu, přičemž právě jednání za podmínek krajní nouze a nutné obrany jednu z těchto výjimek představují.

⁵² PETROV, Jan. *Občanský zákoník: komentář*. 2. vydání. V Praze: C.H. Beck, 2019. Beckova edice komentované zákony. ISBN 978-80-7400-747-7.

2. HISTORICKÝ EXKURZ – FILOZOFICKÉ PRAMENY, VÝVOJ PRÁVNÍ ÚPRAVY KRAJNÍ NOUZE A NUTNÉ OBRANY

Okolnosti vylučující protiprávnost, zejména pokud jde o ty, které odpovídají okolnostem dnes označovaným jako nutná obrana a krajní nouze, mají dalekosáhlou tradici. Instituty svémoci, sebeobrany a nouze existovaly již ve středověku.⁵³ Rozboru těchto institutů, zejména pak nutné obraně, se navíc tradičně věnovala nejen právní teorie a praxe, ale pro jejich přesah do otázek morálních, politických a náboženských jim pozornost věnovali též významní filozofové a politici.

Z počátku bylo hlavním úkolem těchto institutů nahradit nedostatek ochrany ze strany státní moci, která byla teprve ve svém zárodku, stát proto v daném čase a místě nebyl s to poskytnout náležitou ochranu zájmům jinak právem chráněným.⁵⁴ Právo na sebeobranu a na jednání v nouzi bylo považováno za právo přirozené (*ius naturale*). Přirozenoprávní teorie v tomto směru navazovala na učení Cicera, který považoval právo na sebeobranu za přirozené právo každého člověka plynoucí z pudu sebezáchovy a jako takové dle něho nemohlo být nikomu odňato. Rovněž nepotřebuje žádné upřesnění v právu pozitivním, neboť vyplývá ze samotné podstaty člověka. Dle Cicera je úkolem pozitivního práva toliko zajistit, aby obránce nemusel hradit škodu, kterou útočníkovi způsobil. Jelikož je nutná obrana realizací nezadatelného práva na obranu před protiprávním jednáním, nelze klást obránci za vinu způsobení škody útočníkovi, neboť ji nezpůsobil dobrovolně.⁵⁵

Odlísně bylo na pojetí nutné obrany nahlíženo skrze scholastická náboženská dogmata, která připouštěla možnost jednat v nutné obraně, pouze pokud to nebylo v rozporu s láskou k bližnímu, naopak jako povinnost boje proti hříchu ji vyžadovala v případě útoků směřujících vůči Bohu či tehdejšímu uspořádání společnosti.⁵⁶

S rozvojem státní moci lze naopak pozorovat tendenci tyto svépomocné prostředky omezit, a to právě ve prospěch této postupně se upevňující státní moci.⁵⁷ Novým teoretickým základem těchto institutů se v době osvícenství stala myšlenka smluvního státu a společenské smlouvy, jejímž původcem byl J. J. Rousseau a dle které se lidé dobrovolně vzdávají práva na sebeobranu

⁵³ VOKOUN, Rudolf. *Vybrané aktuální otázky nutné obrany a krajní nouze*. Praha: Univerzita Karlova, 1989, str. 11.

⁵⁴ PELC, Vladimír. *Krajní nouze v trestním právu*. Praha: Leges, 2021. Teoretik. ISBN 978-80-7502-530-2, str. 105.

⁵⁵ KUČHTA, Josef. *Nutná obrana*. Brno: Masarykova univerzita, 1999. ISBN 80-210-2198-5, str. 14.

⁵⁶ Tamtéž.

⁵⁷ VOKOUN, Rudolf. *Vybrané aktuální otázky nutné obrany a krajní nouze*. Praha: Univerzita Karlova, 1989, str. 11.

za podmínky, že jejich zájmům bude poskytovat ochranu stát. Pojetí nutné obrany se vymanilo z náboženských vlivů, nutná obrana již nebyla vnímána jako povinnost jednotlivce, nýbrž jako povinnost státu. Zájmy jednotlivce tedy měly být chráněny primárně státem, a až v případě, že by stát této své povinnosti nedostál, mohou si jednotlivci k ochraně zájmů pomoci vlastními silami.⁵⁸ Francouzští ideologové revoluční buržoazie v 18. a 19. století, inspirovaní Rousseauovou teorií, v právu na nutnou obranu spatřovali také právo na povstání a obranu proti panovníkovi v případě, že tento porušil společenskou smlouvu. T. Hobbes, jeden z představitelů a zastánců absolutní monarchie, naopak zdůrazňoval existenci neomezené poslušnosti poddaných vůči panovníkovi, a to včetně případů, kdy by panovník společenskou smlouvu nezákonným jednáním porušil. Tento přístup byl dále rozvíjen německými idealistickými filozofy, zejména pak I. Kantem, kteří se obecně stavěli proti teoriím přirozeného práva a tvrdili, že jakékoli násilí vůči vrcholné moci je nejhorším a nejzavrženějším činem.⁵⁹ Až Kantova filozofie navíc označila případy posuzování jednání v nouzi nebo v nutné obraně za případy právem regulované a emancipovala tak právo za těchto podmínek jednat z oblasti „pouhého“ práva přirozeného.⁶⁰

Je evidentní, že ačkoli byl i stav nouze odedávna považován za trestněprávně relevantní skutečnost, krajní nouze byla v právních předpisech upravena až daleko později než nutná obrana. Dle Pelce lze tuto skutečnost zdůvodnit tím, že hodnotové nazírání na možnost jednání ve stavu nouze, v němž dochází k obětování důležitého právního statku k záchraně zájmu jiného, je daleko barvitější. Názory na řešení takových situací tedy mohou být velmi různorodé, mohou být i protikladné v závislosti na kultuře, náboženství nebo aktuální společenské situaci. Zatímco v případě nutné obrany zřejmě nelze rozporovat právo člověka bránit se protiprávnímu útoku, který směřuje proti zájmům jeho samého nebo zájmům jiné osoby, případy krajní nouze nejsou z hlediska teorie tak jednoznačné, neboť v rámci jednání ve stavu krajní nouze zásadně dochází k zásahu do zájmů osob, které se na vzniku nouzové situace nijak nepodílely. Rovněž nastavení podmínek a mezi krajní nouze není tak jednoduché, jako je tomu z hlediska teorie v případě nutné obrany. Z logiky věci vyplývá, že má-li obrana spolehlivě odvrátit útok, musí být důraznější, z hlediska boje vedena účinnějším způsobem než útok. V případě krajní nouze je otázka nastavení jejích podmínek složitější, neboť, jak již bylo uvedeno, zpravidla dochází k zásahu do zájmů nezúčastněné osoby. Je tak možné polemizovat o tom, zda vůbec, případně

⁵⁸ KUCHTA, Josef. *Nutná obrana*. Brno: Masarykova univerzita, 1999. ISBN 80-210-2198-5, str. 14–15.

⁵⁹ ČISAŘOVÁ, Dagmar. a Jana ČÍŽKOVÁ. *Aktuální problémy nutné obrany z hlediska nových kodifikací*. Praha: Univerzita Karlova, 1986. Acta Universitatis Carolinae. Iuridica. 1/1986, str. 18–19.

⁶⁰ PELC, Vladimír. *Krajní nouze v trestním právu*. Praha: Leges, 2021. Teoretik. ISBN 978-80-7502-530-2, str. 105.

do jaké míry by měla tato nezúčastněná osoba nést následky odvracení nebezpečí, které sama nezavinila a ani jí samotné nehrozí, neboť je tím na ni toto nebezpečí de facto přenášeno.⁶¹

I přes dlouholetou tradici těchto institutů jsou počátky jejich právní regulace spojeny až se vznikem státu. Nejdůležitějším milníkem novodobého vývoje právní úpravy krajní nouze a nutné obrany v období po vzniku samostatného Československa se budu blíže věnovat na následujících řádcích.

2.1 Zákoník o zločinech a těžkých policejních přestupcích z roku 1803, trestní zákon o zločinech, přečinech a přestupcích z roku 1852

Po rozpadu rakousko-uherské monarchie v roce 1918 vzniklo na jejím území několik nástupnických samostatných států, mezi něž patřila též Československá republika. Z hlediska právního řádu je pro období od rozpadu monarchie až do roku 1950 charakteristická existence právního dualismu, kdy na základě tzv. recepční normy⁶² došlo k převzetí dosud platných právních předpisů rakouských i uherských. Zatímco tedy pro území Čech a Moravy byly recipovány normy rakouské, na území Slovenska a Podkarpatské Rusi se nadále aplikovaly normy uherské. Účelem recepční normy bylo zamezit vzniku bezprávního stavu a zajistit plynulé fungování nově vzniklého státu.

Období právního dualismu neminulo ani oblast trestního práva. Na území Československé republiky tak po rozpadu monarchie platily dva různé trestní kodexy, pro území Slovenska a Podkarpatské Rusi konkrétně trestní zákon uherský z roku 1878, zatímco pro území Čech a Moravy byl převzat trestní zákon z roku 1852⁶³ (dále jen „TZ1852“), který představoval významnou novelu dosavadně platného zákoníku o zločinech a těžkých policejních přestupcích z roku 1803 (dále jen „TZ1803“). Právě TZ1803 se stal klíčovým zdrojem trestních předpisů platných na našem území po rozpadu monarchie, neboť právní úprava obsažená v recipovaném TZ1852 z něho v podstatné míře vycházela. TZ1803 v § 2 písm. e) obsahoval obecnou úpravu institutu připomínající dnešní krajní nouzi, v té době ovšem známé pod názvem „neodolatelné nucení“.

Pozdější novelizace TZ1803, již zmíněný TZ1852, který je možné považovat za první moderní kodifikaci trestního práva hmotného na našem území⁶⁴ a který byl na území Československa

⁶¹ PELC, Vladimír. *Krajní nouze v trestním právu*. Praha: Leges, 2021. Teoretik. ISBN 978-80-7502-530-2, str. 107.

⁶² Zákon č. 11/1918 Sb., o zřízení samostatného státu československého.

⁶³ Zákon č. 117/1852 ř. z., o zločinech, přečinech a přestupcích.

⁶⁴ PELC, Vladimír. *Krajní nouze v trestním právu*. Praha: Leges, 2021. Teoretik. ISBN 978-80-7502-530-2, str. 109.

platný až do roku 1950, obsahoval též právní úpravu soudobých okolností vylučujících protiprávnost. Instituty, které by bylo možné z hlediska dnešní terminologie nazvat krajní nouzí a nutnou obranou, upravoval v § 2 a souhrnně je označoval jako důvody vylučující tzv. zlý úmysl. Dané ustanovení navazovalo na § 1 předmětného kodexu, který stanovil, že „*ke zločinu vyžaduje se zlého úmyslu*“. Tento zlý úmysl byl u pachatele vyloučen právě z důvodů obsažených v § 2, mezi které TZ1852 řadil i spáchání činu z tzv. neodolatelného donucení nebo ve výkonu spravedlivé nutné obrany.⁶⁵ Zajímavé je zjištění, že na rozdíl od v současné době platného TZ tento kodex neupravoval okolnosti vylučující protiprávnost zvláště v samostatném ustanovení, nýbrž mezi důvody vylučující zlý úmysl řadil i okolnosti jiné, na které by se v dnešní době vztahovala např. nauka o omylu⁶⁶, o nepřičetnosti⁶⁷ apod.

Již v tomto kodexu můžeme pozorovat způsob řazení těchto důvodů, jež převzal i dnešní TZ a ze kterého lze usuzovat na jejich vzájemný vztah, tedy že krajní nouze (resp. neodolatelné donucení) je ve vztahu k nutné obraně institutem obecnějším.⁶⁸ Ačkoli později přijaté trestní kodexy, jak bude ukázáno níže, tuto systematiku nerespektovaly, současně platný TZ se k ní v roce 2009 znovu vrátil.

Konkrétně zněl § 2 písm. g) následovně:

„Proto nepřičítá se konání neb opominutí za zločin:

g) když skutek se stal z neodolatelného donucení nebo u výkonu spravedlivé nutné obrany.

Že však tu byla spravedlivá nutná obrana, za to má se míti jen tehdy, když lze z povahy osob, času, místa, ze způsobu útoku nebo z jiných okolností důvodně souditi, že pachatel užil toliko obrany potřebné, aby odvrátil od sebe neb od jiných protiprávný útok na život, na svobodu nebo na jmění; – nebo že toliko z poděšení, ze strachu nebo z leknutí vykročil z mezí takové obrany. – Vykročení takové může se však podle povahy okolností trestati podle ustanovení dílu druhého tohoto zákona trestního §§ 335 a 431 za čin trestný z nedbalosti.“

Z uvedeného je zřejmé, že zatímco pro případy nutné obrany obsahoval TZ1852 úpravu podrobnější, podmínky neodolatelného donucení nebyly v kodexu nijak blíže vymezeny a staly se tedy předmětem výkladu trestněprávní nauky a soudní praxe.⁶⁹ Citované ustanovení

⁶⁵ § 2 písm. g) zákona č. 117/1852 ř.z., o zločinech, přečinech a přestupcích.

⁶⁶ § 2 písm. e) zákona č. 117/1852 ř.z., o zločinech, přečinech a přestupcích.

⁶⁷ § 2 písm. a), b) zákona č. 117/1852 ř.z., o zločinech, přečinech a přestupcích.

⁶⁸ PELC, Vladimír. *Krajní nouze v trestním právu*. Praha: Leges, 2021. Teoretik. ISBN 978-80-7502-530-2, str. 109.

⁶⁹ KUBOVÁ, Olga. K některým otázkám krajní nouze. *Bulletin advokacie*. Bulletin advokacie [online]. 1998, 1998(10), s. 49-55 [cit. 2023-07-21]. ISSN 1210-6348. Dostupné z: https://www.cak.cz/assets/files/178/BA_98_10.pdf, str. 50.

považovalo za nutnou obranu pouze takovou obranu, která byla potřebná k odvrácení protiprávního útoku na život, svobodu nebo jmění. Institut nutné obrany tedy na rozdíl od soudobé úpravy poskytoval ochranu pouze těmto vybraným statkům.

TZ1852 zůstal v platnosti až do roku 1950, a to navzdory tomu, že ve 20. a 30. letech 20. století byly vypracovány dvě osnovy trestních zákoníků, první z nich známá pod označením tzv. osnova profesorská, druhá z nich pak ministerská. Obě osnovy nabízely modernější a podrobnější právní úpravu institutů krajní nouze a nutné obrany, ani jeden z těchto návrhů však přijat nebyl.⁷⁰

2.2 Zákon č. 86/1950 sb., trestní zákon

Další zlomový okamžik pro oblast práva představoval nástup komunistů k moci v únoru 1948. Nastalý komunistický režim představoval naprostou diskontinuitu k předchozímu právnímu vývoji, do právních předpisů, a to nejen v oblasti práva trestního, byla v rámci tzv. právnícké dvouletky promítána komunistická ideologie a právní předpisy byly v souladu s ní postupně nahrazovány novými. Národní shromáždění dne 12. července 1950 schválilo nový trestní kodex, který byl následně vyhlášen jako zákon č. 86/1950 Sb., trestní zákon (dále jen „TZ1950“), a jeho účinnost nastala k 1. srpnu 1950, nově již pro celé území Československé republiky.

Na rozdíl od předchozího TZ1852 věnoval tento kodex institutům krajní nouze a nutné obrany samostatné ustanovení, kde blíže stanovil nejen podmínky jednání v nutné obraně, ale nově rozvedl též podmínky jednání v krajní nouzi. Ačkoli se v duchu tehdejší doby do daných ustanovení do značné míry promítla komunistická ideologie, lze v nich spatřovat též četné podobnosti s úpravou obsaženou v platném TZ. Institutům krajní nouze a nutné obrany byly věnovány § 8 a § 9, jejichž konkrétní znění bylo následující:

„§ 8 Nutná obrana.

Jednání jinak trestné, jímž někdo odvrací útok na lidově demokratickou republiku, její socialistickou výstavbu, zájmy pracujícího lidu nebo na jednotlivce, není trestným činem, jestliže

a) útok přímo hrozil nebo trval a

b) obrana byla útoku přiměřená.

§ 9 Krajní nouze.

⁷⁰ PELC, Vladimír. *Krajní nouze v trestním právu*. Praha: Leges, 2021. Teoretik. ISBN 978-80-7502-530-2, str. 121.

(1) Jednání jinak trestné, jímž někdo odvrací nebezpečí přímo hrozící lidově demokratické republice, její socialistické výstavbě, zájmům pracujícího lidu nebo jednotlivci, není trestným činem, jestliže

a) způsobená škoda je menší než ta, která hrozila a

b) nebezpečí nebylo možno odvrátit jinak.

(2) Nejde o krajní nouzi podle odstavce 1, jestliže ten, komu nebezpečí hrozilo, byl povinen je snášet.“

Na první pohled je možné si všimnout, že TZ1950 nerespektoval obecně přijímané pojetí vztahu krajní nouze a nutné obrany, když z hlediska systematiky na prvním místě upravil institut nutné obrany, který je ve vztahu ke krajní nouzi speciální. Dosud užívaný termín „neodolatelné donucení“ byl poprvé v české, resp. československé trestní legislativě nahrazen dodnes platným termínem „krajní nouze“.⁷¹

Ačkoli byly podmínky a meze užití obou institutů oproti předchozí právní úpravě stanoveny podrobněji, problémem tehdejší právní úpravy zůstalo užívání obtížně definovatelných, k tomu navíc ideologicky zabarvených a širokých (obecných) pojmů, což do jisté míry poskytovalo prostor pro nežádoucí rozšiřování výkladu trestní odpovědnosti.⁷² Na druhou stranu došlo v TZ1950 k rozšíření okruhu právních statků, kterým byla skrze instituty krajní nouze a nutné obrany poskytována ochrana. Nově byla oproti předchozí právní úpravě poskytována ochrana též lidově demokratické republice, její socialistické výstavbě a zájmům pracujícího lidu nebo jednotlivce. Tyto kolektivní zájmy a zájmy státu tak, typicky pro danou dobu, byly upřednostňovány před zájmy jednotlivce.⁷³

2.3 Zákon č. 140/1961 sb., trestní zákon

V reakci na částečné uvolnění společenských poměrů došlo k další rekodifikaci trestního práva v roce 1961, kdy byl přijat zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon (dále jen „TZ1961“), jenž byl charakteristický pro nastavení právní úpravy tak, aby co nejvíce zužovala podmínky trestní represe.⁷⁴ Dle důvodové zprávy bylo v trestní represí třeba spatřovat spíše pomocnou úlohu, zdůrazňován byl naopak zájem na aktivním zapojení občanů do boje proti kriminalitě.⁷⁵ Do

⁷¹ PELC, Vladimír. *Krajní nouze v trestním právu*. Praha: Leges, 2021. Teoretik. ISBN 978-80-7502-530-2, str. 122.

⁷² PELC, Vladimír. *Krajní nouze v trestním právu*. Praha: Leges, 2021. Teoretik. ISBN 978-80-7502-530-2, str. 123.

⁷³ PELC, Vladimír. *Krajní nouze v trestním právu*. Praha: Leges, 2021. Teoretik. ISBN 978-80-7502-530-2, str. 122–123.

⁷⁴ KUČHTA, Josef. *Nutná obrana*. Brno: Masarykova univerzita, 1999. ISBN 80-210-2198-5, str. 31.

⁷⁵ Důvodová zpráva k návrhu zákona č. 140/1961 Sb., trestního zákona. [online]. Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky. [cit. 2023-07-07]. Dostupné z: http://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0472_08.htm.

právní úpravy krajní nouze a nutné obrany v TZ1961 se uvedené promítlo upravením podmínek aplikace těchto institutů tak, aby co nejvíce svědčily ve prospěch osoby, která za těchto okolností jedná. Cílem tohoto nového pojetí podmínek krajní nouze a nutné obrany bylo zamezit vzniku trestní odpovědnosti osob, které řádně a svědomitě vystoupí na ochranu společenských zájmů. Skrze takové zmírnění právní úpravy podmínek těchto institutů měla být naplněna jejich preventivní funkce.⁷⁶

V TZ1961 již odideologizovanou a přesnější právní úpravu institutů nutné obrany a krajní nouze obsahovaly § 13 a § 14, jejichž znění bylo následující:

„§ 13 Nutná obrana

Čin jinak trestný, kterým někdo odvrací přímo hrozící nebo trvající útok na zájem chráněný tímto zákonem, není trestným činem. Nejde o nutnou obranu, byla-li obrana zřejmě nepřiměřená povaze a nebezpečnosti útoku.

§ 14 Krajní nouze

Čin jinak trestný, kterým někdo odvrací nebezpečí přímo hrozící zájmu chráněnému tímto zákonem, není trestným činem. Nejde o krajní nouzi, jestliže bylo možno toto nebezpečí za daných okolností odvrátit jinak anebo způsobený následek je zřejmě stejně závažný nebo ještě závažnější než ten, který hrozil.“

Podíváme-li se blíže na jednotlivá ustanovení, lze pozorovat několik zásadních změn oproti předešlé právní úpravě. Předně v ustanovení týkajícího se nutné obrany došlo k posunu ve prospěch obránce tím, že již nebylo vyžadováno, aby obrana byla přiměřená útoku. Podmínka přiměřenosti nutné obrany byla nově formulována negativně, nutná obrana tak již nemusela být přiměřená, mohla být dokonce nepřiměřená povaze a nebezpečnosti útoku. K intenzivnímu excesu docházelo až v případě, kdy obrana byla zřejmě nepřiměřená povaze a nebezpečnosti činu. V ustanovení upravujícím krajní nouzi došlo ke změně terminologie, když § 14 již k vyjádření podmínky proporcionality neužívá pojem způsobení „menší škody“, nýbrž hovoří o způsobení „zřejmě stejně závažného nebo ještě závažnějšího následku“. Zákonodárce nově v obou ustanoveních užívá k formulaci podmínky proporcionality, resp. přiměřenosti, slova „zřejmě“⁷⁷, v čemž lze dle mého spatřovat tendenci k většímu respektování subjektivního vnímání nastalé situace jednajícím. Za negativní lze považovat změnu spočívající ve vlněchání

⁷⁶ CÍSAŘOVÁ, Dagmar. a Jana ČÍŽKOVÁ. *Aktuální problémy nutné obrany z hlediska nových kodifikací*. Praha: Univerzita Karlova, 1986. Acta Universitatis Carolinae. Iuridica. 1/1986, str. 22.

⁷⁷ VOKOUN, Rudolf. *Vybrané aktuální otázky nutné obrany a krajní nouze*. Praha: Univerzita Karlova, 1989, str. 34.

podmínky absence povinnosti hrozící nebezpečí snášet, kterou zpět do našeho právního řádu explicitně zavedl až současný TZ. Do té doby, stejně jako za účinnosti TZ1852, byla tato podmínka dovozována výkladem.⁷⁸

Významnou změnu v právní úpravě institutu nutné obrany pak konečně přinesla též novela z roku 1993.⁷⁹ Ustanovení § 13 po novelizaci znělo následovně:

„§ 13 Nutná obrana

Čin jinak trestný, kterým někdo odvrací přímo hrozící nebo trvajících útok na zájem chráněný tímto zákonem, není trestným činem. Nejde o nutnou obranu, byla-li obrana zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku.“

Zásadní změna, kterou tato novela přinesla, se promítla do formulace podmínky přiměřenosti nutné obrany, přičemž v takovém znění ji nalezneme v platné právní úpravě dodnes. Druhá věta předmětného ustanovení byla přeformulována ještě více ve prospěch obránce, když stanovila, že k intenzivnímu excesu z nutné obrany může dojít pouze tehdy, pokud obrana bude zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku. V první řadě tak došlo k nahrazení výrazu „zřejmě“ pojmem „zcela zjevně“, čímž mělo dojít k ještě většímu vyvážení v používání objektivního a subjektivního hlediska při posuzování (ne)splnění podmínky přiměřenosti nutné obrany.⁸⁰

Novela také nahradila slovní spojení „povaha a nebezpečnost útoku“, které bylo do té doby jako hledisko k posuzování přiměřenosti nutné obrany používáno, termínem „způsob útoku“. Touto terminologickou změnou mělo dojít k zúžení výčtu okolností, které obránce musel brát při své obraně v úvahu, čímž mělo dojít ke zmenšení jeho zatížení při rozhodování o tom, jaký způsob obrany má zvolit⁸¹. Pod pojem „způsob útoku“ lze zahrnout pouze poměr intenzity útoku a obrany, nikoli už poměr hrozící a způsobené újmy, resp. poměr ohroženého a obětovaného statku (tzv. proporcionalita, která je charakteristická pro krajní nouzi). Uvedené však neznamená, že by poměr mezi ohroženým a obětovaným statkem v kontextu nutné obrany nehrál již vůbec žádnou roli, stále zde musí existovat určitý korektiv pro případy, kdy by mezi

⁷⁸ PELC, Vladimír. *Krajní nouze v trestním právu*. Praha: Leges, 2021. Teoretik. ISBN 978-80-7502-530-2, str. 130.

⁷⁹ Zákon č. 290/1993 Sb., kterým se mění a doplňuje trestní zákon a zákon České národní rady č. 200/1990 Sb., o přestupcích.

⁸⁰ KRATOCHVÍL, Vladimír. *Trestní právo hmotné: obecná část*. 2. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2012. Beckovy právnické učebnice. ISBN 978-80-7179-082-2, str. 445–446.

⁸¹ Blíže k tomu viz ŠÁMAL, Pavel. K vládnímu návrhu novelizace § 13 trestního zákona o nutné obraně. In: *Právní praxe*, 1994, č. 2, s. 80, ISSN 1211-0825, str. 80–83. Na tomto místě se však také sluší poznamenat, že tento názor měl i své odpůrce, př. FREMR, Robert, ZELENKA, Pavel. K výkladu ustanovení § 13 trestního zákona. In: *Právní praxe*, č. 6/1994, s. 337. ISSN 1211-0825, str. 339.

ohroženým a obětovaným statkem existoval mimořádně hrubý nepoměr.⁸² O tomto bude blíže pojednáno v kapitole čtvrté.

Kromě již zmíněné absence podmínky nepřípustnosti jednání v krajní nouzi v případě, kdy daná osoba měla povinnost nebezpečí snášet, bylo novelizované znění § 13 a § 14 TZ1961 převzato i do zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník. Podrobnému rozboru platné právní úpravy těchto dvou nejvýznamnějších okolností vylučujících protiprávnost jsou věnovány následující kapitoly.

⁸² ŠÁMAL, Pavel a Stanislav RIZMAN. *Trestní zákon: komentář*. 6., dopl. a přeprac. vyd. Praha: C.H. Beck, 2004, c1994. Beckova edice komentované zákony. ISBN 80-7179-896-7, str. 125.

3. KRAJNÍ NOUZE

3.1 Pojem, systematické zařazení, význam

V systému jednotlivých zákonem výslovně jmenovaných okolností vylučujících protiprávnost je krajní nouze považována za institut nejobecnější⁸³, ke kterému jsou ostatní okolnosti vylučující protiprávnost ve vztahu speciality. Tomuto teoretickému pojetí v současné době odpovídá i konstrukce právní úpravy okolností vylučujících protiprávnost v TZ, která krajní nouzi řadí do čela jejich výčtu, konkrétně do § 28 III. hlavy obecné části TZ. Zákonodárce tak oproti předchozím právním úpravám zvolenou systematikou respektoval tento vzájemný vztah jednotlivých okolností vylučujících protiprávnost.

Krajní nouzi lze charakterizovat jako stav, při kterém dochází ke střetu právem chráněných zájmů, přičemž nebezpečí, které hrozí poruchou jednomu z nich, lze odvrátit pouze jednáním, kterým ohrozíme, resp. porušíme zájem jiný.⁸⁴ Ve své podstatě tedy v případě krajní nouze dochází k obětování jednoho trestním zákonem chráněného zájmu na úkor toho druhého, a to takovým jednáním, které představuje zásah do tohoto právem chráněného zájmu jiné osoby. Takové jednání by za jiných okolností mohlo naplnit znaky trestného činu, avšak právě existence stavu krajní nouze, za předpokladu, že jsou dodrženy její podmínky a meze, protiprávnost tohoto jednání zcela vylučuje, a to od samého počátku. Uvedené vyplývá i z dikce zákona, kdy § 28 odst. 1 TZ stanoví, že „*čin jinak trestný, kterým někdo odvrací nebezpečí přímo hrozící zájmu chráněnému trestním zákonem, není trestným činem*“.

Institut krajní nouze tak představuje nástroj, pomocí kterého mohou osoby před hrozícím nebezpečím účinně bránit zájmy své i zájmy cizí, aniž by jim za takový zákrok hrozila trestní či jiná odpovědnost. Pakliže by právní úprava možnost jednat v krajní nouzi bez trestněprávních následků nepřipouštěla, byly by osoby v nouzi pod hrozbou trestní sankce v podstatě nuceny pouze přihlížet nebezpečí, které přímo hrozí některému z chráněných zájmů. Důvodová zpráva k zákonu č. 40/2009 Sb., trestní zákoník uvádí, že „*účelem institutu krajní nouze je zajistit, aby nebyly stíhány osoby, které vystupují na ochranu zájmů chráněných kterýmkoli trestním zákonem*“⁸⁵.

⁸³ NOVOTNÝ, Oto, Tomáš GŘIVNA, Pavel ŠÁMAL a Rudolf VOKOUN. *Trestní právo hmotné*. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2012. ISBN 978-80-7357-509-0, str. 258.

⁸⁴ SOLNAŘ, Vladimír. *Systém českého trestního práva*. Praha: Novatrix, 2009. ISBN 978-80-254-4033-9, str. 138.

⁸⁵ Důvodová zpráva k zákonu č. 40/2009 Sb., trestnímu zákoníku. [online]. Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky. [cit. 2023-07-07] Dostupné z: <https://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=5&CT=410&CT1=0>, str. 208

Jak již bylo uvedeno, existence stavu krajní nouze vylučuje protiprávnost jednání, kterého se osoba v nouzi dopustí s cílem hrozící nebezpečí odvrátit. Na tomto místě považuji za nezbytné zabývat se otázkou, zda je vyloučením protiprávnosti myšlena protiprávnost ve smyslu celého právního řádu, tj. zda je krajní nouze důvodem ospravedlňujícím, který vylučuje nejen odpovědnost trestní, ale též odpovědnost podle jiného právního předpisu, nebo zda jde o důvod omluvný, tedy o okolnost, v jejímž důsledku je vyloučena toliko odpovědnost trestní.

Tato otázka byla v historii trestněprávní nauky tradičně sporná a vyvolávala četné diskuse. V době účinnosti TZ1852 mezi odbornou veřejností převažoval názor, že v důsledku krajní nouze (resp. neodolatelného donucení) dochází k vyloučení trestnosti daného jednání, jeho protiprávnost jako taková však zůstává nedotčena a případný postih např. podle norem občanského práva tak není vyloučen. Za důvod omluvný považoval krajní nouzi též TZ1950, k zásadní změně došlo až za účinnosti TZ1961 spolu s přijetím zákona č. 40/1964 Sb., občanský zákoník (dále jen „OZ1964“), jehož pojetí krajní nouze bylo do značné míry shodné s pojetím trestněprávním⁸⁶, čímž se z jednání za podmínek krajní nouze ve smyslu TZ1961 stalo jednání *secundum legem*, a jakožto důvod ospravedlňující vylučovalo protiprávnost z hlediska celého právního řádu. Jedinou výjimku představovala situace, kdy přímo hrozící nebezpečí vyvolala sama osoba, která jej následně odvracela.⁸⁷ Koncepti odpovídající tomuto pojetí ve svém díle rozpracoval Solnař, který krajní nouzi považoval za důvod ospravedlňující. Solnař preferoval formální pojetí protiprávnosti, tedy protiprávnost ve smyslu protinoremnosti, vyloučením protiprávnosti tak rozuměl vyloučení odpovědnosti podle celého právního řádu.⁸⁸ Stvrdil tak pojetí krajní nouze jako důvodu ospravedlňujícího, kterou do českého, resp. československého právního řádu zavedl OZ1964 a kterou převzal rovněž současně platný TZ.

V návaznosti na Solnařovo učení se k názoru, že jednání za podmínek krajní nouze kromě trestní odpovědnosti vylučuje současně též odpovědnost podle norem správního práva i občanskoprávní povinnost nahradit škodu, přikláněla i řada jiných autorů.⁸⁹ Vokoun například ve svém díle podpořil pojetí krajní nouze jako důvodu ospravedlňujícího argumentem *a maiori ad minus*, když uvedl, že různé kategorie právních deliktů (trestné činy, přestupky, kázeňské delikty atd.) se vyznačují různým typovým stupněm společenské škodlivosti, přičemž instituty krajní nouze a nutné obrany tuto společenskou škodlivost činu vylučují. Jestliže tedy v důsledku

⁸⁶ § 418 odst. 1 OZ1964.

⁸⁷ PELC, Vladimír. *Krajní nouze v trestním právu*. Praha: Leges, 2021. Teoretik. ISBN 978-80-7502-530-2, str. 168.

⁸⁸ SOLNAŘ, Vladimír. *Systém českého trestního práva*. Praha: Novatrix, 2009. ISBN 978-80-254-4033-9, str. 83.

⁸⁹ PŘ. NOVOTNÝ, František. *Trestní právo hmotné*. 4. aktualizované a doplněné vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2017. ISBN 978-80-7380-651-4, str. 144.

aplikace ustanovení o krajní nouzi dochází k vyloučení odpovědnosti za typově nejvíce společensky škodlivý čin (tj. trestný čin), platí, že tím spíše nemůže vzniknout odpovědnost za čin typově méně společensky škodlivý. Podle Vokouna tak skutečnost, že k jednání došlo za podmínek krajní nouze či nutné obrany, vylučuje odpovědnost za právní delikt vůbec, nikoli pouze za delikt jen určité kategorie.⁹⁰ K uvedenému názoru se tradičně přiklání i judikatura, podle které je nepřipustné, aby byl daný čin posouzen jako přestupek nebo jiný delikt s odůvodněním, že existence krajní nouze pouze snižuje společenskou škodlivost takového jednání, neboť krajní nouze vylučuje protiprávnost daného jednání v celém jeho rozsahu.⁹¹

V pozdější literatuře se již objevují i názory opačné. Například Pelc spatřuje ve výše uvedeném pojetí krajní nouze určitá negativa, která ve svém důsledku v praxi mohou vést k výrazným nespravedlnostem. Jestliže totiž vyloučíme protiprávnost určitého jednání jako takovou, může to vést k absurdnímu závěru, že například v případě, kdy určitá osoba odvrací bezprostředně hrozící nebezpečí, které sama z nedbalosti způsobila, nebude mít v důsledku koncepce krajní nouze jako ospravedlňujícího důvodu povinnost nahradit škodu, kterou tímto svým jednáním způsobí třetí osobě. Dle Pelce hovoří na podporu ospravedlňující krajní nouze v současném TZ pouze pojmenování hlavy III. obecné části TZ, do které je krajní nouze spolu s dalšími okolnostmi vylučujícími protiprávnost zařazena. Označení „okolnosti vylučující protiprávnost“ hovoří právě ve prospěch pojetí krajní nouze jako důvodu, který vylučuje protiprávnost jako celek, což však Pelc nepovažuje za směrodatné vzhledem k tomu, že nadpis (rubrika) sám o sobě není součástí normativního textu. I přes to by však dle něho bylo vhodnější hovořit nikoli o okolnostech vylučujících protiprávnost, nýbrž o důvodech vylučujících trestní odpovědnost.⁹²

Osobně se ztotožňuji se závěrem plynoucím z rozhodovací praxe soudů⁹³, že jednání v krajní nouzi vylučuje nejen trestní odpovědnost, ale též odpovědnost podle norem správního práva. Domnívám se však, že v otázce vyloučení povinnosti nahradit škodu by krajní nouze neměla působit jako důvod ospravedlňující vždy a za všech okolností. Lze si jistě představit situace, kdy by vyloučení povinnosti nahradit škodu způsobenou třetí osobě jednáním v krajní nouzi bylo zcela zjevně nespravedlivé vzhledem ke všem okolnostem případu. Aplikace institutu krajní nouze by se v takových případech mohla dostat do rozporu s elementárními principy spravedlnosti, takový závěr by proto byl dle mého přinejmenším diskutabilní. Ve prospěch

⁹⁰ VOKOUN, Rudolf. *Vybrané aktuální otázky nutné obrany a krajní nouze*. Praha: Univerzita Karlova, 1989, str. 30.

⁹¹ Rozhodnutí Nejvyššího soudu SSR ze dne 31. 5. 1979, sp. zn. 7 Tz 25/79.

⁹² PELC, Vladimír. *Krajní nouze v trestním právu*. Praha: Leges, 2021. Teoretik. ISBN 978-80-7502-530-2, str. 169–170.

⁹³ Viz výše zmíněné Rozhodnutí Nejvyššího soudu SSR ze dne 31. 5. 1979, sp. zn. 7 Tz 25/79.

tohoto závěru dle mého hovoří též poslední věta § 2906 OZ, která výslovně stanoví, že institut krajní nouze nevyklučuje povinnost k náhradě újmy v případě, kdy nebezpečí vyvolal vlastní vinou sám jednající.

Ať již považujeme krajní nouzi za důvod omluvný nebo ospravedlňující, je nepochybné, že jednání, kterým osoba v nouzi odvrací přímo hrozící nebezpečí zájmu chráněnému trestním zákonem, není společensky škodlivé. Jestliže jsou dodrženy zákonné podmínky a meze, stává se takové jednání oprávněným, navíc mnohdy i společensky žádoucím a prospěšným, neboť jím jsou vedle zájmů individuálních chráněny i zájmy a hodnoty společenské. Uvedené lze dovodit z ustanovení čl. 1 Listiny, který stanoví, že i ochrana zdraví, života a majetku jednotlivce je v zájmu celé společnosti.⁹⁴

Jestliže je jednání učiněné za podmínek krajní nouze jednáním dovoleným (oprávněným), nelze proti němu užít nutnou obranu, neboť její přípustnost je mimo jiné podmíněna protiprávností útoku, a stejně tak proti takovému jednání nelze jednat za podmínek krajní nouze.⁹⁵ Na podporu tohoto závěru se také často uvádí již zmiňovaný argument, že jednání učiněné v rámci odvracení přímo hrozícího nebezpečí nejen že není společensky škodlivé, ale je dokonce společensky prospěšné. Toto tvrzení však dle Pelce neplatí absolutně a v určitých případech může vyloučení možnosti jakékoli obrany proti útoku člověka v případě nutné obrany či proti přenesenému nebezpečí v případě krajní nouze vést k absurdním a zjevně nespravedlivým závěrům. Patrně nejlépe lze uvedené demonstrovat na případu tzv. Gánovecké vraždy.⁹⁶

3.2 Podmínky uplatnění v současné právní úpravě a jejich charakteristika

Pro účely posouzení, zda osoba jednala ve stavu krajní nouze, a tedy zda může dojít k vyloučení protiprávnosti jejího jednání, je nutné kumulativní splnění zákonem taxativně stanovených podmínek. V první řadě je předpokladem aplikace ustanovení o krajní nouzi existence nebezpečí, které hrozí zájmu chráněnému trestním zákonem, přičemž toto nebezpečí musí hrozit přímo, resp. bezprostředně. Dále musí být splněn tzv. požadavek subsidiarity, tedy že

⁹⁴ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 30. 11. 2016, sp. zn. 11 Tdo 1233/2016.

⁹⁵ ŠÁMAL, Pavel. *Trestní zákoník: komentář*. 2. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2012. Velké komentáře. ISBN 978-80-7400-428-5 str. 388–397.

⁹⁶ Viz usnesení Nejvyššího soudu SSR ze dne 11. 12. 1980, sp. zn. 3 To 72/80. V dané věci došlo k usmrcení poškozené jejími vlastními vnučaty, kterým jejich otec hrozil usmrcením, jestliže babičku (poškozenou) nezavraždí. Pakliže bychom bez dalšího uzavřeli, že poškozená nemá právo se proti jednání vnučat bránit, neboť ta sama jednají za podmínek krajní nouze a jejich jednání je tak po právu, znamenalo by to, že obranné jednání poškozené na ochranu vlastního života je právem nedovolené, čímž po ní žádáme, aby se obětovala a de facto z ní činíme nikoli subjekt, ale objekt práva. Blíže k tomu viz PELC, Vladimír. *Krajní nouze v trestním právu*. Praha: Leges, 2021. Teoretik. ISBN 978-80-7502-530-2, str. 231, 235.

hrozící nebezpečí za daných okolností není možné odvrátit jiným způsobem. Zároveň platí i tzv. požadavek proporcionality, který stanoví, že jednáním odvracejícím hrozící nebezpečí nesmí být způsoben následek, který je zřejmě stejně závažný nebo dokonce ještě závažnější než ten, který hrozil. V neposlední řadě pak zákon podmiňuje aplikaci ustanovení § 28 podmínkou, že ten, komu nebezpečí hrozí, nesmí být nositelem zákonem uložené povinnosti jej snášet.⁹⁷ Pakliže by některá z podmínek krajní nouze dodržena nebyla, jednalo by se o exces, který benefitů tohoto institutu nepoživá. O excesu blíže pojednává kapitola 3.5 této práce.

Ačkoli to není v literatuře dodržováno zcela důsledně, z teoretického hlediska je nezbytné rozlišovat mezi podmínkami, které vůbec možnost jednat v krajní nouzi vytvářejí, tj. podmínkami, které vytvářejí stav krajní nouze a jejichž splnění podmiňuje vznik oprávnění jednat v krajní nouzi, a podmínkami, které se vztahují již k samotnému jednání v krajní nouzi, resp. které vytyčují meze takovému jednání, které musejí být dodrženy, má-li být jednání bezrestné.⁹⁸ V odborné literatuře je typické pojmy „podmínky“ krajní nouze a „meze“ krajní nouze ztotožňovat, obě skupiny podmínek však mají odlišnou povahu. Nejsou-li naplněny podmínky, které stav nouze vůbec vytvářejí, právo jednat v krajní nouzi nevzniká, neboť nejsou splněny základní předpoklady pro aplikaci tohoto institutu, tím pádem nelze z logiky věci ani hovořit o podmínkách (mezích) dovoleného jednání. Jak uvádí Vokoun, „žádné takové meze v těchto případech nemohou být, když chybí podmínky pro dovolenost jednání jako takového“⁹⁹. Uvedené platí analogicky též pro institut nutné obrany, jak bude rozebráno v kapitole 4.

Hodí se též poznamenat, že v porovnání s institutem nutné obrany jsou podmínky uplatnění krajní nouze stanoveny podstatně přísněji, a to z toho důvodu, že při odvracení hrozícího nebezpečí zpravidla dochází k zásahu do zájmů nezúčastněných osob, které, na rozdíl od útočnicka v případě nutné obrany, nebezpečí samy nevyvolaly a ani se na něm v žádném směru nepodílely. O ospravedlněný a bezrestný zásah do zájmů těchto osob proto může jít pouze za předpokladu, že jsou dodrženy striktní zákonné meze a podmínky institutu krajní nouze.¹⁰⁰ Rozboru těchto jednotlivých podmínek se blíže věnuji na následujících řádcích.

⁹⁷ JELÍNEK, Jiří. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. 6. aktualizované a doplněné vydání. Praha: Leges, 2017. Student (Leges). ISBN 978-80-7502-236-3, str. 254.

⁹⁸ PELC, Vladimír. *Krajní nouze v trestním právu*. Praha: Leges, 2021. Teoretik. ISBN 978-80-7502-530-2, str. 204.

⁹⁹ VOKOUN, Rudolf. *Vybrané aktuální otázky nutné obrany a krajní nouze*. Praha: Univerzita Karlova, 1989, str. 62.

¹⁰⁰ KRATOCHVÍL, Vladimír. *Trestní právo hmotné: obecná část*. 2. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2012. Beckovy právnické učebnice. ISBN 978-80-7179-082-2, str. 427.

3.2.1 Přímo hrozící nebezpečí

Základní podmínkou jednání v krajní nouzi je existence nebezpečí, které bezprostředně hrozí zájmu chráněnému trestním zákonem a které je zároveň nebezpečím skutečným, tedy reálně existujícím. Pro případ, kdy osoba jedná v mylném domnění o existenci nebezpečí, hovoříme o tzv. putativní krajní nouzi¹⁰¹, které se blíže věnuje poslední část této kapitoly. Existence přímo hrozícího nebezpečí je tedy *conditio sine qua non* pro jednání za podmínek § 28 TZ.

Nebezpečím v kontextu krajní nouze obecně rozumíme stav, při kterém hrozí porucha některého ze zájmů chráněných trestním zákonem.¹⁰² Zdroje takového nebezpečí mohou být různé povahy a zcela jistě nelze uvést jejich taxativní výčet. Jistě mezi ně lze řadit jednání člověka, zvířat, biologické a fyziologické procesy v lidském těle, fungování strojů či jiných věcí, technické závady a mechanismy člověkem nevyvolané a nezaviněné, v neposlední řadě pak i takové mimořádné události, jako jsou požáry, zemětřesení, povodně, vichřice apod.¹⁰³

Jde-li o jednání člověka, nebezpečí ve smyslu § 28 TZ může vyvolat jak protiprávní jednání (úmyslné i nedbalostní), tak i jednání, které je zcela v souladu s právem.¹⁰⁴ Jestliže hrozící nebezpečí pramení z protiprávního jednání člověka, je nutné rozlišovat, zda se k posouzení jednání osoby, jejíž zájmy jsou tímto ohroženy, užije ustanovení o krajní nouzi, nebo o nutné obraně. Rozhodné kritérium pro odlišení těchto dvou institutů tkví v osobě, které je jednáním odvracejícím nebezpečí způsobena újma. O krajní nouzi hovoříme ve chvíli, kdy je daným jednáním způsobena újma jiné osobě než té, která je původcem tohoto nebezpečí. Naopak, pokud je újma způsobena právě útočníkovi, hovoříme o zvláštním případě nebezpečí, o tzv. útoku, jehož odvracení posuzujeme podle ustanovení o nutné obraně (§ 29 TZ).

Užití této okolnosti vylučující protiprávnost nebrání, pokud osoba odvrací nebezpečí, jehož vznik sama zavinila. Jednáním v krajní nouzi však nelze odvrátit nebezpečí, které daná osoba záměrně vyvolala v úmyslu vyhnout se trestní odpovědnosti za svůj předem naplánovaný trestný čin.¹⁰⁵ Rovněž se krajní nouzí nemůže hájit útočník, který odvrací akt nutné obrany,

¹⁰¹ ŠÁMAL, Pavel, Oto NOVOTNÝ, Tomáš GRÍVNA, Jiří HERCZEG, Marie VANDUCHOVÁ a Rudolf VOKOUN. *Trestní právo hmotné*. 8., přepracované vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2016. ISBN 978-80-7552-358-7, str. 213.

¹⁰² ŠÁMAL, Pavel. *Trestní zákoník: komentář*. 2. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2012. Velké komentáře. ISBN 978-80-7400-428-5, str. 390.

¹⁰³ JELÍNEK, Jiří. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. 6. aktualizované a doplněné vydání. Praha: Leges, 2017. Student (Leges). ISBN 978-80-7502-236-3, str. 255.

¹⁰⁴ Tamtéž.

¹⁰⁵ KRATOCHVÍL, Vladimír. *Trestní právo hmotné: obecná část*. 2. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2012. Beckovy právnické učebnice. ISBN 978-80-7179-082-2, str. 427.

„neboť jednání v nutné obraně nevyvolává nebezpečí přímo hrozící zájmu chráněnému trestním zákoníkem“¹⁰⁶.

Judikatura dále dovodila, že k jednání v krajní nouzi zásadně neopravňuje ani nebezpečí vyvolané nepříznivou ekonomickou situací jednajících osoby. Opačný přístup by byl neudržitelný, neboť neexistence hrozby trestního postihu by nutně zapříčinila nárůst takových činů. Osoby, jejichž zájmy by takovým jednáním byly ohroženy, by se navíc nemohly účinně bránit, neboť z pohledu práva by se jednalo o jednání aprobované.¹⁰⁷

Aby byly dodrženy zákonem stanovené podmínky krajní nouze, je nezbytné, aby nebezpečí, které jednáním v krajní nouzi odvracíme, hrozilo přímo, přičemž o přímo (bezprostředně) hrozící nebezpečí může jít v zásadě ve dvou různých případech. V první řadě může jít o případy, kdy vývoj situace postupně a nezadržitelně směřuje k poruše (př. z počátku malý oheň založený uprostřed horkého a suchého léta nedaleko stodoly plné sena se postupně rozhořívá), nebo kdy se vývoj situace sice zastavil, avšak k tomu, aby porucha nastala, postačí pouhá nahodilá událost, která však reálně hrozí (př. unikající plyn v domě, kdy jeho koncentrace dosáhla takové úrovně, že k výbuchu postačí, aby někdo zazvonil na zvonek nebo si zapálil cigaretu).¹⁰⁸

Vzhledem k výše uvedenému je tedy možné konstatovat, že o krajní nouzi se nejedná v případě, kdy hrozící nebezpečí již pominulo, případně kdy již došlo k poruše a její další prohloubení nehrozí. Současně se o oprávněné jednání v krajní nouzi nejedná, pokud vznik poruchy hrozí ve vzdálenější budoucnosti, nikoli bezprostředně.¹⁰⁹ Jestliže došlo k jednání, aniž byla zcela splněna tato časová podmínka krajní nouze, půjde o exces extenzivní, o kterém blíže pojednává kapitola 3.3.2.

3.2.2 Zájem chráněný trestním zákonem

Jak již bylo uvedeno, stav krajní nouze vylučuje protiprávnost takového jednání, kterým osoba odvrací nebezpečí přímo hrozící zájmu chráněnému trestním zákonem. Pro účely následující podkapitoly je nejprve nutné vymezit, které konkrétní předpisy jsou v této legislativní zkratce zahrnuty. Dle výkladového ustanovení § 110 TZ se „*trestním zákonem rozumí tento zákon*

¹⁰⁶ ŠÁMAL, Pavel. *Trestní zákoník: komentář*. 2. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2012. Velké komentáře. ISBN 978-80-7400-428-5, str. 393.

¹⁰⁷ Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 3. 9. 2013, sp. zn. 4 Tdo 806/2013.

¹⁰⁸ NOVOTNÝ, Oto, Tomáš GRIVNA, Pavel ŠÁMAL a Rudolf VOKOUN. *Trestní právo hmotné*. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2012. ISBN 978-80-7357-509-0, str. 259, dále také rozhodnutí vedené pod č. 13/52 Sb. rozh. tr.

¹⁰⁹ ŠÁMAL, Pavel, Oto NOVOTNÝ, Tomáš GRIVNA, Jiří HERCZEG, Marie VANDUCHOVÁ a Rudolf VOKOUN. *Trestní právo hmotné*. 8., přepracované vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2016. ISBN 978-80-7552-358-7, str. 213.

a podle povahy věci i zákon o soudnictví ve věcech mládeže a zákon o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim“. Protože však tyto dva vedlejší trestní zákony žádné skutkové podstaty trestných činů nad rámec TZ neobsahují, fakticky se pod pojmem „zájem chráněný trestním zákonem“ ve smyslu krajní nouze rozumí toliko zájmy chráněné zvláštní částí TZ. Konkrétní obsah zájmů chráněných trestním zákonem totiž dovozujeme právě z jednotlivých, ve zvláštní části TZ taxativně vypočtených skutkových podstat trestných činů. Individuální objekt, který je obligatorním znakem každé skutkové podstaty, představuje druhové vyjádření pojmu „chráněný zájem“.¹¹⁰ Z uvedeného plyne, že za podmínek krajní nouze nelze odvracet jakékoli nebezpečí, avšak pouze to, které hrozí zájmům natolik významným, že jsou chráněny ustanoveními TZ.¹¹¹

Protože je chráněný zájem vyjádřen druhově (kvalitativně), není pro účely aplikace ustanovení o krajní nouzi rozhodující intenzita (kvantita) zásahu do chráněného zájmu, a to ani v případě, kdy je určitá intenzita zásahu podmínkou k naplnění skutkové podstaty daného trestného činu.¹¹² Pro posouzení, zda byly splněny podmínky jednání v krajní nouzi, tedy postačí již samotná existence ohrožení chráněného zájmu. Pokud by zákonodárce zvolil opačný přístup, kladl by na osobu v nouzi nepřiměřeně přísné nároky. Uvedené lze demonstrovat např. na skutkové podstatě přečinu poškození cizí věci dle § 228 odst. 1 TZ, ve kterém je jakožto druhový objekt chráněn majetek. Podmínkou trestní odpovědnosti za uvedený přečin je způsobení škody na cizím majetku v hranici škody nikoli nepatrné, dle § 138 odst. 1 písm. a) TZ tedy alespoň ve výši 10.000 Kč. Ochrana prostřednictvím institutu krajní nouze je však poskytována i majetku nižší hodnoty.

Zájmy, které trestní právo prostřednictvím institutu krajní nouze chrání, mohou být jak individuální zájmy fyzických a právnických osob, tak i zájmy celospolečenské či zájmy státu.¹¹³ Současně není rozhodné, zda osoba v nouzi jedná na ochranu zájmů vlastních nebo cizích. V případě druhého zmíněného pak hovoříme o tzv. pomoci v krajní nouzi.¹¹⁴

¹¹⁰ ŠÁMAL, Pavel. *Trestní zákoník: komentář*. 2. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2012. Velké komentáře. ISBN 978-80-7400-428-5, str. 391.

¹¹¹ SOLNAŘ, Vladimír. *Systém českého trestního práva*. Praha: Novatrix, 2009. ISBN 978-80-254-4033-9, str. 140.

¹¹² ŠÁMAL, Pavel. *Trestní zákoník: komentář*. 2. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2012. Velké komentáře. ISBN 978-80-7400-428-5, str. 391.

¹¹³ ŠÁMAL, Pavel, Oto NOVOTNÝ, Tomáš GRIVNA, Jiří HERCZEG, Marie VANDUCHOVÁ a Rudolf VOKOUN. *Trestní právo hmotné*. 8., přepracované vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2016. ISBN 978-80-7552-358-7, str. 212.

¹¹⁴ JELÍNEK, Jiří. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. 6. aktualizované a doplněné vydání. Praha: Leges, 2017. Student (Leges). ISBN 978-80-7502-236-3, str. 255.

3.2.3 Požadavek subsidiarity

Další zákonnou podmínku představuje tzv. požadavek subsidiarity. Ten k jednání v krajní nouzi opravňuje pouze tehdy, jestliže za daných okolností není možné hrozící nebezpečí odvrátit jinak než jednáním v krajní nouzi.¹¹⁵

Subsidiarita (podpůrnost) krajní nouze je odůvodněna předpokladem, že při odvrácení hrozícího nebezpečí nevyhnutelně dochází k zásahu do zájmů osoby, která se na vzniku nebezpečí nijak nepodílela. Pokud tedy osoba v nouzi může volit mezi více variantami, které jsou způsobilé včas a spolehlivě odvrátit hrozící nebezpečí, musí upřednostnit tu, jejímž provedením nebude zasaženo do zájmu třetí osoby, tj. která je způsobilá odvrátit nebezpečí bez způsobení škody (př. útěk). V případě, že by taková možnost existovala a osoba v nouzi by ji nevyužila, jednalo by se o exces z krajní nouze.¹¹⁶ Pakliže je určitá výše škody spojena s každou v úvahu přicházejících variant, zákon nevyžaduje, aby jednatel zvolil tu, která působí nejmenší škodu. Takový požadavek by na jednatelovi, jehož úsudek a psychické rozpoložení jsou v důsledku hrozícího nebezpečí zpravidla výrazně ovlivněny a který rovněž zpravidla nemá příliš času na kvalifikovanou úvahu, kladl nepřiměřeně přísné nároky. Případy, kdy k odvrácení nebezpečí přichází v úvahu více variant a žádná není s to odvrátit nebezpečí bez způsobení újmy, zákon koriguje pomocí podmínky proporcionality.¹¹⁷

Při hodnocení splnění požadavku subsidiarity je přitom nutné vždy vycházet jen z takových možností odvrácení nebezpečí, které jsou v daném případě pro osobu v nouzi reálné a zejména způsobilé spolehlivě, definitivně a včas nebezpečí odvrátit bez dalších vedlejších následků.¹¹⁸ Současně bude pro posouzení vhodnosti zvoleného způsobu odvrácení nebezpečí třeba brát v úvahu i psychický stav osoby v nouzi, který pod tíhou hrozícího nebezpečí pochopitelně mohl negativně ovlivnit její schopnost rozhodování.¹¹⁹ Je zřejmé, že hodnocení a porovnávání různých v úvahu přicházejících variant a následků s nimi spojených se zpravidla jeví jinak z pohledu osoby jednatel ve stavu nouze a z pohledu orgánu činného v trestním řízení, který danou situaci posuzuje *ex post*.¹²⁰ S klidnou myslí bude patrně téměř vždy možné vymyslet jiné

¹¹⁵ ŠÁMAL, Pavel, Oto NOVOTNÝ, Tomáš GRÍVNA, Jiří HERCZEG, Marie VANDUCHOVÁ a Rudolf VOKOUN. *Trestní právo hmotné*. 8., přepracované vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2016. ISBN 978-80-7552-358-7, str. 213.

¹¹⁶ Tamtéž.

¹¹⁷ KRATOCHVÍL, Vladimír. *Trestní právo hmotné: obecná část*. 2. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2012. Beckovy právnické učebnice. ISBN 978-80-7179-082-2, str. 429.

¹¹⁸ Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR ze dne 16. 8. 1971, sp. zn. 3 Tz 54/71.

¹¹⁹ ŠÁMAL, Pavel. *Trestní zákoník: komentář*. 2. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2012. Velké komentáře. ISBN 978-80-7400-428-5, str. 393.

¹²⁰ PELC, Vladimír. *Krajní nouze v trestním právu*. Praha: Leges, 2021. Teoretik. ISBN 978-80-7502-530-2, str. 189.

řešení, které dokonce ani nemusí způsobit újmu žádnému statku. Je však otázkou, zda je možné a přiměřené stejně kvalitní úvahu požadovat i po osobě, která se v takové kritické situaci skutečně nachází.

3.2.4 Požadavek proporcionality

Ke splnění podmínek krajní nouze je nutné dodržet i tzv. požadavek proporcionality. Jeho zákonná úprava je obsažena v § 28 odst. 2 TZ, který stanoví, že se o krajní nouzi nejedná, pokud je „způsobený následek zřejmě stejně závažný nebo ještě závažnější než ten, který hrozil“. Při hodnocení splnění podmínek krajní nouze tedy srovnáváme následek na zájmu, který před hrozícím nebezpečím chráníme, a následek na zájmu, který má být jedním v krajní nouzi ve prospěch prvního obětován, přičemž následkem dle teorie trestního práva rozumíme ohrožení nebo poruchu takového zájmu.¹²¹ Jinými slovy tedy srovnáváme ohrožení nebo poruchu, která vznikla jedním v krajní nouzi, s ohrožením nebo poruchou, které hrozily a které byly jedním v krajní nouzi odvráceny. Obecným východiskem při hodnocení požadavku proporcionality je zásada „*de duobus malis minus est semper eligendum*“, tedy že ze dvou zel je vždy třeba zvolit to menší.¹²²

Stejně jako požadavek subsidiarity je požadavek proporcionality konstruován v souladu s předpokladem, že ze vzniku nebezpečí nelze vinit zpravidla žádnou z osob, jejíž zájmy jsou ohroženy. Z toho důvodu je nezbytné následek hrozící a následek způsobený důkladně poměřovat, neboť není možné připustit, aby byl ve prospěch jednoho zájmu chráněného trestním zákonem obětován zájem zřejmě stejně významný nebo dokonce ještě významnější. Pakliže by osoba svým jedním obětovala zájem, který byl zřejmě stejně významný nebo ještě významnější než zájem, který tímto chránila, byl by takový čin i nadále materiálně protiprávní. Zájem, který má být obětován, tak požívá zvýšeného ohledu, neboť újmu na zájmu chráněném trestním zákonem nelze bez dalšího přesunout na druhého.¹²³

Aby bylo srovnání obětovaného a chráněného zájmu provedeno s náležitou důkladností, je nutné hodnocení závažnosti následků provádět v každém jednotlivém případě individuálně, a to

¹²¹ JELÍNEK, Jiří. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. 6. aktualizované a doplněné vydání. Praha: Leges, 2017. Student (Leges). ISBN 978-80-7502-236-3, str. 184.

¹²² ČISAŘOVÁ, Dagmar a Miroslav MITLÖHNER. K problematice okolností vylučujících protiprávnost. *Československá kriminalistika*. 9/1983, str. 225.

¹²³ ŠÁMAL, Pavel. *Trestní zákoník: komentář*. 2. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2012. Velké komentáře. ISBN 978-80-7400-428-5, str. 396.

s ohledem na veškeré okolnosti konkrétního případu.¹²⁴ Není proto možné předem stanovit takové pořadí priority jednotlivých zájmů a vážnosti zásahů do nich, které by platilo absolutně.

Určité vodítko, dle kterého lze na význam (kvalitu) jednotlivých trestním zákonem chráněných zájmů usuzovat, poskytuje seřazení hlav zvláštní části TZ. Z daného pořadí lze dovést, který chráněný zájem je zákonodárcem považován za významnější. Toto kvalitativní hledisko, pomocí kterého srovnáváme povahu a význam jednotlivých zájmů podle jejich systematického zařazení v TZ, nicméně není jediným hlediskem, které je při poměrování zájmů bráno v úvahu. Stejného významu je i hledisko kvantitativní, které zohledňuje intenzitu následku, tedy intenzitu ohrožení či porušení zájmu.¹²⁵ Aplikací tohoto hlediska pak můžeme např. dojít k závěru, že intenzivní zásah do méně významného zájmu je v daném případě zřejmě závažnější než méně intenzivní zásah do zájmu, který má dle kvalitativního hlediska, tedy dle umístění v hlavě zvláštní části TZ, větší význam. Jako příklad lze uvést situaci, kdy dojde k obětování zájmu na ochraně zdraví v podobě způsobení drobného zranění za účelem ochrany majetku velké hodnoty. Ačkoli je obecně zdraví považováno za zájem vyššího významu, je to právě intenzita zásahu, která v daném konkrétním případě umožňuje upřednostnit zájem na ochraně majetku. V určitých případech lze rovněž dát přednost zájmům skupinovým před významnějším zájmem jednotlivce, stejně tak je ale možné obětovat méně významné zájmy skupinové ve prospěch zájmu jednotlivce.¹²⁶

Mezi další kritéria, která jsou pro srovnávání významu chráněného a obětovaného zájmu klíčová, patří hlediska objektivní a subjektivní.

Objektivní hledisko zohledňuje hierarchii jednotlivých zájmů, ve které lze spatřovat odraz jejich významu pro společnost. Solnař tak chráněné zájmy dle jejich významu kategorizuje do 3 skupin následovně: na prvním místě v této hierarchii stojí život, zdraví, svoboda a lidská důstojnost. Druhou skupinu zájmů v pořadí tvoří ústavní zřízení a územní celistvost státu. V rámci poslední skupiny je pak chráněn zájem na ochraně majetku a ostatní zájmy fyzických a právnických osob.¹²⁷ Uvedené dělení odpovídá systematické zvláštní části TZ1961, který, jak je patrné, upřednostňoval ochranu zájmů celospolečenských před některými zájmy jednotlivců.

¹²⁴ JELÍNEK, Jiří. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. 6. aktualizované a doplněné vydání. Praha: Leges, 2017. Student (Leges). ISBN 978-80-7502-236-3, str. 258.

¹²⁵ ŠÁMAL, Pavel, Oto NOVOTNÝ, Tomáš GRIVNA, Jiří HERCZEG, Marie VANDUCHOVÁ a Rudolf VOKOUN. *Trestní právo hmotné*. 8., přepracované vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2016. ISBN 978-80-7552-358-7, str. 215.

¹²⁶ JELÍNEK, Jiří. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. 6. aktualizované a doplněné vydání. Praha: Leges, 2017. Student (Leges). ISBN 978-80-7502-236-3, str. 259.

¹²⁷ SOLNAŘ, Vladimír. *Systém českého trestního práva*. Praha: Novatrix, 2009. ISBN 978-80-254-4033-9, str. 133.

Ačkoli se současný TZ s touto systematikou neztotožnil a v konstrukci jednotlivých hlav zvláštní části TZ upřednostnil právě individuální zájmy, není uvedené dělení po vzoru TZ1961 ani dnes bez významu.

Závěry plynoucí z posuzování významu jednotlivých chráněných zájmů za použití objektivního hlediska můžeme obecně shrnout takto:

- způsobený následek je zřejmě stejně závažný jako ten, který hrozil, jestliže je obětovaný zájem stejně významný jako zájem, který osoba v nouzi chránila, přičemž má stejnou intenzitu jako hrozící následek, nebo
- jestliže je způsobený následek i při dotčení rozdílných zájmů svou povahou a intenzitou srovnatelný s následkem, který hrozil.¹²⁸

Způsobený následek pak bude závažnější tehdy, jestliže se dotýká zájmu stejně významného a je větší intenzity než následek hrozící, nebo pokud se dotýká zájmu významnějšího a v porovnání s následkem hrozícím má alespoň rovnocenný význam.¹²⁹

Přihlédnout je nutné také k míře pravděpodobnosti, s jakou může hrozící následek nastat.¹³⁰ Důležitou roli hraje i odlišování hrozící poruchy a hrozícího ohrožení, kdy platí, že hrozící porucha bude vždy *a priori* považována za větší újmu než hrozící ohrožení.¹³¹

Subjektivní hledisko se v zákonné formulaci § 28 odst. 2 TZ odráží ve slově „zřejmě“, které stanoví, že pro hodnocení, zda byla dodržena podmínka proporcionality, je rozhodný nejen skutečný stav věci (hledisko objektivní), ale i to, jak posuzovanou situaci v danou chvíli vnímala osoba v nouzi. Prostřednictvím subjektivního hlediska je tedy zohledněno i psychické rozpoložení osoby v nouzi, které mohlo v dané situaci její jednání významně ovlivnit. Toto hledisko je pochopitelně velice individuální, čímž účinně zabraňuje příliš úzkému výkladu podmínky proporcionality krajní nouze, ke kterému by jinak v praxi mohlo docházet. O krajní nouzi tak půjde např. i v případě, kdy k hrozícímu následku nakonec vůbec nedojde, neboť pro účely naplnění podmínek krajní nouze postačí, jestliže osoba jednající v nouzi v dané chvíli mohla vznik tohoto následku vzhledem k okolnostem rozumně předpokládat.¹³² Jak je patrné,

¹²⁸ ŠÁMAL, Pavel. *Trestní zákoník: komentář*. 2. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2012. Velké komentáře. ISBN 978-80-7400-428-5, str. 396.

¹²⁹ Tamtéž.

¹³⁰ NOVOTNÝ, Oto, Tomáš GRIVNA, Pavel ŠÁMAL a Rudolf VOKOUN. *Trestní právo hmotné*. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2012. ISBN 978-80-7357-509-0, str. 262.

¹³¹ KRATOCHVÍL, Vladimír. *Trestní právo hmotné: obecná část*. 2. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2012. Beckovy právnické učebnice. ISBN 978-80-7179-082-2, str. 431.

¹³² ŠÁMAL, Pavel. *Trestní zákoník: komentář*. 2. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2012. Velké komentáře. ISBN 978-80-7400-428-5, str. 396.

účelem subjektivního hlediska je zejména zmírnit neúměrnou přísnost, ke které by docházelo, pakliže by při hodnocení požadavku proporcionality bylo zohledňováno pouze hledisko objektivní.

3.2.5 Absence zvláštní povinnosti nebezpečí snášet

Současná právní úprava stanoví, že o krajní nouzi se nejedná, jestliže osoba, které nebezpečí přímo hrozí, má povinnost jej snášet. Obdobu této negativní podmínky krajní nouze zakotvil již TZ1950 ve svém § 9 odst. 2, v později přijatém TZ1961 mezi podmínkami krajní nouze zahrnuta nebyla, v teorii i praxi však byla i přesto nadále zohledňována. S následnou rekodifikací trestního práva v roce 2009 poté byla do právní úpravy opět navracena a v současné době je explicitně vyjádřena v § 28 odst. 2 TZ.¹³³

Podle platné právní úpravy tedy v krajní nouzi nemůže jednat ten, kdo má povinnost hrozící nebezpečí snášet. Tuto povinnost ukládají zvláštní právní předpisy osobám určitého povolání či postavení, přičemž její uložení je odůvodněno charakterem takového povolání. Typicky se jedná o povolání, se kterými je neodmyslitelně spojeno zvýšené riziko vzniku nebezpečí a s tím související povinnost takovému nebezpečí aktivně čelit. Jako příklad lze uvést příslušníky policie, hasiče, lékaře, vojáky, případně pracovníky horské záchranné služby či plavčíky.¹³⁴ Jestliže je osoba nositelem zákonné povinnosti nebezpečí snášet, nemůže se mu poukazem na vlastní nebezpečí vyhnout.¹³⁵

Ani u těchto osob však povinnost nebezpečí snášet nelze chápat absolutně a vždy je nutné danou podmínku vykládat s přihlédnutím ke konkrétním okolnostem. Tak například po policistovi nelze rozumně požadovat, aby provedl zákrok proti ozbrojenému agresorovi bez potřebného výcviku a vybavení, stejně tak nelze požadovat, aby lékař ošetřením nemocného vystavil sám sebe vysokému riziku nákazy nakažlivou lidskou nemocí v případě, kdy zrovna nemá k dispozici potřebné ochranné pomůcky.¹³⁶

Důležité je zdůraznit, že není rozhodující, zda je nositelem povinnosti snášet nebezpečí ten, kdo nebezpečí odvrací, nýbrž zda je jím ten, komu nebezpečí hrozí. Tato okolnost má zásadní

¹³³ KUBOVÁ, Olga. K některým otázkám krajní nouze. *Bulletin advokacie. Bulletin advokacie* [online]. 1998, 1998(10), s. 49-55 [cit. 2023-07-21]. ISSN 1210-6348. Dostupné z: https://www.cak.cz/assets/files/178/BA_98_10.pdf, str. 51.

¹³⁴ JELÍNEK, Jiří. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. 6. aktualizované a doplněné vydání. Praha: Leges, 2017. Student (Leges). ISBN 978-80-7502-236-3, str. 256.

¹³⁵ NOVOTNÝ, Oto, Tomáš GRIVNA, Pavel ŠÁMAL a Rudolf VOKOUN. *Trestní právo hmotné*. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2012. ISBN 978-80-7357-509-0, str. 261.

¹³⁶ ŠÁMAL, Pavel, Oto NOVOTNÝ, Tomáš GRIVNA, Jiří HERCZEG, Marie VANDUCHOVÁ a Rudolf VOKOUN. *Trestní právo hmotné*. 8., přepracované vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2016. ISBN 978-80-7552-358-7, str. 214.

význam pro posouzení tzv. pomoci v krajní nouzi, která je ve prospěch osoby nesoucí povinnost nebezpečí snášet vyloučena.¹³⁷

3.3 Překročení mezi krajní nouze

3.3.1 Obecně k pojmu „exces“

Má-li určité jednání požívat výhody, které jsou s okolnostmi vylučujícími protiprávnost spojeny, je nezbytné, aby byly kumulativně dodrženy veškeré podmínky, které pro takové jednání zákon vyžaduje. Jak již bylo uvedeno výše, TZ přitom stanoví jednak podmínky, jejichž splněním právo jednat v krajní nouzi či nutné obraně vzniká, tj. podmínky, které vytvářejí stav nouze či nutné obrany, a jednak podmínky (meze) samotného jednání.¹³⁸

Kategorizujeme-li podmínky krajní nouze a nutné obrany do těchto dvou skupin, pak podmínky, jejichž naplnění je nezbytné pro samotný vznik stavu krajní nouze a nutné obrany a které podmiňují vznik práva za těchto okolností jednat, lze do jisté míry považovat za podmínky „primární“. Podmínky, které lze označit jako „sekundární“ pak následně vytyčují meze takového jednání tak, aby bylo beztrestné. Přesto, že z teoretického hlediska je nezbytné mezi oběma skupinami podmínek rozlišovat, z praktického hlediska spojuje TZ shodné právní důsledky jak s případem nedodržení podmínek krajní nouze či nutné obrany, tak s případem nedodržení, resp. překročení mezi jednání v rámci těchto okolností učiněného¹³⁹, z toho důvodu budu v dalším výkladu oběma termínům přisuzovat synonymní význam.

Pojmem *exces* pak *largo sensu* označujeme právě ty případy, kdy nejsou zcela dodrženy všechny zákonné podmínky a meze krajní nouze či nutné obrany. Jde o stav krajní nouze či nutné obraně sice blízký, kdy některé zákonné podmínky těchto okolností vylučujících protiprávnost jsou dány, avšak ne všechny jsou zcela naplněny.¹⁴⁰ S takovým jednáním tak nelze spojit benefit beztrestnosti, neboť i nadále zůstává společensky nebezpečným a protiprávním. Stanovení podmínek a mezí jednání v krajní nouzi a nutné obraně neslouží pouze jako záruka toho, že pakliže se někdo rozhodne v krajní nouzi či nutné obraně jednat a tyto podmínky a meze dodrží, nebude nést trestní ani jinou odpovědnost za své jednání. Velký

¹³⁷ NOVOTNÝ, Oto, Tomáš GRÍVNA, Pavel ŠÁMAL a Rudolf VOKOUN. *Trestní právo hmotné*. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2012. ISBN 978-80-7357-509-0, str. 261.

¹³⁸ VOKOUN, Rudolf. *Vybrané aktuální otázky nutné obrany a krajní nouze*. Praha: Univerzita Karlova, 1989, str. 54.

¹³⁹ Na uvedené lze usuzovat též z dikce 41 písm. g) TZ, který všechny případy nedodržení podmínek a mezí krajní nouze a nutné obrany souhrnně označuje jako „podmínky nutné obrany nebo krajní nouze“.

¹⁴⁰ ŠÁMAL, Pavel. *Trestní zákoník: komentář*. 2. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2012. Velké komentáře. ISBN 978-80-7400-428-5, str. 395, 408.

význam má stanovení podmínek a mezi těchto institutů též z hlediska zabránění tomu, aby byla trestná činnost páchána pod rouškou těchto institutů a jejich pomocí omlouvána. Jasně stanovené podmínky a meze krajní nouze a nutné obrany představují pro občany právní jistotu toho, že bez dodržení těchto podmínek a mezi není možné beztrestně poškozovat jejich oprávněné zájmy.¹⁴¹

Jde-li o exces z krajní nouze, teorie¹⁴² i praxe¹⁴³ tradičně rozeznává následující případy:

- a) exces extenzivní
- b) exces intenzivní
- c) nedodržení požadavku subsidiarity
- d) ten, komu nebezpečí hrozilo, měl povinnost nebezpečí snášet.

Zavinění ve vztahu k překročení mezi krajní nouze (i nutné obrany) může být úmyslné i nedbalostní, nelze však vyloučit ani případy, kdy k excesu dojde zcela nezaviněně.¹⁴⁴ Vzhledem k tomu, že jednání, kterým došlo k překročení mezi krajní nouze či nutné obrany, posuzujeme podle obecných zásad trestního práva a s ohledem na skutečnost, že české trestní právo je založeno na odpovědnosti za zavinění¹⁴⁵, trestní odpovědnost za nezaviněný exces nevznikne.

Následující podkapitoly jsou věnovány bližšímu rozboru jednotlivých případů excesu z krajní nouze tak, jak byly uvedeny výše.

3.3.2 Exces extenzivní

Extenzivní exces lze charakterizovat jako vybočení z časových mezí krajní nouze. Takový případ excesu zahrnuje jak situaci, kdy určitá osoba odvracela nebezpečí v době, kdy dané nebezpečí ještě nehrozilo přímo (bezprostředně), rovněž pak případ, kdy k jednání došlo poté,

¹⁴¹ VOKOUN, Rudolf. *Vybrané aktuální otázky nutné obrany a krajní nouze*. Praha: Univerzita Karlova, 1989, str. 54.

¹⁴² PŘ. ŠÁMAL, Pavel. *Trestní zákoník: komentář*. 2. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2012. Velké komentáře. ISBN 978-80-7400-428-5, str. 431–438, dále též SOLNAŘ, Vladimír. *Systém českého trestního práva*. Praha: Novatrix, 2009. ISBN 978-80-254-4033-9, str. 144.

¹⁴³ Usnesení Nejvyššího soudu ČR, sp. zn. 6 Tdo 871/2013 ze dne 21. 11. 2013.

¹⁴⁴ KRATOCHVÍL, Vladimír. *Trestní právo hmotné: obecná část*. 2. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2012. Beckovy právnické učebnice. ISBN 978-80-7179-082-2 str. 451.

¹⁴⁵ ŠÁMAL, Pavel, Oto NOVOTNÝ, Tomáš GRIVNA, Jiří HERCZEG, Marie VANDUCHOVÁ a Rudolf VOKOUN. *Trestní právo hmotné*. 8., přepracované vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2016. ISBN 978-80-7552-358-7, str. 45.

co bezprostřední hrozba nebezpečí již pominula.¹⁴⁶ Z uvedeného je patrné, že mezi nebezpečím a následným jednáním v krajní nouzi musí být úzká časová souvislost: „*Podmínkou krajní nouze je, že se odvrací nebezpečí přímo hrozící zájmu chráněnému trestním zákonem. Nebezpečí hrozí přímo, jestliže z něho ihned, okamžitě a bezprostředně vyplývá reálná možnost vzniku újmy na chráněném zájmu. Mezi tímto porušením chráněného zájmu, resp. jeho hrozbou, na straně jedné a činem osoby, která jedná v krajní nouzi, na straně druhé musí být i úzká časová souvislost v tom smyslu, že pokud by nenastoupilo jednání v krajní nouzi, nastalo by bez jakéhokoli významnějšího časového odstupu porušení chráněného zájmu.*“¹⁴⁷

V prvním případě můžeme hovořit o tzv. preventivním odvracení nebezpečí, kdy osoba odvrací nebezpečí, které hrozí teprve v budoucnu. Jak bylo uvedeno výše, nezbytnou podmínkou vzniku stavu nouze je přitom právě existence nebezpečí, které bezprostředně hrozí na některém z TZ chráněných zájmů, jestliže tedy osoba jedná ještě před tím, než je tato podmínka naplněna, její právo jednat v krajní nouzi de facto dosud vůbec nevzniklo, společenská škodlivost takového činu proto zůstává nedotčena. Mj. právě z důvodu nedodržení podmínky bezprostředně hrozícího nebezpečí TZ chráněnému zájmu odmítl Nejvyšší soud argumentaci obviněného, že jednal za podmínek krajní nouze, ve věci sp. zn. 7 Tdo 356/2004. Obviněný podnikatel se v uvedeném případě snažil sérii podvodů, kterých se dopustil, obhájit tím, že tak činil pouze ve snaze odvrátit nebezpečí vzniku ještě vyšších majetkových škod, které jeho obchodním partnerům hrozily v důsledku neúspěchů v podnikání. Soud však shledal, že k naplnění podmínky přímo hrozícího nebezpečí zájmu chráněnému TZ nedošlo. Poukázal navíc na skutečnost, že hrozbu insolventnosti měl obviněný možnost odvracet zákonnými metodami, obhajoba pomocí jednání v krajní nouzi by tak byla vyloučena rovněž z důvodu nedodržení podmínky subsidiarity.

Druhý případ extenzivního excesu zahrnuje případy, kdy osoba k jednání přistoupila v době, kdy nebezpečí již pominulo, případně v době, kdy ke vzniku následku v důsledku nebezpečí již došlo a jeho další prohloubení nehrozí. V judikatuře se takové případy extenzivního excesu objevují spíše zřídka, příkladem lze uvést recentní rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR ze dne 10. 5. 2017, sp. zn. 3 Tdo 443/2017.

¹⁴⁶ ŠÁMAL, Pavel, Oto NOVOTNÝ, Tomáš GRIVNA, Jiří HERCZEG, Marie VANDUCHOVÁ a Rudolf VOKOUN. *Trestní právo hmotné*. 8., přepracované vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2016. ISBN 978-80-7552-358-7, str. 217.

¹⁴⁷ Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 6. října 2005, sp. zn. 7 Tdo 1235/2005.

3.3.3 Exces intenzivní

Podstatou intenzivního excesu je nedodržení podmínky proporcionality krajní nouze. Nastává tedy tehdy, pokud je následek způsobený jednáním v krajní nouzi zřejmě stejně závažný nebo ještě závažnější než ten, který hrozil. Respektujeme-li výše rozebírané teoretické dělení podmínek krajní nouze na ty, které stav nouze vytvářejí, a na ty, které vytyčují meze jednání, které může být v krajní nouzi učiněno, pak právě intenzivní exces je vlastně jediným excesem (vybočení z mezí) v pravém slova smyslu.¹⁴⁸

Konstatování, že došlo k vybočení z mezí krajní nouze v důsledku nedodržení podmínky proporcionality, vždy předchází proces porovnávání zájmu, který byl jednáním v krajní nouzi ochráněn se zájmem, který byl ve prospěch prvního obětován. Je-li zájem obětovaný vyšší nebo stejné hodnoty než zájem ochráněný, není protiprávnost jednání v nouzi vyloučena, neboť toto i nadále zůstává společensky škodlivé. Tento přístup lze odůvodnit již výše zmíněným principem, že přenos nebezpečí na jiného je v zásadě nežádoucí, proto jej právo chrání pouze tehdy, pokud je tím chráněn zájem významnější.¹⁴⁹

K vyřešení otázky, jak k porovnávání kolidujících zájmů přistupovat, lze v literatuře¹⁵⁰ nalézt několik různých přístupů, jejichž podstatu lze shrnout následujícím způsobem:

- a) Čistě objektivní hledisko – vychází ze společností obecně uznávané hierarchie hodnot, aniž by byl brán ohled na individuální hodnocení konkrétního zájmu v konkrétní situaci osobou, která se v nouzi nachází. Na proporcionalitu je tedy třeba usuzovat podle toho, jaký následek skutečně (reálně, objektivně) hrozil. Podstatou objektivního hlediska je požadavek přesného zjištění okolností vztahujících se k posouzení podmínky proporcionality, které zcela odpovídá realitě. Pro objektivní hledisko je rozhodující to, jaké nebezpečí a z toho hrozící následky skutečně byly, nikoli to, jak se jevíly jednajícímu.

Zřejmý nedostatek tohoto přístupu dle mého pramení přímo z jeho základního rysu, kterým je nezohlednění psychického stavu a subjektivního pohledu jednajícího. Osoba, která se ocitne ve stavu bezprostředně hrozícího nebezpečí, nemá možnost komplexně a náležitě zhodnotit situaci ze všech hledisek. Z logiky věci po ní není možné požadovat,

¹⁴⁸ VOKOUN, Rudolf. *Vybrané aktuální otázky nutné obrany a krajní nouze*. Praha: Univerzita Karlova, 1989, str. 63.

¹⁴⁹ SOLNAŘ, Vladimír. *Systém českého trestního práva*. Praha: Novatrix, 2009. ISBN 978-80-254-4033-9, str. 141.

¹⁵⁰ VOKOUN, Rudolf. *Vybrané aktuální otázky nutné obrany a krajní nouze*. Praha: Univerzita Karlova, 1989, str. 38–43.

aby situaci hodnotila nezaujatě, neboť se nachází v časové tísní a pod psychickým tlakem vlivem neočekávaného nebezpečí. Má-li nebezpečí včas odvrátit a zabránit tak hrozcím následkům, musí jednat rychle a rozhodně. V dané situaci nemá možnost zhodnotit situaci ze všech úhlů tak, jak je to umožněno orgánům činným v trestním řízení *ex post* v rámci rozhodování. Čistě objektivní přístup vlastně předem znevýhodňuje osobu jednající v nouzi a klade na ni takové nároky, které v dané situaci nejsou dosažitelné, neboť jednající objektivně není schopen takové hodnocení všech rozhodných skutečností realizovat.

- b) Hledisko vycházející z úsudku průměrného občana – v jeho rámci je podmínka proporcionality posuzována podle úsudku, jaký by měla mít osoba průměrných vlastností. Cílem tohoto přístupu je najít vlastnosti a schopnosti společné pro každého člověka. V konkrétní situaci je pak jednání osoby v nouzi posuzováno podle toho, zda by v dané situaci jednala stejně též osoba s těmito průměrnými vlastnostmi a schopnostmi. Problematickým se však jeví již samotné vymezení pojmu „průměrný úsudek průměrného občana“, neboť každý člověk je unikátní s vlastními charakteristickými rysy, vlastnostmi a schopnostmi. Ačkoliv lze jistě do určité míry najít schopnosti a vlastnosti, které lze považovat za podstatné, obecné, hlavní, není možné říci, že by každý jednatel skutečně byl nositelem těchto obecných vlastností. Pakliže by osoba v krajní nouzi těmito schopnostem nedostála, bude nést následky vlastně nejen za to, že se dopustila excesu, ale též za to, že není „průměrným člověkem s průměrnými vlastnostmi“. Navíc je třeba si uvědomit, že i kdybychom vytvořili prototyp průměrného člověka s průměrným úsudkem, v praxi se tváří v tvář nebezpečí vždy ocitá konkrétní osoba s konkrétními vlastnostmi, které mohou být neomezeně různé a od vlastností průměrného občana zcela odlišné.
- c) Čistě subjektivní hledisko – pro posouzení proporcionality krajní nouze považuje za rozhodující, jak konkrétní jednající (odůvodněně) v dané situaci posuzoval nebezpečí a možné následky svého jednání. Výchozím hlediskem je tedy to, z čeho při svých úvahách v dané situaci vycházel přímo jednající. Tento přístup zohledňuje skutečnost, že psychický stav jednajícího je v dané situaci zpravidla výrazně ovlivněn a že každý člověk má odlišné vlastnosti a schopnosti, odlišnou předchozí zkušenost apod. Reakce na nastalou situaci se mohou lišit též v závislosti na přítomnosti poruch vnímání, emocí, myšlení, vědomí, intelektu apod., tyto faktory mohou vést k neadekvátnímu

vyhodnocení situace a volby vlastní reakce na tuto situaci. Ne vždy lze v neadekvátní reakci spatřovat omyl, resp. dovozovat nedbalost jednajícího.

Subjektivní přístup ve své čisté podobě však může mít i své nevýhody, zejména pokud jde o riziko zneužití tohoto přístupu jednajícíím v tom smyslu, že při pozdější výpovědi si „upraví“ vlastní představy o povaze hrozícího nebezpečí a o závažnosti následků tak, aby se jeho činy jevily adekvátní. K závěru o splnění podmínky proporcionality by pak postačilo pouhé tvrzení jednajícího, neboť jeho skutečné představy by nebylo možné prokázat.

- d) Spojení objektivního a subjektivního přístupu – představuje zpřísnění výše zmíněných přístupů, neboť aby bylo možné na jeho základě konstatovat splnění podmínky proporcionality následků, musela by být podmínka proporcionality splněna jak podle objektivního, tak subjektivního hlediska.

Jak již bylo uvedeno v kapitole 3.2.4 zabývající se rozborem podmínky proporcionality jako takové, má-li být porovnání kolidujících zájmů provedeno náležitě, je nutné v každém případě postupovat individuálně, zohlednit všechny okolnosti konkrétního případu a hodnocení (ne)splnění podmínky proporcionality provádět pomocí hlediska kvantitativního, kvalitativního, subjektivního i objektivního. Jde-li přitom o hledisko subjektivní a objektivní, není k naplnění podmínky proporcionality v současné době vyžadováno, aby byla naplněna obě hlediska současně (ad přístup uvedený pod písmenem d). K naplnění podmínky úměrnosti krajní nouze postačí, lze-li na proporcionalitu následků usuzovat alespoň dle jednoho z nich.¹⁵¹

3.3.4 Nedodržení požadavku subsidiarity

O exces se jedná také tehdy, pokud bylo možné odvrátit nebezpečí jinak než jednáním v krajní nouzi, tj. aniž by došlo k ohrožení či porušení zájmů třetích osob, přičemž lze přihlédnout vždy pouze k takovým možnostem odvrácení nebezpečí, které osoba v nouzi v daném okamžiku reálně má a které jsou způsobilé odvrátit nebezpečí spolehlivě a včas. I tady je přitom třeba zohlednit též případný vliv hrozícího nebezpečí na psychický stav jednajícího a jeho rozhodovací schopnosti.¹⁵² Požadavek subsidiarity přikazuje v co nejvyšší možné míře šetřit právem chráněné zájmy těchto třetích osob, které na vzniklém nebezpečí nenesou žádnou vinu,

¹⁵¹ ŠÁMAL, Pavel. *Trestní zákoník: komentář*. 2. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2012. Velké komentáře. ISBN 978-80-7400-428-5, str. 395.

¹⁵² CHMELÍK, Jan, František NOVOTNÝ a Simona STOČESOVÁ. *Trestní právo hmotné: obecná část*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2016. Právnícké učebnice (Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk). ISBN 978-80-7380-583-8, str. 141.

proto existoval-li jiný způsob spolehlivého odvrácení nebezpečí a osoba přesto přistoupila k jednání v krajní nouzi, dopouští se excesu a protiprávnost jejího jednání není vyloučena.

V praxi se poměrně často můžeme setkat s případy, kdy řidič usedne za volant motorového vozidla ve snaze vyřešit nějakou krizovou situaci i přesto, že před jízdou požil alkoholický nápoj. Ačkoli je obecně řízení pod vlivem alkoholu právem zakázané a v případě, kdy hladina alkoholu v krvi řidiče dosáhla 1 promile, jde dokonce o jednání trestné dle § 274 TZ, neboť tento stav vylučuje způsobilost k řízení, lze si představit situace, kdy v důsledku splnění podmínek krajní nouze bude trestnost takového jednání vyloučena.¹⁵³

Mnohem častěji však v takových případech soudy argumentaci obviněného, že jednal za podmínek krajní nouze, odmítají. Soudy v průběhu dokazování zpravidla dochází k závěru, že zde sice skutečně existovalo bezprostředně hrozící nebezpečí, avšak k jeho účinnému odvrácení mohlo dojít i jiným způsobem. K takovému závěru došel například Nejvyšší soud Československé republiky ve svém rozhodnutí publikovaném pod č. 17/1991 Sb. rozh. Tr. V uvedeném případě se otec mladé dívky rozhodl usednout za volant v podnapilém stavu a odvést svou dceru do nemocnice, neboť byl v domněnání, že je pro velké bolesti v oblasti břicha ohrožena na životě. K rozhodnutí usednout za volant dospěl až poté, co o odvoz požádal své dva sousedy, kteří však sami již alkohol požili a odvoz proto odmítli. Soud se v následném trestním řízení zabýval otázkou, zda otcovo jednání bylo učiněno za splnění všech podmínek krajní nouze. Ačkoli soud ocenil skutečnost, že se obviněný (otec) snažil zajistit pomoc svých soudů před tím, než sám usedl za volant, uzavřel, že obviněný měl k zajištění pomoci využít telefonické přivolání lékařské pomoci. Soud v uvedeném případě tedy podmínku subsidiarity nepovažoval za splněnou a trestní odpovědnost otce nevyločil. Domnívám se však, že soud v uvedeném závěru dostatečně nezohlednil opodstatněnou obavu otce o život své dcery, neboť ten byl vzhledem k jejím bolestem skutečně subjektivně přesvědčen, že je její zdravotní stav natolik vážný, že vyžaduje co nejrychlejší lékařskou pomoc. Z později provedeného znaleckého posudku sice vyplynulo, že dcera nebyla ohrožena na životě, to však otec jako laik neměl a ani nemohl vědět. Tyto subjektivní okolnosti, které dle mého měl soud vzít v úvahu a zohlednit již v rámci posuzování viny obviněného, zohlednil až při ukládání trestu, kdy obviněnému neuložil jinak pro tyto případy typický trest zákazu činnosti.

¹⁵³ PELC, Vladimír. *Krajní nouze v trestním právu*. Praha: Leges, 2021. Teoretik. ISBN 978-80-7502-530-2, str. 270.

3.3.5 Porušení povinnosti nebezpečí snášet

Excesu z krajní nouze se konečně dopustí též osoba, které zvláštní právní předpisy ukládají povinnost nebezpečí snášet a aktivně mu čelit, pokud odepře tuto svou povinnost splnit poukazem na krajní nouzi. Jedná se o podmínku, která plyne z dikce § 28 odst. 2 TZ a která vylučuje možnost určitých kategorií osob beztrestně se vyhnout splnění této své zákonem uložené povinnosti poukazem na vlastní ohrožení. Jak však shodně uvádí trestněprávní nauka, nelze tuto povinnost chápat v absolutním smyslu a vyloučit tak z dosahu institutu krajní nouze široký okruh situací, na které by bylo žádoucí tuto okolnost vylučující protiprávnost aplikovat. Osoby, které mají zákonem uloženou povinnost nebezpečí snášet, by tím byly vystaveny nepřiměřeně vysokému riziku a byly by tím de facto nuceny bez dalšího obětovat veškeré své právem chráněné zájmy za účelem ochrany právních statků jiných osob. Takový přístup k interpretaci této podmínky krajní nouze by byl nežádoucí, proto je při jejím posuzování vždy třeba přihlídnout a náležitě zhodnotit všechny konkrétní okolnosti daného případu a umožnit těmto osobám jednat v krajní nouzi v případech, kdy jsou zájem na dodržení této povinnosti a vážnost hrozícího nebezpečí ve zjevném nepoměru.

Ačkoli lze vzhledem k absenci soudních rozhodnutí, která by se zabývala posuzováním této podmínky krajní nouze, usuzovat, že její interpretace v praxi nečiní významné potíže, z pohledu odborné veřejnosti je názor na ni tradičně rozpolcen. Někteří autoři považují její zakotvení v právní úpravě za přínosné. Kuchta například nevýhodu případné absence této podmínky krajní nouze spatřuje v tom, že by tím byla ospravedlněna jednání těchto osob i v případech, které by naplňovaly skutkovou podstatu trestných činů zneužití pravomoci úřední osoby, neposkytnutí pomoci apod.¹⁵⁴ Jiní autoři považují tuto podmínku za nepřiměřeně přísnou a negativně hodnotí, že v jejím důsledku je vyloučena aplikace institutu krajní nouze i v některých případech, které by bylo žádoucí pod krajní nouzi podřadit. Možné řešení takových případů spatřuje v omezení povinnosti snášet nebezpečí pouze na případy tzv. omluvné krajní nouze.¹⁵⁵ S institutem omluvné krajní nouze se můžeme setkat v některých zahraničních trestněprávních normách, typický je zejména pro právo německy mluvících zemí¹⁵⁶ a právo zemí, jejichž právní řády zaznamenaly významný vliv germánského práva¹⁵⁷.

¹⁵⁴ *Koncepce nové kodifikace trestního práva hmotného České republiky: sborník příspěvků z mezinárodní konference konané dne 17.4.2000 na Ministerstvu spravedlnosti ČR v Praze*. Redaktor Josef KUČHTA. Brno: Masarykova univerzita, 2000. ISBN 80-210-2469-0, str. 158.

¹⁵⁵ JELÍNEK, Jiří. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. 6. aktualizované a doplněné vydání. Praha: Leges, 2017. Student (Leges). ISBN 978-80-7502-236-3, str. 257.

¹⁵⁶ Např. § 35 německého trestního zákoníku.

¹⁵⁷ Např. čl. 26 § 2 polského trestního kodexu.

Omluvná krajní nouze má v různých právních rádech různé podmínky, dosah a právní důsledky. Ustanovení upravující omluvnou krajní nouzi zpravidla stanoví, že ten, kdo pro určité nejcennější právní statky, jako je např. život, zdraví, svoboda apod., za existence neodvratitelného nebezpečí spáchá protiprávní čin, jehož následek je stejně závažný, příp. i závažnější než ten, který hrozil, nejedná zaviněně. Zásadní rozdíl oproti ospravedlňující krajní nouzi (tedy krajní nouzi ve smyslu § 28 TZ) spočívá v tom, že omluvná krajní nouze nevyklučuje protiprávnost daného jednání. Takové jednání zůstává i nadále protiprávním, v důsledku aplikace omluvné krajní nouze je však buď upuštěno od potrestání pachatele, nebo je mu uložen trest výrazně mírnější. Výchozím principem odůvodňujícím takový postup je, že právní řád nemůže po nikam spravedlivě žádat, aby si počínal hrdinsky. Uvedená jednání jsou lidsky pochopitelná, avšak z pohledu práva zůstávají protiprávní.¹⁵⁸

Osobně se k takové úvaze *de lege ferenda* stavím velmi kladně. Nepovažuji za správný příliš přísný výklad této podmínky krajní nouze, který *de facto* upřednostňuje jakékoli zájmy třetích osob před zájmem na ochraně života a zdraví určité osoby jen z toho důvodu, že jí zákon ukládá povinnost určité nebezpečí snášet. Avšak s ohledem na skutečnost, že institut omluvné krajní nouze vychází ze zcela odlišného pojetí systému znaků trestného činu, než jak je chápán v české trestněprávní nauce¹⁵⁹, jeho zavedení do českého právního řádu by v tomto směru vyžadovalo rozsáhlé změny. Poněkud vhodnější možné řešení spatřuji v úpravě současného znění této podmínky krajní nouze tak, aby byly přímo v zákoně vytyčeny podmínky umožňující porušit tuto povinnost snášet nebezpečí alespoň v případech, kdy v důsledku jejího porušení dojde k záchraně právního statku vyšší hodnoty než ten, k jehož záchraně mělo splnění této povinnost vést.

3.4 Putativní krajní nouze a její následky

Jak již bylo uvedeno v úvodu kapitoly 3.2.1, aby bylo možné určité jednání posoudit jako jednání v krajní nouzi, je mimo jiné nezbytné, aby nebezpečí, k jehož odvrácení dané jednání směřuje, bylo skutečné. Jestliže však nebezpečí existuje toliko v mylné představě jednatelovo, kterážto nekoresponduje s reálným stavem, hovoříme o tzv. putativní (resp. domnělé či zdánlivé) krajní nouzi.¹⁶⁰ Putativní krajní nouze přitom nemá účinky okolnosti vylučující

¹⁵⁸ ŘÍHA, Jiří. Omluvná krajní nouze = Necessity as excuse. In: *Omluvná krajní nouze = Necessity as excuse*, 2019, str. 107, 112, 116.

¹⁵⁹ ŘÍHA, Jiří. Omluvná krajní nouze = Necessity as excuse. In: *Omluvná krajní nouze = Necessity as excuse*, 2019, str. 109.

¹⁶⁰ ŠÁMAL, Pavel. *Trestní zákoník: komentář*. 2. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2012. Velké komentáře. ISBN 978-80-7400-428-5, str. 397.

protiprávnost, jednání v rámci ní učiněné tedy není jednáním oprávněným a nelze jej považovat za čin jinak trestný. Takové závěry lze dovozovat i z judikatury, kdy např. Nejvyšší správní soud ve svém rozsudku ze dne 23. 6. 2011, č. j. 5 As 10/2011-111 stanovil, že „pokud nebezpečí není reálné, neexistuje ani ohrožení zákonem chráněných zájmů, nejde o čin spáchaný při odvracení nebezpečí a nevzniká právo jednat v krajní nouzi. Odstraňování domnělého nebezpečí, při němž dochází k porušování zájmů jiných osob, je společensky nebezpečné a nežádoucí.“¹⁶¹

Stav putativní krajní nouze fakticky naplňuje znaky pozitivního skutkového omylu o okolnosti vylučující protiprávnost (tzv. *error facti*)¹⁶², neboť osoba nacházející se v takové situaci se mylně domnívá, že jsou splněny všechny podmínky krajní nouze (tedy zejména že existuje nebezpečí, které přímo hrozí trestním zákonem chráněnému zájmu), přestože tomu tak ve skutečnosti není.¹⁶³ Důsledky pro osobu jednající v putativní krajní nouzi se tedy vyvozují podle obecných zásad o skutkovém omylu¹⁶⁴, jehož úpravu nalezneme v § 18 odst. 4 TZ, který stanoví, že „kdo při spáchání činu mylně předpokládá skutkovou okolnost, která vylučuje jeho protiprávnost, nejedná úmyslně; tím není dotčena odpovědnost za trestný čin spáchaný z nedbalosti“. Z důvodu tohoto ustanovení i z jeho systematického zařazení v díle 2 TZ lze dovodit, že daná problematika úzce souvisí s otázkou subjektivní stránky skutkové podstaty trestného činu, tedy se zaviněním.

Jak jsem již uvedla výše, putativní krajní nouze nepatří mezi okolnosti vylučující protiprávnost, sama o sobě tedy nezpůsobuje beztrestnost daného jednání. Jestliže však osoba jednala ve stavu putativní krajní nouze, tedy jestliže se mylně domnívala, že existuje nebezpečí, které přímo hrozí chráněnému zájmu, není možné ve vztahu k následku dovodit zavinění úmyslné. Jedná-li daná osoba v přesvědčení, že je její jednání ospravedlněno domnělým stavem krajní nouze, nelze zavinění ve vztahu k následku označit za úmyslné, neboť pro úmyslné zavinění je vyžadováno, aby pachatel věděl, že rozhodné skutečnosti pro vznik jeho trestní odpovědnosti jsou alespoň možné, což je v případě pozitivního skutkového omylu o okolnosti vylučující

¹⁶¹ Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 23. 6. 2011 sp. zn. 5 As 10/2011.

¹⁶² JELÍNEK, Jiří. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. 6. aktualizované a doplněné vydání. Praha: Leges, 2017. Student (Leges). ISBN 978-80-7502-236-3, str. 246.

¹⁶³ ŠÁMAL, Pavel. *Trestní zákoník: komentář*. 2. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2012. Velké komentáře. ISBN 978-80-7400-428-5, str. 397.

¹⁶⁴ ŠÁMAL, Pavel, Oto NOVOTNÝ, Tomáš GRIVNA, Jiří HERCZEG, Marie VANDUCHOVÁ a Rudolf VOKOUN. *Trestní právo hmotné*. 8., přepracované vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2016. ISBN 978-80-7552-358-7, str. 217.

protiprávnost z logiky věci vyloučeno.¹⁶⁵ Uvedené platí rovněž pro zavinění ve formě vědomé nedbalosti.

Pro jednání učiněné ve stavu domnělé krajní nouze tak přichází v úvahu postih pouze za trestný čin spáchaný z nevědomé nedbalosti. Zavinění ve formě nevědomé nedbalosti předpokládá, že daná osoba neví, že svým jednáním může porušit nebo ohrozit zájem chráněný trestním zákonem, ačkoli o tom vzhledem k okolnostem a k svým osobním poměrům vědět měla a mohla.¹⁶⁶ V kontextu putativní krajní nouze tedy ke vzniku trestní odpovědnosti může dojít, jestliže osoba jednající v domnělé krajní nouzi měla a mohla předpokládat, že se ve skutečnosti o reálné nebezpečí nejedná. Nedbalost této osoby pak lze spatřovat právě v tomto jejím omylu o existenci hrozícího nebezpečí, kterého se měla a mohla vyvarovat.¹⁶⁷

Jak je možné konstatovat na základě výše uvedeného, jestliže orgán činný v trestním řízení danou situaci vyhodnotí jako putativní krajní nouzi, pro postavení osoby jednající v reakci na domnělé nebezpečí z toho plyne nemalé zvýhodnění, a ačkoli se o okolnost vylučující protiprávnost *per se* nejedná, může stav putativní krajní nouze přesto velmi často trestnost daného jednání fakticky vyloučit. Jestliže jsou však nastaveny poměrně přísné podmínky pro krajní nouzi, při které nebezpečí hrozí skutečně, je nasnadě, aby byly určité meze stanoveny i pro případ putativní krajní nouze, při které je odvráceno nebezpečí, které je pouze domnělé.

Jak správně dovodila judikatura¹⁶⁸, má-li stav putativní krajní nouze přinést jednající osobě takové benefity, je nezbytné, aby i při domnělé krajní nouzi byly dodrženy její domnělé meze. Pakliže jednání osoby v domnělé nouzi neodpovídá jejím představám o tomto nebezpečí, dopustí se excesu, v jehož důsledku je pak možné vyvodit trestní odpovědnost podle okolností jak za úmyslný trestný čin, tak za nedbalostní trestný čin spáchaný ve formě vědomé nedbalosti.

3.4.1 Negativní skutkový omyl o okolnostech vylučujících protiprávnost

Od putativní krajní nouze, která představuje pozitivní skutkový omyl o okolnostech vylučujících protiprávnost, je nezbytné odlišovat situaci, kdy pachatel jedná v negativním

¹⁶⁵ JELÍNEK, Jiří. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. 6. aktualizované a doplněné vydání. Praha: Leges, 2017. Student (Leges). ISBN 978-80-7502-236-3, str. 244.

¹⁶⁶ ŠÁMAL, Pavel, Oto NOVOTNÝ, Tomáš GRIVNA, Jiří HERCZEG, Marie VANDUCHOVÁ a Rudolf VOKOUN. *Trestní právo hmotné*. 8., přepracované vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2016. ISBN 978-80-7552-358-7, str. 192.

¹⁶⁷ ŠÁMAL, Pavel. *Trestní zákoník: komentář*. 2. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2012. Velké komentáře. ISBN 978-80-7400-428-5, str. 398.

¹⁶⁸ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 26. 9. 2019, sp. zn. 5 Tdo 1121/2019; usnesení Ústavního soudu ze dne 2. 2. 2021, sp. zn. IV. ÚS 3353/20; usnesení Ústavního soudu ze dne 16. 9. 2020, sp. zn. I. ÚS 1988/20.

skutkovém omylu o okolnostech vylučujících protiprávnost. V takovém případě vůle pachatele míří k dokonání trestného činu, aniž by si byl vědom toho, že ve skutečnosti jedná za podmínek reálně existující krajní nouze. Jako příklad lze uvést situaci, kdy zloděj rozbije okno v úmyslu vloupat se do bytu, ve kterém, aniž by o tom zloděj věděl, uniká plyn. Koncentrace plynu v bytě přitom dosáhla takové míry, která přímo ohrožuje jak osoby v bytě se nacházející, tak jejich majetek. Rozbitím okna však pachatel plyn odvětral, a aniž by to zamýšlel, odvrátil tím přímo hrozící nebezpečí na zájmech chráněných trestním zákonem.¹⁶⁹ Jelikož však pachatelovo jednání bezprostředně směřovalo k dokonání trestného činu a odvrácení přímo hrozícího nebezpečí bylo zcela dílem náhody, není možné připustit, aby mu výhoda tohoto omylu svědčila natolik, že by byl beztrestný. Jeho jednání bude tedy posouzeno jako pokus toho kterého trestného činu.¹⁷⁰

¹⁶⁹ KRATOCHVÍL, Vladimír. *Trestní právo hmotné: obecná část*. 2. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2012. Beckovy právnické učebnice. ISBN 978-80-7179-082-2, str. 432.

¹⁷⁰ JELÍNEK, Jiří. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. 6. aktualizované a doplněné vydání. Praha: Leges, 2017. Student (Leges). ISBN 978-80-7502-236-3, str. 246.

4. NUTNÁ OBRANA

4.1 Pojem, systematické zařazení, význam

Jako další okolnost vylučující protiprávnost TZ výslovně upravuje nutnou obranu. Její právní úpravu nalezneme v § 29 III. hlavy obecné části TZ, v systému jednotlivých okolností vylučujících protiprávnost ji tedy zákon řadí na druhé místo hned za krajní nouzi. Takové řazení odpovídá vzájemnému vztahu těchto dvou institutů, kdy nutná obrana obecně bývá považována za zvláštní (speciální) případ krajní nouze, neboť přímo hrozící nebezpečí má v případě nutné obrany konkrétní formu a jeho vymezení je výrazně užší.¹⁷¹ Zatímco v případě krajní nouze může být zdrojem nebezpečí v zásadě cokoli, za podmínek nutné obrany lze odvracet toliko protiprávní útok jiné osoby. Obranné jednání pak směřuje proti útočnickovi a má-li být posouzeno podle ustanovení o nutné obraně, újma musí být způsobena právě pouze tomuto útočnickovi. Pro případ, že by obranným jednáním bylo zasaženo též do zájmů osob odlišných od útočníka, bude pro beztrestnost jednání v tomto směru třeba naplnit navíc také přísnější podmínky krajní nouze.

Institut nutné obrany poskytuje možnost každému chránit oprávněné zájmy své či oprávněné zájmy jiné osoby, pakliže se ocitnou pod hrozbou protiprávního útoku. Jsou-li přitom dodrženy zákonem vymezené podmínky, je protiprávnost takového jednání zcela vyloučena. Obranné jednání je nejen beztrestné, ale navíc též společensky prospěšné, neboť je jím zásadně chráněn rovněž obecný zájem státu na prosazení právního řádu a na potlačení kriminality. Je to přitom právě stát, kdo je primárně povolán k ochraně oprávněných zájmů jednotlivců a za tímto účelem vybaven donucovacími prostředky. I přes to však mohou nastat situace, kdy stát v daném okamžiku a na daném místě není fakticky schopen k ochraně zájmů jednotlivce zasáhnout. V takových situacích dochází k prolomení státního monopolu možnosti zásahu proti trestné činnosti, kdy stát skrze institut nutné obrany umožňuje, aby k ochraně zájmu zasáhli sami jednotlivci.¹⁷²

Stejně jako je tomu u krajní nouze, institut nutné obrany patří mezi státem uznané a upravené způsoby řešení střetu zájmů, zde však konkrétně zájmů útočníka a obránce. Zákonem přijaté řešení tohoto konfliktu zájmů je přitom koncipováno ve prospěch obránce, jehož zájmy mají do určité míry přednost před zájmy útočníka, a to hned z několika důvodů. Zatímco jednání útočníka je vždy společensky škodlivé a protiprávní, obránce jedná nejen na obranu zájmů

¹⁷¹ SOLNAR, Vladimír. *Systém českého trestního práva*. Praha: Novatrix, 2009. ISBN 978-80-254-4033-9, str. 138.

¹⁷² KUČHTA, Josef. *Nutná obrana*. Brno: Masarykova univerzita, 1999. ISBN 80-210-2198-5, str. 7, 58–59.

svých, příp. zájmů třetí osoby, ale hájí zpravidla též obecný zájem státu na udržení a prosazení právního řádu a omezování kriminality. Již od samého počátku je útočník v nepopíratelně výhodnější pozici. Ostatně je to právě útočník, kdo rozhoduje o tom, zda situace nutné obrany vůbec vznikne, má možnost často i velmi zralé úvahy, jakým způsobem, kdy, kde a jakými prostředky bude útok realizován. Obránce oproti tomu útok zpravidla vůbec nečeká, obvykle ani nemá k dispozici vhodné prostředky obrany. Útočník je ve výhodě též proto, že sám volí formu a intenzitu útoku, kterému se tak obránce musí toliko přizpůsobit. Výrazný nepoměr lze zpravidla sledovat i v psychické zátěži obránce a útočníka, neboť pakliže by útočník nebyl ve vhodném psychickém rozpoložení k útoku, je zcela na něm, zda útok přeruší či úplně odloží, naproti tomu na psychické rozpoložení obránce není brán zřetel, útok je mu vnucen proti jeho vůli, přičemž obranu realizuje zpravidla pod velkým tlakem, rozhoduje se a jedná v silném rozrušení a téměř vždy také v časové tísní.¹⁷³

Je důvodné předpokládat, že útočník v rámci plánování útoku musel vzít v potaz možnost poškození svých zájmů, čímž na sebe vlastně konkludentně toto riziko převzal. I přes to je však třeba si uvědomit, že rozhodnutí útočníka realizovat protiprávní útok jej samo o sobě ještě nezavazuje všech jeho práv. I na práva útočníka je nutné brát zřetel a do jisté míry je šetřit, což TZ reflektuje tím, že v § 29 stanoví podmínky a meze přípustného obranného jednání.¹⁷⁴ Těmto podmínkám a mezím obranného jednání se blíže věnuje následující kapitola.

4.2 Podmínky uplatnění v současné právní úpravě a jejich charakteristika

Má-li obranné jednání požívat benefitů spojených s institutem nutné obrany, musí být dodrženy podmínky stanovené § 29 TZ, které jsou dány kumulativně. V první řadě musí obranné jednání směřovat proti hrozícímu či trvajícím útoku, který směřuje proti některému z trestním zákonem chráněných zájmů. Dále TZ vytyčuje meze obrannému jednání tím, že stanoví, že aby došlo k vyloučení protiprávnosti takového jednání, obrana nesmí být zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku.¹⁷⁵ Pakliže obránce vybočil z mezí nutné obrany, protiprávnost a společenská škodlivost jeho jednání není dotčena a jeho trestní odpovědnost se posuzuje podle obecných zásad trestního práva. K jednotlivým druhům excesů blíže viz kapitola 4.3.

¹⁷³ KRATOCHVÍL, Vladimír. *Trestní právo hmotné: obecná část*. 2. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2012. Beckovy právnické učebnice. ISBN 978-80-7179-082-2, str. 433–434.

¹⁷⁴ Tamtéž.

¹⁷⁵ JELÍNEK, Jiří. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. 6. aktualizované a doplněné vydání. Praha: Leges, 2017. Student (Leges). ISBN 978-80-7502-236-3, str. 261.

Stejně jako u krajní nouze, i podmínky nutné obrany lze z teoretického hlediska dělit na ty, které vytvářejí stav nutné obrany a jejichž splnění podmiňuje vznik práva v nutné obraně jednat, a ty, které se vztahují k samotnému obrannému jednání a stanoví meze jeho přípustnosti.¹⁷⁶ S ohledem na skutečnost, že toto teoretické dělení nemá praktické dopady, budu i nadále oba pojmy používat synonymně.

4.2.1 Přímo hrozící nebo trvajícím útok

Existence přímo hrozícího či trvajícím útokem je esenciální podmínkou nutné obrany. Ačkoli zákonná definice pojmu útok chybí, jeho výklad z hlediska trestněprávní nauky nečiní problémy. V literatuře je pojem útok shodně definován jako zvláštní druh nebezpečí spočívající v protiprávním jednání člověka.¹⁷⁷ Není přitom rozhodující, zda jde o jednání ve formě konání či opomenutí¹⁷⁸, stejně tak forma zavinění není v tomto směru rozhodující, neboť za útok ve smyslu § 29 TZ je považováno jak jednání úmyslné, tak nedbalostní.¹⁷⁹ Ke vzniku práva jednat v nutné obraně je však nezbytné, aby útok, který má být odvrácen, byl skutečný, resp. vážně míněný.¹⁸⁰ Pokud útok existuje toliko v představě obránce a nepředstavuje reálné nebezpečí pro trestním právem chráněné zájmy, hovoříme o tzv. putativní nutné obraně, o které blíže pojednává kapitola 4.4.

Je nepochybné, že útok je vždy činem protiprávním, není však nezbytné, aby byl zároveň trestným činem. O útok, proti němuž je přípustná nutná obrana, se bude jednat též v případě, kdy trestnost takového činu zanikla např. z důvodu účinné lítosti ve smyslu § 33 TZ, dále také v případě činů, které nemohou být stíhány z procesních důvodů. Za útok ve smyslu § 29 TZ jsou pak považovány i tzv. *quasidelikty*, tedy činy, které znaky trestných činů vůbec nemají (např. nedostatek věku či přičetnosti pachatele, nedosažení požadované výše škody apod.).¹⁸¹

¹⁷⁶ VOKOUN, Rudolf. *Vybrané aktuální otázky nutné obrany a krajní nouze*. Praha: Univerzita Karlova, 1989, str. 62.

¹⁷⁷ SOLNAŘ, Vladimír. *Systém českého trestního práva*. Praha: Novatrix, 2009. ISBN 978-80-254-4033-9, str. 147.

¹⁷⁸ Např. neopuštění cizího bytu a neoprávněné setrvání v něm viz Usnesení Krajského soudu v Českých Budějovicích ze dne 25. 6. 1996, sp. zn. 4 To 360/96.

¹⁷⁹ ŠÁMAL, Pavel. *Trestní zákoník: komentář*. 2. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2012. Velké komentáře. ISBN 978-80-7400-428-5, 2012 str. 401.

¹⁸⁰ KRATOCHVÍL, Vladimír. *Trestní právo hmotné: obecná část*. 2. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2012. Beckovy právní učebnice. ISBN 978-80-7179-082-2, str. 443.

¹⁸¹ NOVOTNÝ, Oto, Tomáš GŘIVNA, Pavel ŠÁMAL a Rudolf VOKOUN. *Trestní právo hmotné*. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2012. ISBN 978-80-7357-509-0, str. 266.

Na druhou stranu jednání, které je po právu, nemůže z povahy věci naplnit definiční znaky útoku, a proto proti němu není možné jednat za podmínek nutné obrany.¹⁸²

Otázka, jakým způsobem řešit útoky trestně neodpovědných osob (typicky dětí mladších 15 let či osob nepříčetných), osob jednajících ve skutkovém omylu či útoky nezaviněné, tradičně vyvolávala četné diskuse a ohledně jejího řešení nebyla odborná veřejnost vždy jednotná. Původně trestněprávní naukou navrhované řešení spočívalo v posuzování takových případů pomocí ustanovení o krajní nouzi, ovšem s určitou modifikací zmírňující podmínku proporcionality.¹⁸³ Tato modifikace umožňovala v rámci odvracení útoku trestně neodpovědné osoby způsobit následek stejné závažnosti jako byl ten, který hrozil.¹⁸⁴

Postupem času se však většina odborné veřejnosti přiklonila k názoru, který je obecně uznávaný i dnes, tedy že nutná obrana je přípustná i proti útokům osob trestně neodpovědných, neboť jestliže není podmínkou přípustnosti nutné obrany, aby byl útok zároveň vždy trestným činem, bylo by neopodstatněné požadovat, aby byl útočník vždy zároveň osobou trestně odpovědnou. Takový závěr koresponduje též se skutečností, že útoky dětí či nepříčetných osob mohou být v určitých případech dokonce více společensky nebezpečné než útoky pachatelů trestně odpovědných.¹⁸⁵ Domnívám se navíc, že od řadového občana bez právnického či jiného odborného vzdělání, který se náhle stal terčem útoku a má se proti němu bezodkladně bránit, nelze spravedlivě požadovat, aby odpovědně posoudil, zda je útočník příčetný, zda dovršil věku 15 let, zda jedná zaviněně apod. Pro případy, kdy je trestní neodpovědnost pachatele z okolností zcela zřejmá (např. pro vzhled dítěte je patrné, že nedovršil 15 let), nebo pokud je tato skutečnost obránci známa z dřívějšíka (př. útočníkem je desetiletý syn jeho kolegy), by však obránce měl tuto skutečnost zohlednit ve volbě způsobu obrany.

Zákon v případě nutné obrany, na rozdíl od krajní nouze, nevyžaduje dodržení podmínky subsidiarity, obránce tedy nemá povinnost vyhnout se útoku útekem, ani pokud by taková možnost reálně přicházela v úvahu.¹⁸⁶ V některých zvláštních případech nutné obrany, kdy je žádoucí speciálně chránit některá práva útočníka (např. případy živých štítů, dětí, nepříčetných útočníků, osob jednajících ve skutkovém omylu apod.), by však podmínka subsidiarity mohla

¹⁸² NOVOTNÝ, František. *Trestní právo hmotné*. 4. aktualizované a doplněné vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2017. ISBN 978-80-7380-651-4, str. 147.

¹⁸³ SOLNAŘ, Vladimír. *Systém českého trestního práva*. Praha: Novatrix, 2009. ISBN 978-80-254-4033-9, str. 133 či VOKOUN, Rudolf. *Vybrané aktuální otázky nutné obrany a krajní nouze*. Praha: Univerzita Karlova, 1989, str. 21.

¹⁸⁵ ŠÁMAL, Pavel. *Trestní zákoník: komentář*. 2. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2012. Velké komentáře. ISBN 978-80-7400-428-5, str. 403.

¹⁸⁶ Usnesení Městského soudu v Praze ze dne 19. 12. 1994, sp. zn. 7 To 202/94.

mít význam.¹⁸⁷ Stojí za zmínku, že podle německé a rakouské teorie lze aplikovat podmínku subsidiarity tam, kde může obránce okamžitě a spolehlivě odvrátit útok tím, že se mu vyhne, aniž by se však musel vzdát jakýchkoliv svých práv a chráněných zájmů a za předpokladu, že vyhnutí se útoku je dostatečně účinné a neplyne z něj pro obránce žádná nevýhoda. V kontextu české právní úpravy je však ochrana útočnicka pomocí podmínky subsidiarity toliko úvahou *de lege ferenda*, neboť její striktní dodržení by bylo možné vyžadovat pouze v případě, že by došlo k odpovídající změně zákona. V současné době zásadně nemůže jít obránci k tíži, že nejednal „subsidiárně“, neboť takový postup by znamenal nepřípustnou analogii *in malam partem*.¹⁸⁸

Útokem ve smyslu § 29 TZ zásadně vždy rozumíme pouze jednání člověka, výjimku však představují případy útoku zvířete člověkem poštvaného. Pakliže zvíře útočí na jiného na popud jiné osoby, bude jednání ohroženého posuzováno podle ustanovení o nutné obraně. Zvíře zde totiž figuruje jako nástroj, prostředek útoku, v takové situaci se v podstatě stává zbraní toho, kdo jej proti jiné osobě poštvá.¹⁸⁹ Obranné jednání přitom může směřovat jak přímo proti zvířeti samotnému, tak proti osobě, která je poštvá (tj. útočnickovi), aby například již nemohl ve štvání zvířete pokračovat.¹⁹⁰ V ostatních případech, kdy se jedná o útok zvířete, který nevyprovokoval člověk, je třeba postupovat podle podmínek krajní nouze.

Protiprávním útokem ve smyslu § 29 TZ zůstává též útok vyprovokovaný, ledaže by provokace byla součástí úmyslu provokatéra spáchat vlastní trestný čin pod rouškou nutné obrany. Pokud jde tedy o situaci, kdy „obránce“ vyprovokuje útok jen proto, aby následně mohl uniknout potrestání za vlastní „obránné jednání“, pak lze s odůvodněním, že provokace byla od počátku součástí vlastního plánovaného útoku, uzavřít, že provokatérovi nevzniká právo jednat v nutné obraně a jeho trestní odpovědnost by vyloučena nebyla.¹⁹¹

Z hlediska časových mezí musí být nutná obrana realizována v době, kdy útok buď přímo hrozí nebo trvá. O bezprostředně (přímo) hrozící útok půjde tehdy, když je vzhledem ke všem okolnostem nepochybné, že útok s největší pravděpodobností v nejbližší době započne. Bude se jednat o situace, kdy útočník doposud nepočal realizovat útok, avšak blížící se začátek je

¹⁸⁷ JELÍNEK, Jiří. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. 6. aktualizované a doplněné vydání. Praha: Leges, 2017. Student (Leges). ISBN 978-80-7502-236-3, str. 264.

¹⁸⁸ KRATOCHVÍL, Vladimír. *Trestní právo hmotné: obecná část*. 2. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2012. Beckovy právnické učebnice. ISBN 978-80-7179-082-2, str. 450–451.

¹⁸⁹ KUČHTA, Josef. *Nutná obrana*. Brno: Masarykova univerzita, 1999. ISBN 80-210-2198-5, str. 78.

¹⁹⁰ KRATOCHVÍL, Vladimír. *Trestní právo hmotné: obecná část*. 2. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2012. Beckovy právnické učebnice. ISBN 978-80-7179-082-2, str. 436.

¹⁹¹ ŠÁMAL, Pavel, Oto NOVOTNÝ, Tomáš GRIVNA, Jiří HERCZEG, Marie VANDUCHOVÁ a Rudolf VOKOUN. *Trestní právo hmotné*. 8., přepracované vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2016. ISBN 978-80-7552-358-7, str. 220.

naprosto očividný a nevyhnutelný, přičemž o tom, že v neblíží době útok začne, nelze pochybovat. Obránce tedy není povinen se zahájením obrany vyčkávat na první úder, nicméně iniciativa vždy musí vycházet od útočníka.^{192,193} V tomto směru lze pro rozeznání okamžiku, kdy se z útoku hrozícího stává útok přímo hrozící, do jisté míry aplikovat nauku o vývojových stádiích trestného činu. Tak o přímo hrozící útok zpravidla nepůjde v případě pouhého projevení úmyslu spáchat trestný čin či v rámci přípravy, neboť tyto vytvářejí nebezpečí toliko vzdálené. Dojde-li jednání útočníka do stádia, které lze charakterizovat jako pokus trestného činu, pak se o přímo hrozící útok zpravidla jednat bude a obrana již v takovém okamžiku bude přípustná. Nauka o vývojových stádiích trestného činu má však toliko pomocný charakter, a to zejména z toho důvodu, že tuto lze vztáhnout pouze na trestné činy spáchané ve formě úmyslu. U nedbalostních trestných činů vývojová stádia nerozlišujeme, stejně tak je nelze vztáhnout na činy jinak trestné, přestože i proti trestným činům nedbalostním a činům jinak trestným je nutná obrana přípustná. Hranice mezi přípravou a pokusem navíc ne vždy zcela odpovídá hranici mezi hrozícím útokem a přímo hrozícím útokem. V určitých případech například lze považovat za útok přímo hrozící již útok ve stádiu přípravy či pouhý projev úmyslu spáchat trestný čin (např. je-li určitá osoba známá pro svou agresivitu).¹⁹⁴

Okamžik, se kterým je spojen zánik situace opravňující k jednání v nutné obraně, je třeba spojit s okamžikem ukončení útoku. Obecně lze říci, že o útok trvajícím jde do chvíle, dokud trestním právem chráněným zájmům přímo hrozí nebezpečí, a končí v okamžiku odstranění či zániku tohoto nebezpečí. Nutná obrana proto již nebude přípustná v případě, kdy obránce trvajícím útok úspěšně odvrátil a útočník na pokračování v něm rezignoval, stejně tak tomu bude v případě, kdy útočník od svého protiprávního jednání dobrovolně upustil a jeho další pokračování již nehrozí. Samotné přerušení útoku však bez dalšího nelze považovat za jeho ukončení, vždy je třeba hodnotit, zda stále existuje reálná hrozba dalšího útoku v blízké době. Pokud tedy útočník přerušil útok, aby např. načerpal síly či popadl jinou zbraň, nepochybně bude v takovém případě nutná obrana stále na místě.¹⁹⁵

¹⁹² Př. Po potyčce dvou známých v hospodě se jeden z nich odebere k odchodu, druhý ho dobíhá, silně uchopí za rameno a našťavaně říká, že si onen konflikt chce s ním teď a tady dořešit. Obránce, vědom si násilné povahy útočníka, tím spíše v případě, kdy je posílen alkoholem, ho udeří pěstí do obličeje. Obrana v takovém případě není předčasná, neboť bylo vzhledem ke všem okolnostem možné očekávat, že útočník ránu v nejbližších okamžicích sám ušetří.

¹⁹³ NOVOTNÝ, František. *Trestní právo hmotné*. 4. aktualizované a doplněné vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2017. ISBN 978-80-7380-651-4, str. 148.

¹⁹⁴ KRATOCHVÍL, Vladimír. *Trestní právo hmotné: obecná část*. 2. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2012. Beckovy právnické učebnice. ISBN 978-80-7179-082-2, str. 441.

¹⁹⁵ KUČHTA, Josef. *Nutná obrana*. Brno: Masarykova univerzita, 1999. ISBN 80-210-2198-5, str. 124–125.

Důležité je zdůraznit, že okamžik odstranění nebezpečí se ne vždy zcela shoduje s okamžikem naplnění znaků skutkové podstaty trestného činu, tj. s jeho dokonáním. Pro určení časových mezí přípustnosti nutné obrany nebude rozhodující okamžik dokonání trestného činu, nýbrž až dokončení trestného činu (resp. ukončení útoku v případech, kdy útok nenaplňuje znaky trestného činu). Oba tyto pojmy je nutné rozlišovat, neboť neznamenají totéž. To lze demonstrovat na následujícím příkladu: trestný čin loupeže ve smyslu § 173 TZ je dokonán užitím násilí v úmyslu zmocnit se cizí věci. Nutná obrana bude však přípustná i po tomto okamžiku, kdy pachatel uloupenou věc teprve odnáší do bezpečí a moc nad ní si dosud nezajistil. Pokud by se však poškozený pro uloupenou věc vydal za pachatelem loupeže až po několika dnech, už by se o jednání v nutné obraně jednat nemohlo, poškozený by se v takovém případě dopustil extenzivního excesu.¹⁹⁶

4.2.2 Zájem chráněný trestním zákonem

Má-li být nutná obrana přípustná, musí útok směřovat proti některému ze zájmů, které jsou chráněny ustanoveními trestního zákona. Vyjádření jednotlivých zájmů nalezneme ve zvláštní části TZ, kde jsou tyto chráněné zájmy uvedeny jako objekty skutkových podstat trestných činů. Je přitom důležité připomenout, že ochrana, kterou poskytuje TZ skrze institut nutné obrany, je vázána na druh (kvalitu) těchto zájmů, nikoliv na intenzitu (kvantitu) zásahu do nich. Nutná obrana bude proto přípustná i v případě, kdy TZ podmiňuje ochranu dosažením určité kvantitativní hranice a následek způsobený útokem jí nedosahuje.¹⁹⁷

Okruh zájmů, k jejichž ochraně je možné jednat za podmínek nutné obrany, byl postupem doby výrazně rozšiřován. Dřívější trestní kodexy vymezovaly chráněné zájmy velmi úzce, ochrana se zpravidla vztahovala pouze na individuální zájmy určitého druhu¹⁹⁸, v současné době umožňuje právní úprava užít nutnou obranu k ochraně jakéhokoli trestním zákonem chráněného zájmu. Není přitom rozhodné, zda se jedná o zájmy jednotlivce, zájmy právnických osob, zájmy skupinové, celospolečenské či zájmy státu.¹⁹⁹ Vždy se však musí jednat o zájmy, jimž poskytuje ochranu TZ, neboť k ochraně jiných zájmů institut nutné obrany užít nelze.

Stejně jako v případě krajní nouze je možné v nutné obraně jednat k ochraně zájmů vlastních, zájmů jiných osob či zájmů státu. Subjektem nutné obrany tedy může být jednak ten, jehož

¹⁹⁶ KUČHTA, Josef. *Nutná obrana*. Brno: Masarykova univerzita, 1999. ISBN 80-210-2198-5. 1999, str. 124–126.

¹⁹⁷ ŠÁMAL, Pavel. *Trestní zákoník: komentář*. 2. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2012. Velké komentáře. ISBN 978-80-7400-428-5, str. 404.

¹⁹⁸ Viz např. § 2 TZ1852, který poskytoval ochranu pouze životu, svobodě a majetku.

¹⁹⁹ KUČHTA, Josef. *Nutná obrana*. Brno: Masarykova univerzita, 1999. ISBN 80-210-2198-5, str. 121.

zájmy jsou útokem přímo ohroženy, tak i třetí osoba, která takové osobě, jejíž zájmy jsou útokem přímo ohroženy, přispěchá na pomoc a realizuje nutnou obranu za ni. Pak hovoříme o tzv. pomoci v nutné obraně.²⁰⁰

Vzhledem k tomu, že s pomocí nutné obrany lze chránit stejný okruh zájmů, na které se vztahuje ochrana pomocí institutu krajní nouze, lze ve zbytku odkázat na výklad podaný v kapitole 3.2.2 této práce.

4.2.3 Přiměřenost nutné obrany

Není pochyb o tom, že útočník musí nést riziko vzniku újmy na svých zájmech v souvislosti s útokem, který hodlá realizovat, neboť je to právě on, kdo z vlastní vůle protiprávně útočí na trestním zákonem chráněné zájmy jiné osoby. Na druhou stranu však nelze říci, že by byl útočník v důsledku svého rozhodnutí zaútočit na jiného bez dalšího zbaven veškerých svých práv, a proto má i obranné jednání obránce zákonem stanovené určité meze. Nastavením těchto mezí zákonodárce cílí k nalezení určité vyváženosti mezi útokem a obranným jednáním tak, aby bylo zajištěno, že právo nutné obrany bude vykonáváno v souladu se smyslem a účelem tohoto institutu, nikoli jako vendeta vůči útočníkovi. Obranné jednání má být takového charakteru, aby efektivně odvrátilo útok, zároveň by však obránce při svém počínání neměl jít za hranice toho, co je nezbytné a potřebné k odvrácení útoku.²⁰¹

V souladu s výše uvedeným zákon vyžaduje, aby obránce při svém obranném jednání dodržel tzv. podmínku přiměřenosti nutné obrany. Její zakotvení nalezneme v § 29 odst. 2 TZ, podle kterého „*nejde o nutnou obranu, byla-li obrana zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku*“. Je přitom důležité rozlišovat mezi touto podmínkou přiměřenosti a požadavkem proporcionality, který se řadí mezi podmínky krajní nouze, ačkoli se oba pojmy zdají být synonymní. Proporcionalitu je nutné chápat jako poměr (úměrnost) mezi zachráněným a obětovaným zájmem. Poměruje se zde následek hypotetický na straně jedné a následek skutečně nastalý na straně druhé. Přiměřenost se naproti tomu vztahuje k poměru mezi obranným jednáním a způsobem útoku, resp. k okolnostem charakterizujícím vlastní jednání, a to jak obranné, tak útočné.²⁰² Požadavek proporcionality mezi zákonné podmínky nutné obrany nepatří, proto

²⁰⁰ CHMELÍK, Jan, František NOVOTNÝ a Simona STOČESOVÁ. *Trestní právo hmotné: obecná část*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2016. Právnícké učebnice (Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk). ISBN 978-80-7380-583-8, str. 144.

²⁰¹ KUČHTA, Josef. *Nutná obrana*. Brno: Masarykova univerzita, 1999. ISBN 80-210-2198-5, str. 140.

²⁰² SOLNAR, Vladimír. *Systém českého trestního práva*. Praha: Novatrix, 2009. ISBN 978-80-254-4033-9, str. 151.

může být za určitých okolností zcela po právu, např. usmrcení útočníka za účelem ochrany majetkových hodnot.²⁰³ Přesto však není možné tvrdit, že by proporcionalita následků při posuzování přiměřenosti nutné obrany nehrála žádnou roli, jak bude rozebráno dále.

Jak plyne ze zákonné dikce § 29 odst. 2 TZ, zákon vylučuje nutnou obranu pouze tehdy, pokud ji lze považovat za zcela zjevně nepřiměřenou způsobu útoku. O zcela zjevně nepřiměřenou obranu půjde tehdy, pokud existuje na první pohled zřejmý, naprosto evidentní nepoměr mezi obranou a způsobem útoku.²⁰⁴ Přiměřenost způsobu obrany a útoku musí být hodnocena komplexně, její posuzování musí v každém jednotlivém případě obsáhnout řadu komponentů²⁰⁵, přičemž o excesivní nutnou obranu půjde tehdy, když „nepoměr mezi způsobem útoku a mírou reakce na něj (obranou) je naprosto výrazný. To však neznamená, že mezi útokem a obranou musí existovat proporcionalita, tj. nevyžaduje se, aby intenzitě použitého útoku odpovídala i míra intenzity obrany. Obrana by totiž měla být důraznější už jen z toho důvodu, aby byl přímo hrozící nebo trvajícím útokem spolehlivě překonán“.²⁰⁶

Pojem „způsob útoku“ přitom zahrnuje řadu dílčích hledisek, které je při posuzování přiměřenosti obrany v každém jednotlivém případě třeba zvažovat a porovnávat. Předně půjde o intenzitu obranného a útočného jednání, která je dále spoluurčena skutečnostmi vztahujícími se k osobě útočníka, způsobem provedení útoku, prostředky k útoku použitými, počtem útočníků, fyzickou zdatností zúčastněných osob, místními a časovými podmínkami útoku a v neposlední řadě také následky obranou způsobenými v porovnání s následky, které hrozily z útoku. Avšak vzhledem k tomu, že proporcionalita následků není podmínkou nutné obrany, nehraje srovnávání následků tak významnou a zásadní roli, jako je tomu u krajní nouze. V případě nutné obrany je to toliko jeden z aspektů, které porovnáváme a které nám ve svém celku podávají odpověď na otázku, zda byla obrana přiměřená způsobu útoku.^{207,208} Nepoměr mezi chráněným a obětovaným zájmem sám o sobě může způsobit nepřiměřenost obrany pouze ve zcela extrémních případech disproporce.²⁰⁹

²⁰³ KUČHTA, Josef. *Nutná obrana*. Brno: Masarykova univerzita, 1999. ISBN 80-210-2198-5, str. 141.

²⁰⁴ KRATOCHVÍL, Vladimír. *Trestní právo hmotné: obecná část*. 2. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2012. Beckovy právnické učebnice. ISBN 978-80-7179-082-2, str. 445.

²⁰⁵ FRYŠTÁK, Marek. *Trestní právo hmotné*. Ostrava: Key Publishing, 2015. Právo (Key Publishing). ISBN 978-80-7418-221-1, str. 84–85.

²⁰⁶ Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 28. 2. 2007, sp. zn. 5 Tdo 162/2007.

²⁰⁷ NOVOTNÝ, František. *Právo na sebeobranu*. Praha: LexisNexis CZ, 2006. Knihovnička LexisNexis. ISBN 80-86920-10-0, str. 45.

²⁰⁸ Též Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 28. 2. 2007, sp. zn. 5 Tdo 162/2007.

²⁰⁹ NOVOTNÝ, Oto, Tomáš GRIVNA, Pavel ŠÁMAL a Rudolf VOKOUN. *Trestní právo hmotné*. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2012. ISBN 978-80-7357-509-0, str. 270.

Ze zákonodárcem zvoleného spojení „zcela zjevně“ lze dovozovat důraz na hodnocení podmínky přiměřenosti nutné obrany z hlediska subjektivního. Za zcela zjevné je třeba považovat to, co je jasné, očividné a nepochybné, proto okolnosti rozhodné pro hodnocení přiměřenosti obranného jednání je třeba posuzovat podle toho, jak se jevíly obránci. Nicméně jak upozorňuje Šámal, „nelze zaujmout zcela subjektivistický přístup založený jen na představách bránící se osoby, když vždy je nutno celou situaci posuzovat a hodnotit komplexně a v celém jejím vývoji v konkrétním čase a na konkrétním místě“.²¹⁰ Opačný přístup by mohl vést k neodůvodněnému ospravedlnění zcela chybného hodnocení situace obráncem, vzniklého např. v důsledku trestuhodné nepozornosti.²¹¹ V přístupu k hodnocení podmínky přiměřenosti nutné obrany tak lze pozorovat snahu o zachování spravedlivé rovnováhy mezi ochranou práv a zájmů jednotlivce a zároveň zajistit, aby se minimalizovalo riziko zneužití tohoto institutu k neoprávněnému ospravedlnění násilného jednání.

4.3 Překročení mezi nutné obrany

Má-li dojít k vyloučení protiprávnosti obranného jednání, je nezbytné, aby byly dodrženy zákonem stanovené podmínky. Tyto podmínky jsou přitom dány kumulativně, proto nejsou-li splněny všechny současně, hovoříme toliko o situaci nutné obraně blízké a osoba, která při svém jednání nedodržela podmínky nutné obrany, se dopouští excesu.²¹²

Stejně jako v případě krajní nouze rozlišujeme exces spočívající v nedodržení podmínek vytvářející samotný stav nutné obrany na straně jedné a exces spočívající ve vybočení z mezí stanovených pro obranné jednání na straně druhé. Do první skupiny podmínek, které podmiňují vznik práva jednat v nutné obraně, řadíme existenci reálného protiprávního útoku, který je namířen na zájmy chráněné trestním zákonem a který buď přímo hrozí, nebo trvá. O překročení mezi přípustného jednání v nutné obraně pak jde tehdy, jestliže není dodržen požadavek přiměřenosti, tedy pokud obrana byla zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku. Jak uvádí Vokoun, striktně vzato lze pouze tento případ nedodržení podmínek nutné obrany považovat za exces, neboť pakliže nejsou dodrženy podmínky patřící do skupiny první, o stav nutné obrany se vůbec nejedná. Jestliže nejsou dodrženy podmínky pro dovolenost jednání jako takového, nelze se ani dopustit excesu z jeho mezí, neboť žádné meze de facto vytyčené nejsou.²¹³

²¹⁰ ŠÁMAL, Pavel. *Trestní zákoník: komentář*. 2. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2012. Velké komentáře. ISBN 978-80-7400-428-5, str. 407.

²¹¹ Tamtéž.

²¹² KUČHTA, Josef. *Nutná obrana*. Brno: Masarykova univerzita, 1999. ISBN 80-210-2198-5, str. 165.

²¹³ VOKOUN, Rudolf. *Vybrané aktuální otázky nutné obrany a krajní nouze*. Praha: Univerzita Karlova, 1989, str. 63–64.

Nedodržení kterékoli skupiny těchto podmínek je však posuzováno jednotně podle stejných právních zásad a jsou s ním spojeny totožné právní následky, proto pro účely této práce budu pojmem exces označovat oba případy nedodržení zákonných podmínek nutné obrany.

I v případě nutné obrany teorie rozlišuje různé druhy excesu v závislosti na tom, která zákonná podmínka nebyla dodržena. V tomto smyslu lze rozlišit dva druhy excesu z nutné obrany:

- a) Exces extenzivní
- b) Exces intenzivní

K obecnému výkladu pojmu exces lze ve zbytku odkázat na kapitolu 3.3.1 této práce, následující řádky se již blíže věnují rozboru jednotlivých druhů excesů z nutné obrany tak, jak jsou uvedeny výše.

4.3.1 Exces extenzivní

Podstata extenzivního excesu z nutné obrany obecně spočívá v nesplnění časových mezí obranného jednání. Již bylo uvedeno, že nezbytnou podmínkou oprávněnosti jednání v nutné obraně je existence protiprávního útoku na zájmy chráněné trestním zákonem, který přímo hrozí nebo trvá. Je-li obranné jednání realizováno mimo tento vytyčený časový rámec, protiprávnost daného jednání nemusí být vyloučena.

V literatuře se objevují rozdílné názory na to, zda lze pod pojem extenzivní exces zařadit jak případy tzv. předčasné obrany, tedy obrany provedené v době, kdy útok dosud nepředstavuje bezprostřední hrozbu, tak případy, kdy obránce jednal v době, kdy již nebezpečí útoku definitivně pominulo. Někteří autoři²¹⁴ za exces z časových mezí nepovažují obranu předčasnou, jiní autoři²¹⁵ zase nespátřují exces v obraně realizované v době, kdy byl útok již ukončen. Lze se také setkat s názorem, že o exces z nutné obrany se zde nejedná ani v jednom případě, neboť považujeme-li podmínku existence hrozícího či trvajícího útoku za podmínku *sine qua non*, pak dané jednání z časových mezí nutné obrany vybočit nemůže, neboť se v takových případech o nutnou obranu vlastně vůbec nejedná.²¹⁶ Uvedené tvrzení je dle mého názoru zcela v souladu s výše nastíněným teoretickým dělením podmínek nutné obrany na ty, jejichž splnění stav nutné obrany vytváří a jejichž splnění podmiňuje vznik práva v nutné

²¹⁴ JELÍNEK, Jiří. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. 6. aktualizované a doplněné vydání. Praha: Leges, 2017. Student (Leges). ISBN 978-80-7502-236-3, str. 267.

²¹⁵ SOLNAR, Vladimír. *Systém českého trestního práva*. Praha: Novatrix, 2009. ISBN 978-80-254-4033-9, str. 155.

²¹⁶ VOKOUN, Rudolf. *Vybrané aktuální otázky nutné obrany a krajní nouze*. Praha: Univerzita Karlova, 1989, str. 62–63.

obraně jednat, a ty, které vytyčují meze tomuto jednání. Hovoříme-li však o excesu *largo sensu*, ztotožňují se s názorem, že o extenzivní exces půjde vždy, když obrana není realizována současně s útokem, tedy je-li předčasná i je-li učiněna až po ukončení útoku.²¹⁷

K určení časového okamžiku rozhodného pro posouzení, kdy již jde o bezprostředně hrozící útok, lze odkázat na obecný výklad podaný v kapitole 4.2.1. Je-li obrana realizována v době, kdy útok dosud nepřešel do stádia bezprostřední hrozby, jedná se o obranu předčasnou. Uvedené však neznamená, že by byl obránce povinen s obranou vyčkat do doby, kdy mu útočník uštedří první ránu. Obrana bude přípustná již v době, kdy útočník projeví iniciativu směřující ke vzájemné potyčce, přičemž z judikatury plyne, že „*hrozba nemusí být vyslovena, postačí, když z okolností případu vyplývá.*“²¹⁸

Právě tato iniciativa je určující pro rozdělení rolí, tj. určuje, kdo v budoucí potyčce bude vystupovat v postavení obránce a kdo v roli útočníka.²¹⁹ Na tom nemění nic skutečnost, že obránce se nemusí omezit pouze na pasivní obranu, k odvrácení protiprávního útoku může užít též obranu aktivní (např. skrze protiúder, použití zbraně apod.). Pouhou volbou tohoto způsobu obrany, za předpokladu, že dodrží zákonem stanovené meze obranného jednání, se z obránce nestává útočník.²²⁰ Avšak pokud obránce neomezí své jednání jen k odvrácení útoku, ale sám se dopustí dalších útočných činů, již nejedná za podmínek nutné obrany.²²¹

Od aktivní obrany je dále třeba odlišovat situace, kdy proti sobě ve vzájemné potyčce stojí dvě osoby a obě jsou zároveň v pozici útočníka i obránce, resp. kdy jejich pozice z útoku v krátkém časovém úseku přechází do obranného jednání a naopak. Na uvedenou situaci bude dopadat skutková podstata trestného činu rvačky podle ustanovení § 158 TZ. Zatímco pro nutnou obranu je tedy charakteristické od počátku zřetelné rozdělení rolí, v případě rvačky rozdělení rolí není jednoznačné a v průběhu děje se proměňuje.²²²

V praxi soudy odmítají obhajobu argumentující jednáním v nutné obraně často právě z toho důvodu, že šlo o obranu buď předčasnou, nebo opožděnou. Opožděnost obrany shledal Nejvyšší soud například v případě potyčky dvou mužů, kdy útočník po vzájemné slovní hádce nejprve

²¹⁷ CÍSAŘOVÁ, Dagmar. a Jana ČÍŽKOVÁ. *Aktuální problémy nutné obrany z hlediska nových kodifikací*. Praha: Univerzita Karlova, 1986. Acta Universitatis Carolinae. Iuridica. 1/1986, str. 39.

²¹⁸ Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 18. 5. 2005, sp. zn. 8 Tdo 573/2005.

²¹⁹ NOVOTNÝ, Oto, Tomáš GRÍVNA, Pavel ŠÁMAL a Rudolf VOKOUN. *Trestní právo hmotné*. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2012. ISBN 978-80-7357-509-0, str. 268.

²²⁰ JELÍNEK, Jiří. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. 6. aktualizované a doplněné vydání. Praha: Leges, 2017. Student (Leges). ISBN 978-80-7502-236-3, str. 266.

²²¹ Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČSSR ze dne 25. 1. 1967, sp. zn. 4 Tz 101/66 či rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR ze dne 13. 2. 1978, sp. zn. 11 To 1/78.

²²² KUČHTA, Josef. *Nutná obrana*. Brno: Masarykova univerzita, 1999. ISBN 80-210-2198-5, str. 83–84.

stál na ulici a železnou tyčí výhružně několikrát udeřil do plotu, který obklopoval pozemek obránce. V návaznosti na to se obránce odebral opatřit si dřevěnou tyč, čehož útočník využil a vnikl na obráncův pozemek, kde vzápětí započal boj. Do okamžiku, kdy se obránci podařilo útočníka vytlačit ze svého pozemku, hodnotil Nejvyšší soud obráncovo jednání za zcela v souladu s ustanovením o nutné obraně, neboť jím odvracel trvajících útok na zájem chráněný trestním zákonem, přičemž nic nenaznačovalo tomu, že by způsob obrany byl zcela zjevně nepřiměřený způsobu útoku. Extenzivního excesu se však obránce dopustil v okamžiku, kdy prchajícího útočníka následoval s cílem v potyčce pokračovat. Útočník poté, co se dal na útěk, již pro obránce nepředstavoval bezprostřední hrozbu, v útoku již nemínil pokračovat, pročez v tomto obráncově jednání Nejvyšší soud shledal toliko snahu vypořádat se s útočníkem. Situace nutné obrany již byla ukončena, neboť existence přímo hrozícího nebo trvajících útoku na trestním zákonem chráněný zájem je *conditio sine qua non* nutné obrany.²²³ Lze tedy uzavřít, že o překročení koncové časové meze nutné obrany jde tehdy, když se „*pachatel zpočátku brání způsobem přiměřeným povaze a nebezpečnosti útoku směřujícímu proti zájmům chráněným trestním zákonem, ale po skončení útoku sám přejde do útoku s úmyslem vypořádat se s útočníkem, od něhož již nehrozí nebezpečí. Za následek způsobený v této fázi jednání je pachatel trestně odpovědný a nemůže se dovolávat, že jednal v nutné obraně*“.²²⁴ Je však třeba dodat, že překročili-li obránce koncovou časovou hranici nutné obrany, nelze říci, že by tak vždy činil pouze ve snaze pomstít se útočníkovi. Situace nutné obrany může být pro obránce velmi stresující a nepříznivě ovlivnit jeho úsudek. Obránce se tak může dopustit extenzivního excesu například též proto, že z důvodu rozrušení nebo z nedbalosti nebyl způsobilý rozeznat koncový moment útoku.

Jako předčasnou obranu naopak posoudil Nejvyšší soud jednání obviněného ve věci sp. zn. 4 Tdo 600/2012 – II. Po vzájemné slovní potyčce mezi obráncem, který se nacházel na svém pozemku, a útočníkem, který stál za tímto plotem mimo obráncův pozemek, se obránce v návaznosti na útočnickovy výhrůžky a nadávky chopil nože a zaútočil na něho. Nejvyšší soud v tomto případě považoval obranu obviněného za předčasnou, neboť v době, kdy se na útočníka s nožem vrhl, se útočník stále nacházel za plotem a byť obviněného častoval nadávkami a výhrůžkami, jeho počínání se dosud nedalo považovat za bezprostředně hrozící útok.²²⁵

²²³ Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČSR ze dne 13. 2. 1978, sp. zn. 11 To 1/78.

²²⁴ Tamtéž.

²²⁵ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 27. 6. 2012, sp. zn. 4 Tdo 600/2012 – II.

Za specifické, a od předčasné nutné obrany odlišné, je třeba považovat případy tzv. preventivní obrany, kterou lze charakterizovat jako přípravu obrany k odvrácení případných budoucích útoků.²²⁶ Toto přípravné jednání typicky spočívá v obstarání si nejrůznějších prostředků k obraně, které v zásadě můžeme rozdělit do dvou kategorií. První z nich zahrnuje obranné prostředky, jejichž cílem není způsobení újmy útočníkovi, nýbrž slouží spíše jako výstražná či zabraňovací zařízení (např. ostnatý drát, signalizační a poplašná zařízení, pasti). Do druhé kategorie pak řadíme taková zařízení, která mají naopak sloužit právě ke způsobení újmy útočníkovi (např. automatická obranná zařízení, ostraha objektu, zbraň). Je zřejmé, že prostředky patřící do první kategorie nebudou z hlediska trestního práva činit vážnější problémy, jejich instalace je obecně zcela v souladu s právem.

Jde-li o prostředky druhé kategorie, je namístě upozornit na několik problematických oblastí. Ačkoli lze říci, že přípravné jednání k nutné obraně je obecně přípustné a samo o sobě nezakládá extenzivní exces, nelze vyloučit případnou trestní odpovědnost za trestný čin spáchaný v rámci tohoto přípravného jednání. Pokud si tedy osoba, která bydlí na odlehlem místě a pravidelně dochází ze svého zaměstnání v noci, pořídí zbraň, nepřekračuje tímto jednáním časové meze nutné obrany. Zbraň si pořizuje preventivně, s cílem užít ji v případě, že se někdy v budoucnu ocitne v ohrožení konkrétním útokem. Pokud však k držení takové zbraně nezískala potřebné oprávnění, její trestní odpovědnost za trestný čin nedovoleného ozbrojování podle § 279 TZ není dotčena. Současně je však třeba zdůraznit, že skutečnost, že k obraně byla užita nelegálně držená zbraň, nehraje v posuzování podmínek nutné obrany roli, tedy pakliže byla tato zbraň užita proti bezprostředně hrozícímu či trvajícím útokem na zájmy chráněné trestním zákonem a způsob jejího použití nebyl zcela zjevně nepřiměřený způsobu útoku, bude možné obránce postihnout toliko za trestný čin spáchaný v rámci přípravného jednání. Trestnost jednání učiněného v rámci obrany zůstane vyloučena v důsledku § 29 TZ.²²⁷

4.3.2 Exces intenzivní

Intenzivní exces z nutné obrany nastává v okamžiku, kdy obránce při svém obranném jednání nedodrží podmínku přiměřenosti. Ta je výslovně zakotvena v § 29 odst. 2 TZ, podle kterého o nutnou obranu nejde, byla-li obrana zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku. V porovnání s podmínkou proporcionality, jejíž splnění je vyžadováno pro případy krajní nouze, je

²²⁶ KRATOCHVÍL, Vladimír. *Trestní právo hmotné: obecná část*. 2. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2012. Beckovy právní učebnice. ISBN 978-80-7179-082-2, str. 442.

²²⁷ ŠÁMAL, Pavel. *Trestní zákoník: komentář*. 2. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2012. Velké komentáře. ISBN 978-80-7400-428-5, str. 412.

požadavek přiměřenosti mírnější, neboť připouští, aby mezi obranným jednáním a jednáním útočníka existoval určitý nepoměr. Zvolená negativní zákonná formulace podmínky přiměřenosti nutné obrany nevyžaduje, aby obrana byla přiměřená útoku, z dosahu ustanovení § 29 TZ dokonce nevyklučuje ani zdaleka všechny případy, kdy je obrana nepřiměřená způsobu útoku. Právní úprava poskytuje obránci poměrně široký prostor pro volbu způsobu obranného jednání, když jej limituje vlastně pouze tím, aby nezvolil způsob obrany, který je zcela zjevně nepřiměřený způsobu útoku. Z rozhodovací praxe soudů vyplývá, že o zcela zjevně nepřiměřenou obranu se bude jednat v případě, kdy „*čin obránce zcela jasně, očividně, nepochybně neodpovídá všem rozhodným okolnostem charakterizujícím způsob útoku*“.²²⁸

Pro určení, zda se obránce v rámci svého obranného jednání dopustil intenzivního excesu, jsou klíčová dvě kritéria. První z těchto kritérií, které má pro posouzení přiměřenosti obranného jednání rozhodující roli, spočívá v porovnání vzájemného vztahu mezi způsobem obrany a způsobem útoku, resp. v porovnání intenzity obrany a útoku.²²⁹ Druhým kritériem, které v rámci posuzování přiměřenosti nutné obrany sehrává spíše pomocnou roli, je poměr mezi napadeným a obětovaným zájmem. Jelikož však proporcionalita následků sama o sobě mezi zákonné podmínky nutné obrany nepatří, má v procesu posuzování přiměřenosti nutné obrany pouze roli určitého korektivu pro případy zcela zjevných excesů. Obecně tedy obranným jednáním může být způsoben následek stejně závažný nebo závažnější než ten, který hrozil, tento nepoměr může založit intenzivní exces pouze tehdy, pokud je mimořádně hrubý.²³⁰

Jak již bylo řečeno, pro posouzení, zda obránce vybočil z mezí požadavku přiměřenosti nutné obrany, je klíčový poměr mezi způsobem obrany a způsobem útoku. Pro absenci zákonné definice těchto pojmů je třeba vycházet z naukou i rozhodovací praxí obecně přijímaného názoru, že pojmy „způsob obrany“ a „způsob útoku“ zahrnují řadu dílčích komponentů, které je třeba v každém jednotlivém případě posuzování přiměřenosti zohlednit. K charakterizování způsobu obrany a způsobu útoku v první řadě slouží intenzita obou akcí, tj. intenzita obrany a útoku.²³¹ Tuto dále spoluurčují další skutečnosti, jako je průběh a způsob provedení útoku a na to navazující obrany, druh a způsob použití prostředků v rámci obrany či útoku, dále pak intenzita úderů či ran, jejich počet a povaha zasažených míst, spočíval-li útok v násilném

²²⁸ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 28. 2. 2007, sp. zn. 5 Tdo 162/2007.

²²⁹ ŠÁMAL, Pavel, Oto NOVOTNÝ, Tomáš GRIVNA, Jiří HERCZEG, Marie VANDUCHOVÁ a Rudolf VOKOUN. *Trestní právo hmotné*. 8., přepracované vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2016. ISBN 978-80-7552-358-7, str. 222.

²³⁰ ŠÁMAL, Pavel. *Trestní zákoník: komentář*. 2. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2012. Velké komentáře. ISBN 978-80-7400-428-5, str. 410.

²³¹ KRATOCHVÍL, Vladimír. *Trestní právo hmotné: obecná část*. 2. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2012. Beckovy právnické učebnice. ISBN 978-80-7179-082-2, str. 446.

jednání útočnicka.²³² Významnou roli mohou hrát též vlastnosti útočnicka a obránce jako jejich věk, fyzická síla, zdatnost a zvláštní schopnosti apod. Při určení způsobu obrany a útoku nelze odhlédnout ani od okolností vztahujících se k místu a času útoku, např. zda se jedná o odlehlé místo, kde je možnost pomoci kolemjdoucích mizivá, zda je útok realizován v noci, v mlze s minimální viditelností apod.²³³

Je důležité zdůraznit, že vzhledem k variabilitě situací, které mohou v situaci nutné obrany nastat, jsou tyto jednotlivé komponenty rozhodné pro posouzení intenzity obrany a útoku uvedeny demonstrativně. V případě taxativního výčtu by existovalo riziko, že pakliže by nastala nějaká nevšední, specifická situace, která by s sebou přinesla potřebu zohlednit určitou skutečnost, která však ve výčtu těchto komponentů obsažena není, nebylo by možné ji při hodnocení přiměřenosti nutné obrany zohlednit. Takový stav by byl nežádoucí, neboť při posuzování (ne)splnění podmínek nutné obrany je vždy nezbytné vzít v úvahu všechny okolnosti individuálního případu.

Účelem obranného jednání je odrazit přímo hrozící nebo trvajícím útok, a ochránit tak oprávněné zájmy obránce nebo jiné osoby. Má-li tedy obranné jednání útok odrazit definitivně a bez rizika pro obránce, je zcela zřejmé, že musí být důraznější než útok.²³⁴ Jak dovodila judikatura, „*obrana musí být taková, aby vedla ke spolehlivému odvrácení útoku*“.²³⁵ Má-li obránce na výběr mezi více způsoby obrany, není jeho povinností zvolit ten způsob, který útočnickovi způsobí relativně nejmenší újmu, pokud tento nevede ke spolehlivému odvrácení útoku. Pokud tedy např. útočnick rdousí obránce v úmyslu jej usmrtit, není obránce povinen bodnout útočnicka nejprve „jen“ do ruky či nohy s tím, že rány bude směřovat na významnější místa až v případě, kdy tento první pokus o odvrácení útoku nezabere, neboť by se tím vystavil riziku, že později již k dalšímu bodnutí nebude mít příležitost.²³⁶ Výchozí zásadou tohoto pojetí je, že riziko vyvolané útokem by měl v první řadě nést vždy útočnick, nikoli obránce.²³⁷

²³² Viz např. rozhodnutí Nejvyššího soudu SSR ze dne 12. 2. 1980, sp. zn. 5 Tz 143/79 nebo usnesení Nejvyššího soudu ze dne 30. 9. 2015, sp. zn. 3 Tdo 1048/2015.

²³³ JELÍNEK, Jiří. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. 6. aktualizované a doplněné vydání. Praha: Leges, 2017. Student (Leges). ISBN 978-80-7502-236-3, str. 265.

²³⁴ ŠÁMAL, Pavel, Oto NOVOTNÝ, Tomáš GRIVNA, Jiří HERCZEG, Marie VANDUCHOVÁ a Rudolf VOKOUN. *Trestní právo hmotné*. 8., přepracované vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2016. ISBN 978-80-7552-358-7, str. 223.

²³⁵ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 28. 1.1998, sp. zn. 1 Tzn 25/97.

²³⁶ Viz např. Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 28.01.1998, sp. zn. 1 Tzn 25/97 či usnesení Nejvyššího soudu ze dne 4. 12. 2001, sp. zn. 4 Tz 284/2001.

²³⁷ NOVOTNÝ, Oto, Tomáš GRIVNA, Pavel ŠÁMAL a Rudolf VOKOUN. *Trestní právo hmotné*. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2012. ISBN 978-80-7357-509-0, str. 270–271.

Na druhou stranu však obrana nesmí být „zcela zjevně, přehnaně silnější, než je třeba k odvrácení útoku“.²³⁸ Z uvedeného je dle mého patrná tendence poskytnout obránci dostatečný prostor k obraně, zároveň však rozhodovací praxe do jisté míry respektuje též oprávněné zájmy útočníka, když stanoví, že obrana nemá být mimořádně, přehnaně intenzivnější, než by bylo k definitivnímu odvrácení útoku potřeba. Jak uvádí Dolenský, žádoucí je taková obrana, která není o nic silnější, než by bylo k odvrácení útoku třeba, tedy obrana má být taková, která k odvrácení útoku právě ještě stačí.²³⁹

Jak bylo uvedeno, mezi okolnosti, které spoluurčují intenzitu útoku či obrany, a podle kterých je tedy možné přiměřenost obrany hodnotit, patří druh použitých prostředků a způsob, kterým byly použity. Je důležité zdůraznit, že v rámci nutné obrany neplatí tzv. rovnost zbraní. To znamená, že mezi účinností prostředků použitých obráncem a útočníkem nemusí být úměrnost. Po obránci nelze požadovat, aby se zdržel užití účinnějšího prostředku, než má útočník²⁴⁰, neboť jak plyne z výše uvedeného, má-li být útok spolehlivě, včas a definitivně odražen, musí obránce zvolit prostředek, s jehož pomocí je způsobitelný tohoto bez rizika docílit.²⁴¹ Zda k obrannému jednání využije určité prostředky, je zcela na uvážení obránce, který přitom není nucen volit nejmírnější způsob obrany, nýbrž je vázán pouze podmínkou, aby užitím tohoto prostředku nevybočil z mezí nutné obrany.

Je navíc logické, že obránce je, na rozdíl od útočníka, z hlediska možnosti volby obranných prostředků podstatně znevýhodněn. Nemá možnost předem náležitě zvážit, které prostředky použije. Útokem je zpravidla zaskočen, čímž je ve volbě omezen na ty prostředky, které se v místě útoku nacházejí, při této volbě je navíc znevýhodněn časovou tísň. Pro posouzení, zda byla obrana za použití prostředku přiměřená útoku, tak není rozhodující, o jaký prostředek se jedná, ale to, jakým způsobem jej obránce použije.²⁴²

²³⁸ Nález Ústavního soudu ze dne 1. 4. 2004, sp. zn. IV. ÚS 433/02.

²³⁹ DOLENSKÝ, Adolf. *Přiměřenost nutné obrany*. Sborník prací z trestního práva k 70. narozeninám prof. Dr. V. Solnaře. Praha: Univerzita Karlova, str. 34.

²⁴⁰ Rozhodnutí Nejvyššího soudu SSR ze dne 12. 2. 1980, sp. zn. 5 Tz 143/79 či usnesení Městského soudu v Praze ze dne 19. 12. 1994, sp. zn. 7 To 202/94.

²⁴¹ JELÍNEK, Jiří. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. 6. aktualizované a doplněné vydání. Praha: Leges, 2017. Student (Leges). ISBN 978-80-7502-236-3 str. 266.

²⁴² Uvedené plyne např. z rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 3 Tdo 840/2006-I, kde obránce použil střelné zbraně proti útočníkům, kteří vedli útok s pomocí kamenů, přičemž jeho obrana i přes nepoměr v účinnosti zbraní byla shledána přiměřenou. Jde-li o použití střelné zbraně v rámci obrany, lze při posuzování jeho přiměřenosti přihlídnout např. k tzv. odstupňovanému použití zbraně – tj. nejprve varovný výstřel, následné udeření útočníka hlavní, poté zasažení nohy atd. Vždy je však nutné hodnotit přiměřenost použití zbraně vzhledem ke všem okolnostem případu. Je patrné, že jde-li o útok vysoce agresivní osoby, která vyhrožuje usmrcením obránce a s vytaženou bodnou zbraní běží jeho směrem, přineslo by odstupňované použití střelné zbraně riziko pro obránce, že po varovném výstřelu se již k dalšímu stupni nedostane.

Nelze proto ani a priori vyloučit použití zbraně proti neozbrojenému útočníkovi. Pouhá skutečnost, že obránce je z aktérů jediný, kdo disponuje zbraní, nemůže vést sama o sobě k závěru, že jde o intenzivní exces z nutné obrany. Jak vyplývá z ustálené judikatury, „*obrana nemá být zcela zjevně, přehnaně silnější, než je třeba k odvrácení útoku. Požadavky na obránce však nesmějí být v tomto směru přehnané, nelze tedy po něm žádat, aby dal přednost slabšímu, ale nejistému prostředku. V závislosti na konkrétních okolnostech případu není vyloučeno posoudit jako stav nutné obrany jednání osoby, která reaguje na fyzický útok neozbrojeného pachatele použitím zbraně, přičemž dojde k usmrcení útočníka*“.²⁴³ Vždy je tedy nutné vycházet ze způsobu, jak s touto zbraní obránce nakládá, tj. zda např. nejprve učinil varovný výstřel, na kterou část těla touto zbraní mířil, kolik úderů či výstřelů s ní zasadil, zda střelnou zbraň užil k výstřelu nebo s ní útočníka jen udeřil, atd.²⁴⁴ Nelze opominout ani další okolnosti případu, jako je případný větší počet útočníků, jejich zvláštní dovednosti, slabá fyzická kondice obránce apod.²⁴⁵

Na intenzivní exces dále nelze usuzovat jen z toho, že obránce útočníka smrtelně zranil, přičemž sám neutrpěl při útoku žádné zranění.²⁴⁶ K závěru, že jde o intenzivní exces, nemůže vést ani skutečnost, že obránce se útoku nevyhnul útekem, a to ani v případě, kdy pro něho taková možnost reálně přicházela v úvahu. I v případě, kdy obránce zamýšlel vyhnout se útoku útekem, avšak posléze přestal před útočníky utíkat a rozhodl se, že se bude probíhajícímu útoku bránit, není vyloučeno posoudit takové jednání podle ustanovení o nutné obraně. Jak již bylo uvedeno, zákon mezi podmínky nutné obrany subsidiaritu neřadí, její nedodržení tak samo o sobě nemůže vést k excesu. Nutná obrana je právem každého občana, přičemž je zcela na něm, zda se v případě útoku rozhodne bránit se s pomocí vlastních sil, nebo zvolí jiné východisko.²⁴⁷ Uvedené dovedl i Nejvyšší soud ve svém rozhodnutí ze dne 6. 5. 2004, sp. zn. 7 Tdo 461/2004, když stanovil, že „*nikdo není povinný ustupovat před neoprávněným útekem na zájmy chráněné trestním zákonem, ale má naopak právo použít proti takovému útoku obranu*“.²⁴⁸

²⁴³ Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR ze dne 23. 1. 2008, sp.zn. 5 Tdo 1447/2007 8.

²⁴⁴ NOVOTNÝ, Oto, Tomáš GRÍVNA, Pavel ŠÁMAL a Rudolf VOKOUN. *Trestní právo hmotné*. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2012. ISBN 978-80-7357-509-0, str. 270.

²⁴⁵ FRYŠTÁK, Marek. *Trestní právo hmotné*. Ostrava: Key Publishing, 2015. Právo (Key Publishing). ISBN 978-80-7418-221-1, str. 84-85

²⁴⁶ Usnesení Nejvyššího soudu SSR ze dne 14. 1. 1987, sp. zn. 1 To 66/86.

²⁴⁷ ŠÁMAL, Pavel. *Trestní zákoník: komentář*. 2. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2012. Velké komentáře. ISBN 978-80-7400-428-5, 2012 str. 407.

²⁴⁸ Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 6. 5. 2004, sp. zn. 7 Tdo 461/2004.

4.4 Putativní nutná obrana a její následky

Stejně jako je tomu v případě krajní nouze, má-li být v určitém případě jednání posouzeno podle ustanovení o nutné obraně jakožto okolnosti vylučující protiprávnost, je nezbytné, aby útok, proti kterému takové jednání směřuje, byl skutečný. Jestliže však útok existuje toliko v mylné představě obránce, jedná se o útok pouze domnělý, se kterým tak z logiky věci není spojeno žádné nebezpečí na trestním právem chráněných zájmech, a z toho důvodu tedy nemůže být odvracen za podmínek nutné obrany.²⁴⁹ Případy nesouladu představy obránce o reálnosti útoku se skutečností označujeme jako případy tzv. putativní nutné obrany.²⁵⁰

Podstatou putativní (též domnělé či zdánlivé) nutné obrany tedy je, že obránce jedná v domnění, že odvrací přímo hrozící či trvajícím útok, avšak o útok se objektivně nejedná (jde např. o útok z žertu).²⁵¹ Jako ilustrativní příklad lze uvést situaci, kdy se určitá osoba rozhodne svého kolegu z legrace vylekat na cestě z noční směny. Jelikož tomuto vtípalčkovi končila směna o něco dříve, rozhodl se, že se ukryje do křoví, které obklopuje příjezdovou cestu k budově, vyčká tam až do doby, kdy kolega dojde mimo dosah osvětlení objektu tak, aby je obklopovala téměř naprostá tma, poté se za ním v tichosti vyplíží, zezadu na něho skočí a povalí jej na zem. Budova, ve které oba muži pracují, se nachází v odlehlé části města, přičemž domnělý obránce byl důvodně přesvědčen, že je poslední, kdo se u objektu nachází, neboť všem jeho kolegům již směna skončila. Polní cesta, která spojovala tuto budovu s městem, byla v celé své délce neosvětlená a obklopena poli. Anž by to vtípalěk tušil, tento kolega s sebou na cesty domů z noční směny nosí kapesní nožik, který má vždy po celou cestu pro všechny případy připravený v ruce, neboť již jako mladík zažil loupežné přepadení a od té doby jej neopustila obava, že by se něco podobného mohlo opakovat. Ze strachu, že se opět stal terčem přepadení, aniž by se blíže podíval na tohoto „útočníka“, bodl jej připraveným nožem do nohy, čímž mu způsobil újmu na zdraví. Poté, co zraněný kolega v bolesti vykřikl a se slovy „to jsem já“ se napadeného snažil uklidnit, již „obránce“ v obranném jednání nepokračoval.

Jednání domnělého obránce je třeba posuzovat podle obecných zásad o skutkovém omylu o okolnostech vylučujících protiprávnost²⁵², které vylučují odpovědnost za úmyslný trestný čin. Z uvedeného tedy plyne, že trestní odpovědnost domnělého obránce není bez dalšího

²⁴⁹ KRATOCHVÍL, Vladimír. *Kurs trestního práva: trestní právo hmotné: obecná část*. Praha: C.H. Beck, 2009. Beckovy právnické učebnice. ISBN 978-80-7400-042-3, str. 378.

²⁵⁰ NOVOTNÝ, Oto, Tomáš GRIVNA, Pavel ŠÁMAL a Rudolf VOKOUN. *Trestní právo hmotné*. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2012. ISBN 978-80-7357-509-0, str. 272.

²⁵¹ SOLNAŘ, Vladimír. *Systém českého trestního práva*. Praha: Novatrix, 2009. ISBN 978-80-254-4033-9, str. 153.

²⁵²Viz § 18 odst. 4 TZ.

vyloučena, vždy bude třeba zabývat se otázkou, zda lze v konkrétním případě v omylu obránce spatřovat nedbalost. Pakliže orgán činný v trestním řízení dojde k závěru, že obránce vzhledem k okolnostem a podle svých osobních poměrů měl a mohl vědět, že se o skutečný útok nejedná, a mohl se tedy svého omylu vyvarovat, může být trestně odpovědný za trestný čin spáchaný z nevědomé nedbalosti. Nedbalost domnělého obránce je pak spatřována právě v tomto jeho omylu.²⁵³

V opačném případě, tedy pokud se orgánům činným v trestním řízení nedbalost nepodaří prokázat, nebude možné domnělého obránce stíhat, neboť ten za takových okolností nejednal zaviněně. Je však třeba zdůraznit, že má-li dojít k vyloučení trestní odpovědnosti za čin spáchaný v rámci domnělé nutné obrany, je nezbytné, aby byly dodrženy její domnělé meze, tj. i v případě putativní nutné obrany je třeba posoudit zvolený způsob obrany podle obecných zásad tak, jako kdyby byl útok skutečný.²⁵⁴ Putativní nutná obrana tak bude přiměřená tehdy, jestliže byla přiměřená představě domnělého obránce o takovém útoku.²⁵⁵

Vrátíme-li se ke smyšlenému příběhu výše, domnívám se, že v takovém případě by v jednání domnělého obránce vzhledem k okolnostem nebylo možné spatřovat ani nevědomou nedbalost. Obránce byl přesvědčen, že se jedná o skutečný útok, neboť důvodně předpokládal, že je poslední, kdo se v blízkosti objektu nachází. Vzhledem k absenci osvětlení ani nemohl včas rozpoznat, že tímto „útočníkem“ je jeho kolega. Nemohl jej poznat ani po hlase, neboť až do okamžiku, kdy „útočník“ svého kolegu zezadu povalil, byl v naprosté tichosti. Tento první kontakt mezi „obráncem“ a „útočníkem“ tedy nastal až v okamžiku, kdy „útočník“ nepozorovaně vyskočil zezadu a svého kolegu povalil, v obavě o svůj život, se zohledněním jeho minulé negativní skutečnosti, byl v návaznosti na tento fyzický kontakt nucen okamžitě reagovat, neboť se mohl důvodně domnívat, že pokud bude s obranou otálet, sám může utrpět újmu na svých zájmech. K otázce přiměřenosti této domnělé nutné obrany lze uvést, že vzhledem ke všem okolnostem případu, zejména pak s ohledem na způsob použití prostředku obrany, místní a časové souvislosti a předchozí zkušenosti domnělého obránce, nešlo o zcela zřejmě nepřiměřenou domnělou obranu. Domnívám se, že za daných okolností byly domnělé meze nutné obrany dodrženy a trestní odpovědnost „obránce“ by nebylo možné dovodit, neboť ke způsobení újmy na zdraví došlo z jeho strany nezaviněně.

²⁵³ KUCHTA, Josef. *Nutná obrana*. Brno: Masarykova univerzita, 1999. ISBN 80-210-2198-5, str. 169.

²⁵⁴ NOVOTNÝ, František. *Trestní právo hmotné*. 4. aktualizované a doplněné vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2017. ISBN 978-80-7380-651-4, str. 151.

²⁵⁵ VOKOUN, Rudolf. *Vybrané aktuální otázky nutné obrany a krajní nouze*. Praha: Univerzita Karlova, 1989, str. 39.

Nejvyšší soud problematiku putativní nutné obrany a právní důsledky s ní spojené výstižně shrnul ve svém rozhodnutí ze dne 10. 3. 2010, sp. zn. 3 Tdo 1423/2009, když uvedl, že, „o skutkový omyl pak půjde tehdy, jestliže pachatel mylně předpokládá skutečnost, která by jeho odpovědnost vylučovala (např. že je napaden, a proto je oprávněn se bránit). Z hlediska právního posouzení není pachatel činěn odpovědným za úmyslný trestný čin, jestliže by v daném případě meze nutné obrany nepřekročil, posuzováno podle skutečností, které si představoval (domnělá nutná obrana). Pokud je v jeho omylu možno spatřovat nedbalost, může být odpovědný za trestný čin kulpózní (nedbalostní)“.²⁵⁶

Ačkoli tedy putativní nutná obrana sama o sobě nepatří mezi okolnosti vylučující protiprávnost²⁵⁷, může v jejím důsledku také dojít k vyloučení trestní odpovědnosti domnělého obránce, avšak ze zcela jiného důvodu, než je tomu u nutné obrany skutečné. Zatímco nutná obrana ve smyslu § 29 TZ vylučuje společenskou škodlivost a protiprávnost činu, který tak pro absenci jednoho z obligatorních znaků nemůže být posouzen jako trestný čin, v případě putativní nutné obrany dochází k vyloučení trestní odpovědnosti buď z důvodu absence zavinění jako takového, anebo z důvodu nedosažení zákonem vyžadované formy zavinění pro určitý trestný čin.²⁵⁸

4.4.1 Negativní skutkový omyl o okolnostech vylučujících protiprávnost

Jak již bylo uvedeno, putativní nutná obrana je pozitivním skutkovým omylem o okolnostech vylučujících protiprávnost. Její podstatou tedy je, že jednající mylně předpokládá existenci podmínek nutné obrany, ačkoli se reálně o situaci nutné obrany nejedná. Od těchto případů je nutné odlišovat situace opačné, kdy pachatel jedná s cílem spáchat trestný čin, aniž by si byl vědom, že jedná za objektivní existence podmínek nutné obrany. V takovém případě pachatel jedná v negativním skutkovém omylu o okolnostech vylučujících protiprávnost, přičemž názory na právní důsledky s tímto druhem skutkového omylu spojené se v odborné literatuře různí. Například podle Solnaře lze v kontextu negativního skutkového omylu o okolnostech vylučujících protiprávnost hovořit o vzniku trestní odpovědnosti toliko za nezpůsobilý pokus trestného činu. Jelikož je protiprávnost činu v důsledku objektivní existence podmínek nutné

²⁵⁶ Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR ze dne 10. 3. 2010, sp.zn. 3 Tdo 1423/2009.

²⁵⁷ VOKOUN, Rudolf. *Vybrané aktuální otázky nutné obrany a krajní nouze*. Praha: Univerzita Karlova, 1989, str. 57.

²⁵⁸ KRATOCHVÍL, Vladimír. *Trestní právo hmotné: obecná část*. 2. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2012. Beckovy právnické učebnice. ISBN 978-80-7179-082-2, str. 445.

obranu vyloučena, nemůže dojít k naplnění všech znaků trestného činu²⁵⁹, a tím pádem ani k jeho dokonání.²⁶⁰

Odlišně se k uvedené problematice staví např. Šámal²⁶¹ či Kratochvíl²⁶², kteří k oprávněnosti obranného jednání vyžadují tzv. vůli k obraně, tedy vůli za podmínek nutné obrany odvrátit přímo hrozící nebo trvající útok na trestním zákonem chráněné zájmy. Pakliže však pachatel o podmínkách nutné obrany neví, nemůže mu jejich objektivní existence svědčit ku prospěchu, neboť by tím vlastně profitoval z pouhé náhody. Nezná-li pachatel skutkové okolnosti, které protiprávnost a trestnost jeho činu vylučují, je třeba při posuzování jeho trestní odpovědnosti postupovat podle obecných zásad, tj. bude nést plnou trestní odpovědnost za dokonáný trestný čin, který spáchal, příp. za způsobilý pokus trestného činu, který spáchat chtěl.

²⁵⁹ Viz § 13 odst. 1 TZ.

²⁶⁰ SOLNAŘ, Vladimír. *Systém českého trestního práva*. Praha: Novatrix, 2009. ISBN 978-80-254-4033-9, str. 153.

²⁶¹ ŠÁMAL, Pavel. *Trestní zákoník: komentář*. 2. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2012. Velké komentáře. ISBN 978-80-7400-428-5, str. 265–266.

²⁶² KRATOCHVÍL, Vladimír. *Trestní právo hmotné: obecná část*. 2. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2012. Beckovy právnické učebnice. ISBN 978-80-7179-082-2, str. 323–325.

5. PRÁVNÍ DŮSLEDKY PŘEKROČENÍ MEZÍ NUTNÉ OBRANY A KRAJNÍ NOUZE

5.1 Obecně k právním důsledkům překročení mezí nutné obrany a krajní nouze, právní kvalifikace jednání při excesu

Výklad v předchozích kapitolách této práce byl věnován primárně podmínkám a mezím institutů krajní nouze a nutné obrany. Na tomto místě lze připomenout, že jestliže jsou všechny tyto kumulativně dané podmínky krajní nouze a nutné obrany dodrženy, čin spáchaný za těchto okolností nazýváme činem jinak trestným, s jehož spácháním není spojena trestní odpovědnost jednatelů. V opačném případě, pokud byť jen některá ze zákonem stanovených podmínek či mezí není dodržena, dopouští se jednatel excesu. Jednotlivé druhy a okolnosti utvářející exces z krajní nouze či nutné obrany byly rovněž rozebrány v předchozích částech této práce, na tomto místě však zbývá ještě rozebrat, jaké právní důsledky se s nedodržením podmínek a mezí těchto institutů pojí.

Obecně je možné konstatovat, že pakliže nejsou zákonné podmínky krajní nouze či nutné obrany dodrženy ve všech směrech, nelze s takovým jednáním ani spojit beneficium, které se k okolnostem vylučujícím protiprávnost váže. Excesivní jednání i nadále zůstává protiprávním a do určité míry též společensky škodlivým, proto v případě, že v jeho rámci byla naplněna některá ze skutkových podstat trestného činu, bude se dané jednání posuzovat podle obecných zásad trestní odpovědnosti. Jak již bylo uvedeno v předchozích kapitolách, není přitom rozhodující, zda exces spočíval v nedodržení podmínek, které vytvářejí stav krajní nouze či nutné obrany a se kterými je spojen vznik práva za těchto okolností jednat, nebo zda se jednalo o exces spočívající v překročení mezí, kterými je jednání za těchto okolností vázáno. V tomto smyslu není ani nezbytné rozlišovat, zda se jednalo o exces intenzivní či extenzivní, zda v případě krajní nouze nebyla dodržena podmínka subsidiarity či zda osoba, které nebezpečí hrozilo, měla povinnost jej snášet, neboť se všemi případy excesu jsou spojeny totožné právní důsledky.

Již bylo uvedeno, že jednání, kterým byly překročeny meze krajní nouze či nutné obrany, je třeba posuzovat podle obecných zásad trestního práva. To znamená, že má-li být dané jednání posouzeno jako trestný čin, je nezbytné, aby byly naplněny všechny jeho zákonné znaky, a to jak ty obecné, tak typové. Excesivní jednání pak bude právně kvalifikováno jako ten který

trestný čin, jehož skutková podstata byla naplněna. Z hlediska zavinění se přitom může jednat jak o trestný čin dolůzní, tak kulpózní.²⁶³

Rozhodnutí, o kterou formu zavinění se jedná, je pro právní kvalifikaci skutku naprosto klíčové hned z několika důvodů, a to ať již jde o skutek spáchaný v rámci excesu z krajní nouze či nutné obrany, nebo nikoli. Předně je nezbytné poukázat na ustanovení § 13 odst. 2 TZ, které v sobě odráží jednu ze základních zásad trestního práva hmotného, a sice zásadu odpovědnosti za zavinění. Při rozhodování o právní kvalifikaci činu nelze osobě, která jej spáchala, přičítat k tíži žádné skutečnosti, které by nebyly kryty zaviněním.²⁶⁴ Proto ani v případě excesu z krajní nouze či nutné obrany nemusí dojít ke vzniku trestní odpovědnosti za dané jednání, neboť ne-li toto excesivní jednání zaviněné, nemůže být posouzeno jako trestný čin. Určení konkrétní formy zavinění je dále nezbytné z toho důvodu, že některé skutkové podstaty trestných činů ve zvláštní části TZ obsahují jak formu úmyslnou, tak nedbalostní, přičemž právě forma zavinění je v zásadě to jediné, co je od sebe navzájem odlišuje (př. trestný čin těžké ublížení na zdraví ve smyslu § 145 TZ a těžké ublížení na zdraví z nedbalosti ve smyslu § 147 TZ), některé lze naopak spáchat pouze jednáním úmyslným (př. trestný čin poškození cizí věci ve smyslu § 228 TZ) či hrubě nedbalostním (př. trestný čin zanedbání péče o zvíře z nedbalosti ve smyslu § 303 TZ).²⁶⁵

Právě určení konkrétní formy zavinění však může být v kontextu excesů z krajní nouze či nutné obrany problematické, neboť to se v takových případech vyznačuje svou dualitou: na jedné straně můžeme rozlišovat zavinění ve vztahu ke znakům skutkové podstaty trestného činu, na druhé straně pak zavinění k samotnému excesivnímu jednání. Vyvstává tak otázka, které z nich je pro právní kvalifikaci excesu určující.²⁶⁶

Z hlediska právního posouzení excesivního jednání patrně nebudou činit obtíže případy, kdy je zavinění v téže formě jak ve vztahu k excesu, tak ve vztahu ke znakům skutkové podstaty. Je logické, že pokud osoba úmyslně překročí meze nutné obrany či krajní nouze, tj. ví, že svým jednáním některou ze zákonných podmínek dané okolnosti vylučující protiprávnost nesplňuje, a tím úmyslně způsobí následek relevantní z hlediska trestního práva (např. úmyslně usmrtí jiného), bude trestně odpovědná za dolůzní trestný čin. Obdobně bude daná osoba odpovídat za

²⁶³ KUČHTA, Josef. *Nutná obrana*. Brno: Masarykova univerzita, 1999. ISBN 80-210-2198-5, str. 166.

²⁶⁴ ŠÁMAL, Pavel, Oto NOVOTNÝ, Tomáš GRIVNA, Jiří HERCZEG, Marie VANDUCHOVÁ a Rudolf VOKOUN. *Trestní právo hmotné*. 8., přepracované vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2016. ISBN 978-80-7552-358-7, str. 44–45.

²⁶⁵ VOKOUN, Rudolf. *Vybrané aktuální otázky nutné obrany a krajní nouze*. Praha: Univerzita Karlova, 1989, str. 65.

²⁶⁶ Tamtéž.

kulpózní trestný čin v případě, kdy z nedbalosti překročí meze nutné obrany či krajní nouze a nedbalostním jednáním způsobí následek relevantní z hlediska trestního práva.

Situace je však složitější v případě, kdy se forma zavinění ve vztahu ke znakům skutkové podstaty liší od formy zavinění, která se váže k samotnému překročení mezí krajní nouze či nutné obrany. Uvedené lze demonstrovat na příkladu, kdy osoba jednající za podmínek nutné obrany z nedbalosti považuje již skončený útok za útok trvajícím, čímž se dopouští extenzivního excesu, v rámci kterého následně útočnicka úmyslně usmrtí. Na otázku, jakému zavinění je v takových případech třeba dát přednost, existovaly v minulosti odlišné odpovědi. V dřívější literatuře lze v zásadě najít tři nabízené způsoby řešení:

- 1) Pro právní kvalifikaci činu je rozhodné zavinění k následku,
- 2) určující je zavinění k excesu,
- 3) je třeba vycházet jak ze zavinění k excesu, tak ze zavinění ke znakům skutkové podstaty.²⁶⁷

První ze zmíněných způsobů řešení neshody ve formě zavinění tedy za stěžejní považuje zavinění k následku. O trestný čin úmyslný tak půjde v případě, kdy pachatel úmyslně způsobil daný následek, obdobně pak v případě nedbalostního způsobení následku bude třeba daný čin posoudit jako nedbalostní trestný čin, a to bez ohledu na to, která forma zavinění se váže k excesu. Zavinění ve vztahu k excesivnímu jednání je tedy podle tohoto přístupu pro právní kvalifikaci činu nerozhodné, význam excesu je limitován pouze na vznik trestní odpovědnosti jako takové. Je zřejmé, že takový přístup s sebou nese nežádoucí důsledky v podobě shodného právního posouzení případů, kdy určitá osoba překročí meze nutné obrany či krajní nouze úmyslně, a případů, kdy k excesu dojde z nedbalosti.²⁶⁸ Shodné právní posouzení by tak dopadalo jak na čin osoby, která se excesu dopustila úmyslně např. z pomsty, tak na excesivní jednání osoby, která si např. z nedbalosti neuvědomila, že jejím právním zájmům ve skutečnosti již žádné nebezpečí nehrozí. Je zřejmé, že uvedené řešení dostatečně nereflektuje odlišnou společenskou škodlivost obou jednání, neboť by bylo možné rozdílnou formu zavinění zohlednit v rámci ukládání trestu, oba pachatelé by stále odpovídali za stejný úmyslný trestný čin, což osobně považuji za neodůvodněné a nespravedlivé řešení.

Na opačné straně pak stojí řešení, které pro právní kvalifikaci činu spáchaného při vybočení z mezí nutné obrany či krajní nouze považuje za rozhodující zavinění právě ve vztahu k tomuto

²⁶⁷ KUCHTA, Josef. *Nutná obrana*. Brno: Masarykova univerzita, 1999. ISBN 80-210-2198-5, str. 166–167.

²⁶⁸ VOKOUN, Rudolf. *Vybrané aktuální otázky nutné obrany a krajní nouze*. Praha: Univerzita Karlova, 1989, str. 66.

excesu. Podle tohoto přístupu nemůže být rozhodující zavinění k následku, neboť jediným cílem jednání obránce je odvrácení útoku, zavinění ve vztahu k následku by proto nemělo být směrodatné.²⁶⁹ O úmyslný trestný čin se tak bude jednat v případě, kdy pachatel úmyslně překročí zákonné meze dané okolnosti vylučující protiprávnost, naopak pokud se excesu dopustí z nedbalosti, bude odpovídat za trestný čin nedbalostní. Úskalí tohoto přístupu je však analogické k tomu, které se váže k prvému zmíněnému. Nebude-li brán zřetel na zavinění ve vztahu k následku, budou neodůvodněně znevýhodněni ti, kteří sice úmyslně překročí meze krajní nouze či nutné obrany, avšak následek způsobí z nedbalosti, neboť jejich jednání bude právně kvalifikováno stejně jako jednání těch, jejichž úmysl směřoval nejen k excesu, ale i k samotnému následku. Ve stejném duchu budou pak zvýhodněni ti, kteří překročili zákonné meze z nedbalosti, ačkoli následek způsobili úmyslně. Za podstatný nedostatek tohoto řešení je navíc třeba považovat také to, že nezohlednění zavinění ve vztahu k následku se může dostat do rozporu s §§ 15 a 16 TZ, které stanoví, že zavinění se vždy musí vztahovat též k následku. Následkem je přitom třeba chápat právě ohrožení nebo porušení zájmu, kterému trestní zákon poskytuje ochranu.²⁷⁰

Je zřejmé, že ani jeden z uvedených přístupů nelze považovat za uspokojivý, neboť v praxi mohou oba vést ke zjevným nespravedlnostem. Dle mého názoru nejspokojivější řešení dané problematiky, které je v současné době též uznáváno převažující částí odborné veřejnosti, nabídl ve svém díle Vokoun, dle kterého je ke vzniku trestní odpovědnosti třeba nejen zaviněné naplnění znaků skutkové podstaty trestného činu, ale též zaviněné nedodržení podmínek nutné obrany či krajní nouze.²⁷¹ Ke shodnému názoru později dospěli i Kuchta²⁷² a Šámal²⁷³ a převzala jej též rozhodovací praxe.²⁷⁴

²⁶⁹ KUCHTA, Josef. *Nutná obrana*. Brno: Masarykova univerzita, 1999. ISBN 80-210-2198-5, str. 167.

²⁷⁰ JELÍNEK, Jiří. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. 6. aktualizované a doplněné vydání. Praha: Leges, 2017. Student (Leges). ISBN 978-80-7502-236-3, str. 184.

²⁷¹ VOKOUN, Rudolf. *Vybrané aktuální otázky nutné obrany a krajní nouze*. Praha: Univerzita Karlova, 1989, str. 69–70.

²⁷² KUCHTA, Josef. *Nutná obrana*. Brno: Masarykova univerzita, 1999. ISBN 80-210-2198-5, str. 166–167.

²⁷³ ŠÁMAL, Pavel. *Trestní zákoník: komentář*. 2. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2012. Velké komentáře. ISBN 978-80-7400-428-5, str. 412.

²⁷⁴ Usnesení Vrchního soudu v Praze ze dne 3. 11. 1993, sp. Zn. 1 To 55/93: „Zavinění se musí vztahovat na všechny rozhodné znaky skutkové podstaty činu a v případě, kdy úvod jednání pachatele vykazuje znaky nutné obrany, avšak tyto podmínky v průběhu skutkového děje pomínou, musí se zavinění vztahovat i na tuto skutečnost. To znamená, že dovozuje-li soud prvního stupně nepřímý úmysl obžalovaného ve vztahu ke smrtelnému následku u poškozených, musí být spolehlivě prokázáno, že obžalovaný D. V. nejenže věděl, že opakovanými intenzivními údery do hlavy poškozených je může usmrtit a pro takový případ s tím byl srozuměn (§ 4písm. b) tr. zák.), ale také, že věděl, že útok obžalovaných již netrvá ani přímo nehrozí, resp. trval-li nebo přímo hrozil, věděl, že jeho obrana je ve zřejmém nepoměru k nebezpečnosti útoku, a byl s tím srozuměn.“

Případy, které jsou složitější pro odlišnou formu zavinění, je pak dle Vokouna třeba řešit v závislosti na nejzávažnější formě zavinění. Pokud tedy má být jednání posouzeno podle závažnější formy zavinění (úmyslu), je nezbytné, aby se úmysl vztahoval jak na exces samotný, tak na následek v rámci excesivního jednání způsobený. Pakliže by však byl jen následek nebo jen exces byly kryty nedbalostní formou zavinění, trestní odpovědnost za úmyslný trestný čin nastat nemůže, přichází v úvahu toliko trestní odpovědnost za trestný čin spáchaný z nedbalosti. Uvedený postup lze aplikovat i na případy, kdy zavinění k některému z daných znaků zcela absentuje, tedy nelze-li zavinění k excesu či k následku vůbec dovodit, odpovědnost za trestný čin vůbec nemůže vzniknout.²⁷⁵

Je-li tedy v potřebné formě dáno jak zavinění ve vztahu k překročení mezí krajní nouze či nutné obrany, tak ve vztahu ke způsobenému následku, jsou podmínky pro vznik trestní odpovědnosti za exces splněny. Je však patrné, že ačkoli excesivní jednání z důvodu nedodržení zákonných podmínek zůstává protiprávní, právě okolnost, že k němu došlo v situaci nutné obraně či krajní nouzi blízké, zpravidla podstatně snižuje jeho společenskou škodlivost. Z uvedeného důvodu je žádoucí tuto skutečnost reflektovat a privilegiovat alespoň v rámci rozhodování o trestu, což současná právní úprava umožňuje pomocí hned několika institutů, jak bude rozebráno níže. Tyto privilegující nástroje zaručují osobám, které jednaly v situaci blízké krajní nouzi či nutné obraně, že jejich snaha ochránit oprávněné zájmy své či oprávněné zájmy jiné osoby bude zohledněna při ukládání trestu za jednání, které v důsledku nedodržení zákonných podmínek krajní nouze či nutné obrany zůstalo trestné. V opačném případě by tresty ukládané pachatelům excesů byly s ohledem na sníženou míru společenské škodlivosti excesivního jednání nepřiměřeně přísné. Absence takových záruk by pak ve svém důsledku mohla vést k tomu, že z důvodu hrozby třeba i poměrně přísného trestu se osoba raději ani nepokusí útok nebo jiné nebezpečí odvrátit, a to zejména v takových případech, kdy nepůjde o ochranu vlastních zájmů této osoby, čímž je účinnost institutů krajní nouze a nutné obrany podstatně snížena.²⁷⁶ Je třeba si uvědomit, že jednání v krajní nouzi či nutné obraně je pro každého zásadně právem, nikoliv povinností. Pokud by však občané neměli náležité záruky beztrestnosti nebo alespoň výrazného snížení případného trestního postihu v případě, kdy se dopustí excesu, byli by *de facto* brzděni v aktivním vystupování na ochranu oprávněných zájmů svých, zájmů jiných osob či zájmů celospolečenských. Takový důsledek by byl nežádoucí nejen pro jednotlivce, ale také pro celou

²⁷⁵ VOKOUN, Rudolf. *Vybrané aktuální otázky nutné obrany a krajní nouze*. Praha: Univerzita Karlova, 1989, str. 70.

²⁷⁶ CÍSAŘOVÁ, Dagmar. K podnětům sovětské právní úpravy překročení mezí nutné obrany pro československou právní úpravu. *Socialistická zákonost* č. 2/1982, str. 92.

společnost, k jejíž ochraně právě tyto instituty přispívají skrze boj s trestnou či jinou společensky nebezpečnou a nežádoucí činností.²⁷⁷

Jak již bylo řečeno, současná právní úprava nabízí několik nástrojů, které umožňují reflektovat skutečnost, že ke spáchání trestného činu došlo v situaci blízké nutné obraně či krajní nouzi. Tyto jednotlivé instituty a podmínky jejich uložení budou rozebrány v následujících podkapitolách.

5.2 Konkrétní právní důsledky překročení mezi krajní nouze a nutné obrany

5.2.1 Zohlednění excesu jako obecně polehčující okolnosti při ukládání trestu

Polehčující okolnosti můžeme vymezit jako jeden z prostředků sloužících k individualizaci trestu. Soudu při rozhodování o druhu a výměře trestu slouží jako indikátory, jaký konkrétní trest je třeba v mezích zákonem stanovené trestní sazby uložit tak, aby byly náležitě zohledněny všechny konkrétní okolnosti a zvláštnosti daného případu.²⁷⁸ Na rozdíl od okolností přitěžujících přitom působí ve prospěch pachatele, když do určité míry závažnost spáchaného trestného činu snižují. Jejich demonstrativní výčet nalezneme v ustanovení § 41 TZ, a přestože zde podaný výčet není uzavřený, je třeba případné další polehčující okolnosti limitovat pouze na ty, které mají význam pro posouzení povahy a závažnosti spáchaného činu, osoby pachatele a pro dosažení účelu trestu, a ve svém důsledku tedy pro uložení konkrétního trestu.²⁷⁹ Shledali soud, že ve prospěch pachatele svědčí určitá polehčující okolnost, je dle § 39 odst. 3 TZ povinen k ní přihlídnout při stanovení druhu trestu a jeho výměry.

V kontextu tématu této práce je ze zákonem výslovně jmenovaných polehčujících okolností relevantní zejména ta uvedená v § 41 písm. g) TZ, tedy že pachatel *„spáchal trestný čin odvraceje útok nebo jiné nebezpečí, aniž byly zcela splněny podmínky nutné obrany nebo krajní nouze, anebo překročil meze přípustného rizika nebo meze jiné okolnosti vylučující protiprávnost“*. Dané ustanovení privileguje jakékoli případy excesu, není proto třeba

²⁷⁷ VOKOUN, Rudolf. *Vybrané aktuální otázky nutné obrany a krajní nouze*. Praha: Univerzita Karlova, 1989, str. 72–73.

²⁷⁸ JELÍNEK, Jiří. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. 6. aktualizované a doplněné vydání. Praha: Leges, 2017. Student (Leges). ISBN 978-80-7502-236-3, str. 434.

²⁷⁹ ŠÁMAL, Pavel, Oto NOVOTNÝ, Tomáš GRIVNA, Jiří HERCZEG, Marie VANDUCHOVÁ a Rudolf VOKOUN. *Trestní právo hmotné*. 8., přepracované vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2016. ISBN 978-80-7552-358-7, str. 381.

rozlišovat, zda jde o exces intenzivní či extenzivní, zda nedodržení podmínek krajní nouze spočívá v nesplnění požadavku subsidiarity či absence povinnosti nebezpečí snášet.²⁸⁰

Na druhou stranu je třeba upozornit, že uvedenou polehčující okolnost nelze aplikovat na případy putativní krajní nouze či nutné obrany, které jsou charakteristické tím, že nebezpečí či útok, k jejichž odvrácení jednání směřuje, existují toliko v mylné představě jednajícího. Jelikož však z dikce zákona plyne, že podmínkou aplikace § 41 písm. g) TZ je existence skutečného, reálného nebezpečí, resp. útoku, nelze tuto konkrétní okolnost přičíst pachateli k dobru.²⁸¹ Jak pro případy putativní krajní nouze či nutné obrany, tak pro případy excesu mohou mít význam i jiné zákonem stanovené polehčující okolnosti. V odborné literatuře²⁸² je v tomto smyslu nejčastěji odkazováno na ustanovení § 41 písm. b) TZ, které privileguje pachatele, kteří trestný čin spáchali „v silném rozrušení, ze soucitu nebo z nedostatku životních zkušeností“. Silné rozrušení je možné vymezit jako duševní stav pachatele, který nepříznivě ovlivňuje rozumovou či volní složku jeho jednání, aniž by však svou intenzitou vedl ke zmenšené přičetnosti či nepřičetnosti pachatele, a snižuje míru jeho zavinění v takovém rozsahu, že je tím snížena též závažnost spáchaného činu.²⁸³ Spouštěčem tohoto negativního duševního stavu přitom může být právě například útok nebo jiné nebezpečí, v jejichž důsledku může být u pachatele vyvolán strach, zmatek, úlek, zlost či jiný podobný afekt.²⁸⁴ Povaha tohoto afektu přitom pro aplikaci této polehčující okolnosti není rozhodující, což někteří autoři kritizují. Kuchta například upozorňuje, že uvedený přístup neumožňuje dostatečně zohlednit odlišnou míru společenské škodlivosti jednotlivých afektů, kdy některé formy afektů, jako například touha po pomstě nebo vztek, zasluhují přísnější postih než jiné (př. strach).²⁸⁵ Ačkoli je předmětná námitka oprávněná, její převedení do praktické roviny považuji za téměř neuskutečnitelné. Proces zjišťování a dokazování jakýchkoliv vnitřních psychických jevů a procesů je mimořádně obtížný, domnívám se proto, že prokázat, o který konkrétní afekt se v daném případě jednalo, by bylo možné jen stěží.

²⁸⁰ NOVOTNÝ, Oto, Tomáš GRÍVNA, Pavel ŠÁMAL a Rudolf VOKOUN. *Trestní právo hmotné*. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2012. ISBN 978-80-7357-509-0, str. 263.

²⁸¹ ŠÁMAL, Pavel. *Trestní zákoník: komentář*. 2. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2012. Velké komentáře. ISBN 978-80-7400-428-5, str. 551.

²⁸² Např. K KUČHTA, Josef. *Nutná obrana*. Brno: Masarykova univerzita, 1999. ISBN 80-210-2198-5, str. 171.

²⁸³ KUČHTA, Josef. *Nutná obrana*. Brno: Masarykova univerzita, 1999. ISBN 80-210-2198-5, str. 170.

²⁸⁴ *Koncepce nové kodifikace trestního práva hmotného České republiky: sborník příspěvků z mezinárodní konference konané dne 17.4.2000 na Ministerstvu spravedlnosti ČR v Praze*. Redaktor Josef KUČHTA. Brno: Masarykova univerzita, 2000. ISBN 80-210-2469-0, str.160.

²⁸⁵ KUČHTA, Josef. *Postavení a úprava okolností vylučujících protiprávnost v připravované rekodifikaci trestního práva hmotného*. Acta Universitatis Carolinae. Iuridica. 2/2007, str. 170.

5.2.2 Mimořádné snížení trestu odnětí svobody

Dalším instrumentem sloužícím k soudcovské individualizaci trestu je mimořádné snížení trestu odnětí svobody ve smyslu § 58 TZ. Skrze tento institut má soud možnost zohlednit určité zvláštní, mimořádné okolnosti daného případu, pro které by uložení trestu i na samotné dolní hranici zákonné trestní sazby bylo nepřiměřeně přísné.²⁸⁶ Stejně jako polehčující okolnosti tento institut privileguje toho, jemuž je trest ukládán, v případě mimořádného snížení trestu odnětí svobody je však toto zvýhodnění poněkud výraznější, neboť umožňuje soudu snížit trest odnětí svobody pod dolní hranici trestní sazby, jestliže má soud za to, že vzhledem k okolnostem případu nebo vzhledem k poměrům pachatele by „*použití trestní sazby odnětí svobody trestním zákonem stanovené bylo pro pachatele nepřiměřeně přísné a že lze dosáhnout nápravy pachatele i trestem kratšího trvání*“.²⁸⁷

Speciální úpravu mimořádného snížení trestu odnětí svobody právě pro případy excesu z nutné obrany či krajní nouze obsahuje odst. 7 daného ustanovení. Oproti obecné úpravě (§ 58 odst. 1 TZ) soud při využití tohoto institutu není vázán ustanovením § 58 odst. 4 TZ, který jej v možnosti mimořádně snížit trest odnětí svobody limituje stanovením spodní hranice, pod kterou trest snížit nelze.²⁸⁸ Předchozí trestní zákoník limitoval soudce v možnosti mimořádně snížit trest odnětí svobody i v případě, kdy byl trest ukládán pachateli excesu, v tomto směru je tak možné posun v právní úpravě hodnotit jako pozitivní, neboť v praxi si lze představit případy, kdy by vzhledem k okolnostem, za kterých bylo jednáno v situaci blízké nutné obraně či krajní nouzi, byl uložený trest i v této minimální hranici stále příliš přísný.

Z dikce zákona je zřejmé, že mimořádné snížení trestu připadá v úvahu pouze v případě, kdy je ukládán trest odnětí svobody. Jiný druh trestu pomocí § 58 TZ snížit nelze. Zároveň je třeba zdůraznit, že dle § 58 odst. 1 TZ i § 58 odst. 7 TZ soud „může“ mimořádně snížit trest odnětí svobody, tento postup tedy není obligatorní a zda bude v konkrétním případě zvolen, je zcela na diskreci daného soudce. Dle usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 26. 1. 2016, sp. zn. 4 Tdo 61/2016 však samotná okolnost excesu k aplikaci § 58 odst. 7 TZ nepostačuje, neboť jak plyne již ze samotného názvu tohoto institutu, k mimořádnému snížení trestu odnětí svobody by mělo dojít pouze za předpokladu existence dalších, zvláštního zřetele hodných okolností daného případu, nikoli v případě jakéhokoli excesu. Nejvyšší soud ve svém rozhodnutí stanovil, že

²⁸⁶ ŠÁMAL, Pavel. *Trestní zákoník: komentář*. 2. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2012. Velké komentáře. ISBN 978-80-7400-428-5, str. 790.

²⁸⁷ § 58 odst. 1 TZ.

²⁸⁸ VOKOUN, Rudolf. *Vybrané aktuální otázky nutné obrany a krajní nouze*. Praha: Univerzita Karlova, 1989, str. 71.

k aplikaci § 58 odst. 7 TZ „*musí být dány určité okolnosti zvláštní, mimořádné, které pachatelovo vybočení z mezí nutné obrany odlišují od běžných případů excesu z limitů nutné obrany. Běžné excesy z mezí nutné obrany je třeba zohlednit jako polehčující okolnost dle § 41 písm. g) tr. zákoníku*“. Současně však konstatuje, že v případě, kdy pachateli svědčí vícero obecně polehčujících okolností, může tato jejich kumulace odůvodňující mimořádné snížení trestu odůvodnit.^{289, 290} Uvedený závěr lze analogicky vztáhnout též na případy excesu z podmínek krajní nouze.

5.2.3 Upuštění od potrestání

Další z v úvahu přicházejících právních důsledků překročení mezí krajní nouze či nutné obrany upravují §§ 46–48 TZ. Přestože na rozdíl od obou výše rozebraných institutů toto ustanovení neobsahuje právní úpravu dopadající specificky na případy excesů, nelze jeho aplikaci na případy excesivního jednání za předpokladu splnění zákonem stanovených podmínek vyloučit.²⁹¹

Institut upuštění od potrestání vychází z principů restorativní justice a je projevem zásady subsidiarity trestní represe.²⁹² Jeho aplikace je namísto tehdy, pokud má soud za to, že již samotné projednání věci před soudem a vyslovení viny postačí k nápravě pachatele a k ochraně společnosti. Uložení a následný výkon trestu se v takových případech jeví jako nadbytečný, neboť téhož účinku, kterého má dosáhnout trest, je již dosaženo v průběhu trestního řízení.²⁹³ Rozhodne-li se soud pro takový postup, odsuzující rozsudek obsahuje toliko výrok o vině, případně též další navazující výroky, avšak místo výroku o trestu soud vysloví, že od potrestání upouští²⁹⁴, přičemž na pachatele se poté hledí, jako by nebyl odsouzen.²⁹⁵

Pro přípustnost postupu podle § 46 odst. 1 TZ musí být splněny následující kumulativně dané podmínky: pachatel spáchal přečin, přičemž jeho spáchání lituje, projevuje účinnou snahu po nápravě a vzhledem k povaze a závažnosti spáchaného přečinu a dosavadnímu životu pachatele

²⁸⁹ Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 26. 1. 2016, sp. zn. 4 Tdo 61/2016.

²⁹⁰ Srov. též § 39 odst. 5 TZ.

²⁹¹ Viz např. usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 30. 10. 2001, sp. zn. 4 Tz 89/99.

²⁹² JELÍNEK, Jiří. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. 6. aktualizované a doplněné vydání. Praha: Leges, 2017. Student (Leges). ISBN 978-80-7502-236-3, str. 452.

²⁹³ ŠÁMAL, Pavel, Oto NOVOTNÝ, Tomáš GRIVNA, Jiří HERCZEG, Marie VANDUCHOVÁ a Rudolf VOKOUN. *Trestní právo hmotné*. 8., přepracované vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2016. ISBN 978-80-7552-358-7, str. 384.

²⁹⁴ JELÍNEK, Jiří. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. 6. aktualizované a doplněné vydání. Praha: Leges, 2017. Student (Leges). ISBN 978-80-7502-236-3, str. 452–453.

²⁹⁵ § 46 odst. 4 TZ.

Lze důvodně očekávat, že již pouhé projednání věci postačí k jeho nápravě a k ochraně společnosti.

Do kategorie přečinů řadíme všechny nedbalostní trestné činy a dále pak ty úmyslné trestné činy, jejichž horní hranice trestní sazby nepřevyšuje pět let.²⁹⁶ Možnost upustit od potrestání je dále podmíněna upřímnou lítostí a projevením účinné snahy po nápravě. Vokoun ve svém díle poukazuje na skutečnost, že výklad pojmů lítosti a účinné snahy po nápravě může být problematický, a to zejména v případě excesů způsobených z nedbalosti. Není dle něho zcela jasné, zda lze v takových případech požadovat, aby osoba, která odvrací útok nebo jiné reálné nebezpečí v subjektivním přesvědčení, že tak činí po právu a že je takový zákrok nezbytný k ochraně oprávněných zájmů, přičemž excesu se dopustí z pouhé nedbalosti, takového činu následně litovala a snažila se jej napravit.²⁹⁷ S tímto názorem se zcela ztotožňuji, zejména pak pokud jde o exces z nutné obrany, neboť uvažujeme-li, že iniciátorem konfliktu je právě útočník, který by tudíž primárně měl nést riziko vzniku újmy, nelze dle mého názoru po obránci spravedlivě požadovat, aby svého obranného, byť excesivního jednání upřímně litoval.

Podle komentářové literatury lze lítost pachatele dovodit z jeho vnitřního postoje ke spáchanému činu a také z toho, jak se po spáchání činu chová, tj. zejména zda svůj čin sám oznámil příslušným orgánům, zda se k němu doznal a spolupracuje při vyšetřování, zda nahradil způsobenou újmu či vydal bezdůvodné obohacení apod. Snahu po nápravě pak můžeme spatřovat nejen v odstranění škodlivých následků přečinu, ale též ve snaze o nápravu pachatele samotného, např. dobrovolné podstoupení léčby závislosti na návykových látkách apod.²⁹⁸ V neposlední řadě pak musí být vzhledem k povaze a závažnosti spáchaného přečinu a k dosavadnímu životu pachatele očekávatelné, že k jeho nápravě i k ochraně společnosti postačí pouhé projednání věci před soudem. Je tedy zřejmé, že postup podle § 46 odst. 1 TZ musí být odůvodněn nižší společenskou závažností činu, jíž typicky snižuje např. větší množství polehčujících okolností podle § 41 TZ či jiné okolnosti konkrétního případu hodné zvláštního zřetele. Rovněž dosavadní život pachatele musí dostatečně odůvodňovat předpoklad, že k nápravě pachatele uložení trestu není třeba, tj. typicky bude pro účely upuštění od

²⁹⁶ § 14 odst. 2 TZ.

²⁹⁷ VOKOUN, Rudolf. *Vybrané aktuální otázky nutné obrany a krajní nouze*. Praha: Univerzita Karlova, 1989, str. 72.

²⁹⁸ ŠÁMAL, Pavel. *Trestní zákoník: komentář*. 2. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2012. Velké komentáře. ISBN 978-80-7400-428-5, str. 637–638.

potrestání třeba, aby byl pachatel až do spáchání tohoto přečinu bezúhonný a aby před i po činu vedl řádný život.²⁹⁹

V návaznosti na zákonnou podmínku, že upustit od potrestání je možné pouze za předpokladu, že pachatel spáchal přečin, je okruh případů, na které je možné § 46 odst. 1 TZ aplikovat, poměrně výrazně omezen. Zejména pak v kontextu nutné obrany, zvážíme-li, že obranným jednáním obránce zpravidla zasahuje ty trestním zákonem nejpečlivěji chráněné zájmy, tj. život a zdraví. Dané omezení pochopitelně nedopadá na excesy nedbalostní³⁰⁰, avšak dopustí-li se obránce excesu úmyslného, vzhledem k trestním sazbám jednotlivých trestných činů v 1. díle hlavy I. zvláštní části TZ v zásadě připadá v úvahu možnost upustit od potrestání pouze v případě, že tímto excesem naplní znaky skutkové podstaty přečinu ublížení na zdraví podle § 146 TZ či přečinu ublížení na zdraví z omluvitelné pohnutky dle § 146a TZ. Osobně však takové omezení ve vztahu k nejzávažnějším případům úmyslných excesů považuji za zcela opodstatněné. Závěrem lze zmínit, že ačkoli o aplikaci § 46 odst. 1 TZ nelze uvažovat v případě, kdy byl excesivním jednáním spáchán zločin, aplikace speciálního institutu upuštění od potrestání za současného uložení ochranného léčení či zabezpečovací detence ve smyslu § 47 TZ již vyloučena není.

5.2.4 Aplikace privilegovaných skutkových podstat

Podle okolností daného případu může v důsledku překročení mezí krajní nouze či nutné obrany dojít též k aplikaci jedné z privilegovaných skutkových podstat obsažených ve zvláštní části TZ. Privilegované skutkové podstaty obsahují všechny znaky základní skutkové podstaty, k tomu se však navíc vyznačují přítomností nějakého dalšího modifikujícího znaku, v jehož důsledku je společenská škodlivost daného činu snížena.³⁰¹ Tato okolnost, která privilegovanou skutkovou podstatu odlišuje od té základní, snižuje typovou závažnost daného činu a odůvodňuje určitý zvláštní, privilegovaný postup vůči pachateli.

V současné době ve zvláštní části TZ nenalezneme žádnou privilegovanou skutkovou podstatu, která by dopadala speciálně na všechny případy excesu z krajní nouze či nutné obrany.³⁰² V praxi se však nezdá, kdy můžeme setkat s případy, kdy důvod, pro který bylo z mezí nutné

²⁹⁹ ŠÁMAL, Pavel. *Trestní zákoník: komentář*. 2. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2012. Velké komentáře. ISBN 978-80-7400-428-5, str. 638–639.

³⁰⁰ § 14 odst. 2 TZ.

³⁰¹ JELÍNEK, Jiří. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. 6. aktualizované a doplněné vydání. Praha: Leges, 2017. Student (Leges). ISBN 978-80-7502-236-3, str. 163–164.

³⁰² KUČHTA, Josef. *Nutná obrana*. Brno: Masarykova univerzita, 1999. ISBN 80-210-2198-5, str. 166.

obrany či krajní nouze vybočeno, současně představuje onu privilegující okolnost odlišující danou privilegovanou skutkovou podstatu od té základní. Zejména půjde o případy, kdy excesivní jednání směřuje proti životu či zdraví jiné osoby, v praxi tedy patrně nejčastěji v kontextu excesu z nutné obrany. V takových případech může být podle okolností na místě aplikace buď skutkové podstaty trestného činu zabití dle § 141 TZ, které je privilegovanou skutkovou podstatou k trestnému činu vraždy dle § 140 TZ, nebo trestného činu ublížení na zdraví z omluvitelné pohnutky dle § 146a TZ, které je privilegovanou skutkovou podstatou jak ve vztahu k trestnému činu ublížení na zdraví dle § 146 TZ, tak k trestnému činu těžkého ublížení na zdraví dle § 145 TZ. Zakotvení těchto privilegovaných skutkových podstat přinesl až současný trestní zákoník, čímž do jisté míry zhojil odbornou veřejností kritizovaný nedostatek předchozího trestního kodexu z roku 1961, jemuž bylo vyčítáno, že právě pro absenci privilegovaných skutkových podstat v praxi není umožněno dostatečně reagovat na různorodost skutkových okolností jednotlivých úmyslných zásahů do tělesné integrity člověka.³⁰³

Privilegující okolnosti, které snižují společenskou škodlivost daných trestných činů, uvádějí obě ustanovení shodně. Trestného činu zabití dle § 141 TZ a trestného činu ublížení na zdraví z omluvitelné pohnutky dle § 146a TZ se tak dopustí ten, kdo předvídaný následek způsobí „úmyslně v silném rozrušení ze strachu, úleku, zmatku nebo jiného omluvitelného hnutí mysli anebo v důsledku předchozího zavrženého jednání poškozeného“.

Jak je patrné, lze rozlišit dva privilegující důvody různého charakteru. První z nich, tedy silné rozrušení, lze charakterizovat jako určité omluvitelné hnutí mysli, resp. afekt, který má v daném okamžiku výrazný nepříznivý vliv na schopnost dané osoby racionálně vyhodnotit a adekvátně reagovat na nastalou situaci.³⁰⁴ Na tomto místě je vhodné upozornit na podobnost tohoto privilegujícího důvodu s jednou z výše zmíněných polehčujících okolností dle § 41 písm. b) TZ a jejich vzájemný vztah. Bude-li čin pachatele právně kvalifikován jako trestný čin zabití dle § 141 TZ nebo trestný čin ublížení na zdraví z omluvitelné pohnutky dle § 146a TZ, nelze již skutečnost, že k takovému činu došlo v důsledku silného rozrušení mysli, zároveň zohlednit jako polehčující okolnost ve smyslu § 41 písm. b) TZ. Uvedené výslovně stanoví § 39 odst. 5 TZ, který je promítnutím zásady zákazu dvojího přičítání (*ne bis in idem*).

³⁰³ Např. HOŘÁK, Jaromír. Vražda a zabití v novém trestním zákoníku. *Bulletin advokacie* [online]. 2009, 2009(10), s. 53–66. [cit. 2023-08-22]. ISSN 1210-6348. Dostupné z: https://www.cak.cz/assets/files/2678/BA_10_2009_web.pdf, str. 54

³⁰⁴ Tamtéž.

Spouštěčem takové silné emocionální reakce přitom může být strach, úlek, zmatek či jiné omluvitelné hnutí mysli. Dle Hořáka přitom není žádoucí vykládat takové hnutí mysli příliš úzce v tom smyslu, že se musí jednat o momentální hnutí mysli přítomné pouze v daném konkrétním okamžiku. Pod předmětné privilegované skutkové podstaty je dle něho možné subsumovat i okolnosti, které spáchanému činu předcházejí a trvají delší časový úsek, přičemž spáchaný čin je pak do jisté míry možné považovat za jejich vyústění (př. pachatel spáchal čin v důsledku dlouhodobého duševního tlaku, stresu, trýznění, existenční tísně či zoufalství).³⁰⁵ Na druhou stranu je třeba mít na paměti, že nikoli každé silné rozrušení mysli je s to odůvodnit privilegovaný postup vůči pachateli. Je zřejmé, že např. prostý vztek, pomstychtivost nebo hněv nelze považovat za okolnosti snižující společenskou škodlivost činu.

V druhém případě je pak privilegující okolností skutečnost, že pachatel jedná na základě předchozího zavrženíhodného chování poškozeného. V praxi půjde zejména o případy tzv. provokace, případně jiného podobného chování, které je v příkrém rozporu s morálkou, svědčící např. o bezcitnosti, bezohledném sobectví či neúctě apod.³⁰⁶, v kontextu okolností vylučujících protiprávnost pak takovým chováním jistě může být právě i útok ve smyslu § 29 TZ nebo vyvolání nebezpečí směřujícího proti zájmům chráněným trestním zákonem ve smyslu § 28 TZ, pokud je dostatečné intenzity.³⁰⁷ Tak jako nikoli každé silné rozrušení mysli může vést k aplikaci privilegované skutkové podstaty, stejně tak nikoli každé nevhodné chování poškozeného dosahuje potřebné intenzity, aby bylo možné jej posoudit jako důvod privilegující pachatelovo jednání. Jak uvádí judikatura, za předchozí zavrženíhodné jednání pachatele zásadně nelze považovat každý spor nebo běžné verbální útoky ve formě nadávek, spílání apod., stejně tak ani každé fyzické napadení, běžnou potyčku či strkanici.³⁰⁸ Charakter provokujícího jednání chování „*musí být v odpovídajícím poměru k mimořádnému významu objektu zločinu zabití, jímž je lidský život. Z tohoto důvodu je třeba ustanovení § 141 odst. 1 trestního zákoníku ve své provokující variantě vykládat spíše restriktivně*“. Uvedené lze obdobně vztáhnout též na případy ublížení na zdraví z omluvitelné pohnutky ve smyslu § 146a TZ, zde však pochopitelně postačí nižší míra zavrženíhodnosti daného jednání.

³⁰⁵ Např. HOŘÁK, Jaromír. Vražda a zabití v novém trestním zákoníku. *Bulletin advokacie* [online]. 2009, 2009(10), s. 53–66. [cit. 2023-08-22]. ISSN 1210-6348. Dostupné z: https://www.cak.cz/assets/files/2678/BA_10_2009_web.pdf, str. 63.

³⁰⁶ Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 24. 1. 2012, sp. zn. 7 Tdo 18/2012.

³⁰⁷ ŠÁMAL, Pavel. *Trestní zákoník: komentář*. 2. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2012. Velké komentáře. ISBN 978-80-7400-428-5, str. 1491.

³⁰⁸ Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 5 Tdo 1283/2014.

Jak již bylo uvedeno, oba výše zmíněné privilegující důvody jsou samostatné a na sobě navzájem nezávislé. K aplikaci privilegované skutkové podstaty tedy postačí naplnění alespoň jednoho z těchto důvodů, byť není vyloučeno, aby pachatel spáchal trestný čin v silném rozrušení v návaznosti na předchozí zavrženíhodné jednání poškozeného.

Závěrem bych ráda zdůraznila, že ačkoli je jednání, které je možné subsumovat pod ustanovení § 141 či 146a TZ, do jisté míry méně společensky nebezpečné a často také lidsky pochopitelné, stále se jedná o trestné činy úmyslné, jednání zůstává protiprávním a zavrženíhodným.³⁰⁹ Skutečnosti, které závažnost těchto činů snižují, odůvodňují mírnější právní kvalifikaci daného jednání, a tudíž i mírnější trestní postih pachatele, nemohou však jednání pachatele ospravedlnit do té míry, že bychom jej mohli považovat za žádoucí.

5.3 Zhodnocení právní úpravy a úvahy *de lege ferenda*

Současná právní úprava obsahuje poměrně pestrou škálu nástrojů, jak při ukládání trestní sankce pachateli zohlednit skutečnost, že ke spáchání trestného činu došlo ve stavu blízkém krajní nouzi či nutné obraně. Zákonodárce skrze instituty, které byly popsány v předchozích podkapitolách, umožňuje orgánu rozhodujícímu o vině a trestu privilegovat pachatele, jejichž jednání se vzhledem k okolnostem dá do jisté míry považovat za lidsky pochopitelnou a přirozenou reakci na nastalé nebezpečí. Existenci takových nástrojů v právní úpravě považuji za zcela nepostradatelnou, neboť pakliže by soud musel případy excesů posuzovat čistě podle obecných zásad trestání, v praxi bychom se poměrně často mohli setkat s případy, kdy by se uložený trest vzhledem k okolnostem případu jevil jako zjevně nepřiměřený. Uvážíme-li, že zejména v rámci nutné obrany často dochází k poruše zdraví či újmě na životě útočníka, pak by neexistence privilegujících institutů z hlediska trestního postihu fakticky stavěla na roveň případ předem plánované ziskuchtivé vraždy a úmyslného usmrcení útočníka, ke kterému došlo v důsledku toho, že silně rozrušený a útokem otřesený obránce nebyl s to rozpoznat, že útočník již nezamýšlí v útoku dále pokračovat. V obou případech by se jednalo o vraždu dle § 140 TZ a trest by se ukládal v rámci stanovené zákonné trestní sazby podle obecně platných zásad.

Náležité zohlednění okolnosti excesu tak považuji za nezbytné z hlediska naplnění generálně-preventivní funkce institutů nutné obrany a krajní nouze, neboť vidina často i velmi přísného trestu by pak mohla vést k tomu, že potenciální obránce či osoba odvracející jiné nebezpečí se

³⁰⁹ HOŘÁK, Jaromír. Vražda a zabití v novém trestním zákoníku. *Bulletin advokacie* [online]. 2009, **2009**(10), s. 53–66. [cit. 2023-08-22]. ISSN 1210-6348. Dostupné z: https://www.cak.cz/assets/files/2678/BA_10_2009_web.pdf, str. 62.

z obavy z excesu o obranné jednání raději ani nepokusí. Takový následek by byl nežádoucí, neboť jednáním za podmínek krajní nouze či nutné obrany jsou chráněny tytéž zájmy, které jsou chráněny jednotlivými ustanoveními trestního zákoníku. Zároveň je však dle mého třeba souhlasit s Kuchtou, tedy že meze obou institutů zákon vymezuje natolik široce, že dojde-li k jejich překročení, zpravidla bude možné v jednání obránce spatřovat velmi závažný nedostatek, pro nějž si pachatel excesu nezasluhuje přespříliš mírnějšího přístupu.³¹⁰ Domnívám se však, že uvedené lze vztáhnout předně na případy excesů z nutné obrany, neboť zákonné limity krajní nouze jsou v porovnání s ní výrazně přísnější.

S ohledem na výše uvedené se domnívám, že platná právní úprava poměrně uspokojivě zakotvuje jednotlivé privilegující instituty tak, aby umožňovaly okolnost excesu náležitě zohlednit, zároveň však umožňuje pružně reagovat na případy, kdy by se vzhledem k okolnostem excesu mírnější postup vůči pachateli jevil jako nedůvodný. Úvahy *de lege ferenda* směrem ke změně fakultativní povahy aplikace institutu upuštění od potrestání dle § 46 odst. 1 TZ a mimořádného snížení trestu odnětí svobody dle § 58 odst. 7 TZ na obligatorní tak nepovažuji za správné. Domnívám se, že ačkoli by tato změna patrně zvýšila právní jistotu adresátů právních norem a předvídatelnost aplikace těchto institutů, současně by neodůvodněně zvýhodnila ty pachatele, kteří se excesu dopustili z důvodů nezasluhujících přílišné shovívavosti, např. z pouhé pomstychtivosti či zlosti. Současná právní úprava umožňuje soudu zvážit, zda okolnosti případu dostatečně odůvodňují takový výrazně privilegující postup, a v případě, že shledá, že nikoli, není povinen tento postup aplikovat. Výhoda fakultativní povahy těchto institutů proto dle mého převyšuje nad nevýhodami, osobně proto neshledávám tuto změnu jako žádoucí.

Zůstaneme-li u úvah *de lege ferenda* ve vztahu k institutu upuštění od potrestání dle § 46 odst. 1 TZ, za žádoucí naopak považuji zakotvení speciální úpravy upuštění od potrestání právě pro případy překročení mezí krajní nouze či nutné obrany, resp. pro případy nedodržení podmínek jakékoli okolnosti vylučující protiprávnost. Považuji za žádoucí nastavit takové podmínky pro postup dle § 46 TZ, které zohledňují specifické okolnosti excesů, stejně jako zákonodárce činí pro případy nezpůsobilého pokusu a přípravy dle § 46 odst. 3 TZ. Jak již bylo uvedeno výše, obecná úprava stanovující podmínky pro upuštění od potrestání dle § 46 odst. 1 TZ může ve vztahu k excesům působit nejednoznačně, zejména jde-li o interpretaci podmínek upřímné lítosti a projevování účinné snahy po nápravě, jež lze obzvláště po pachateli nedbalostního

³¹⁰ KUČHTA, Josef. *Nutná obrana*. Brno: Masarykova univerzita, 1999. ISBN 80-210-2198-5, str. 164.

excesu jen stěží spravedlivě požadovat. Obecné vymezení podmínek upuštění od potrestání tak může v konkrétním případě vést k tomu, že ačkoli se upuštění od potrestání pachatele excesu bude jevit jako zcela důvodné, nebude možné tento postup aplikovat pro nesplnění této zákonné podmínky. Současné nastavení podmínek pro upuštění od potrestání pro případy excesů mi tak v porovnání s podmínkami upuštění od potrestání pachatele nezpůsobilého pokusu přijde neodůvodněně přísné, neboť § 46 odst. 3 TZ podmínku upřímné lítosti a projevení účinné snahy po nápravě neobsahuje, a to přesto, že jednání pachatele nezpůsobilého pokusu lze do jisté míry považovat za více společensky nežádoucí, neboť zatímco pachatel excesu jedná s úmyslem oprávněné zájmy ochránit, úmysl pachatele nezpůsobilého pokusu či přípravy naopak sleduje porušení či ohrožení takových zájmů.

Dostatečně obecné nastavení podmínek pro uplatnění mírnějšího postihu vůči pachatelům excesu považuji za klíčové, neboť pouze tak bude soudnímu orgánu umožněno náležitě reflektovat a promítnout okolnosti daného případu do konkrétní uložené trestní sankce tak, aby uložený trest co nejlépe odpovídal povaze a závažnosti spáchaného excesu. Zejména demonstrativní povaha výčtu jednotlivých obecně polehčujících okolností dle mého umožňuje zohlednit celou škálu třeba i velmi specifických okolností, které mohou závažnost činu podstatně snížit. Je logické, že pro různorodost životních situací není reálné, aby zákonodárce pamatoval na všechny v úvahu přicházející polehčující okolnosti, uzavřenost výčtu těchto okolností by tak představovala riziko, že určitá relevantní privilegující okolnost nebude moci být zohledněna.

Velmi kladně také hodnotím změnu v podobě zakotvení privilegovaných skutkových podstat, které s sebou do našeho právního řádu k 1. 1. 2010 přinesl současný trestní zákoník. Ačkoli se obě privilegované skutkové podstaty výslovně nevážou pouze na případy překročení podmínek krajní nouze či nutné obrany³¹¹, privilegující okolnost v podobě spáchání trestného činu v silném rozrušení či v návaznosti na předchozí zavrženíhodné jednání poškozeného bude v praxi nezdědka kdy spojena právě s případy excesů. Tyto privilegované skutkové podstaty představují pro pachatele excesu výhodu v tom, že pakliže soud dospěje k závěru, že projednávaný čin je třeba právně kvalifikovat jako zabití dle § 141 TZ či ublížení na zdraví z omluvitelné pohnutky dle § 146a TZ, musí podle těchto ustanovení postupovat. Jinými slovy, privilegované skutkové podstaty poskytují vyšší míru právní jistoty, neboť soudní diskreci

³¹¹ Oproti tomu v zahraničních právních úpravách se s takovými speciálními skutkovými podstatami setkat můžeme, jako příklad lze uvést čl. 119 bulharského trestního zákona.

podléhá pouze posouzení, zda je možné daný případ pod privilegovanou skutkovou podstatu vůbec subsumovat, nikoliv již to, zda tento mírnější postih skutečně zvolit.

Situace, kdy se osoba ocitne v ohrožení nebezpečím jakékoli formy (útok člověka či zvířete, přírodní katastrofy, selhání techniky apod.), dalekosáhle přesahují běžnou lidskou zkušenost a jsou zpravidla spojeny s výrazným emočním zatížením. Schopnost jednotlivců racionálně vyhodnotit všechny okolnosti a vybrat vhodné řešení se snižuje, úměrně tomu naopak roste riziko excesu. Tato skutečnost je promítnuta právě do předmětných privilegovaných skutkových podstat, a byť lze jejich začlenění do českého trestního práva bezesporu považovat za pozitivní posun oproti předchozím trestním kodexům, domnívám se, že zde stále existuje určitý prostor pro zlepšení. Osobně spatřuji největší nedostatek v tom, že aplikace daných privilegovaných skutkových podstat přichází v úvahu pouze v případě, kdy je následkem excesivního jednání smrt či (těžké) ublížení na zdraví. Je proto otázkou, do jaké míry jsou tato ustanovení v praxi využitelná na případy excesů z krajní nouze, neboť u nich se lze velmi často setkat se zasažením i jiných objektů, než je život a zdraví (např. zájem na ochraně majetku). *De lege ferenda* proto považuji za vhodné uvažovat nad přijetím speciálních, privilegovaných skutkových podstat, pod něž by bylo možné subsumovat i jiné případy nedodržení podmínek některé z okolností vylučujících protiprávnost.

Ačkoli tedy jistě lze uvažovat o některých zlepšeních právní úpravy důsledků spojených s překročením mezí krajní nouze a nutné obrany, domnívám se, že právní úpravu je v tomto směru možné hodnotit jako převážně vyhovující. Zákonodárce dle mého poskytuje dostačující množství nástrojů, pomocí kterých je možné zohlednit a privilegovat skutečnost, že ke spáchání trestného činu došlo za tak specifické okolnosti, kterou je stav blízký nutné obraně či krajní nouzi. Pozitivně hodnotím též logickou provázanost těchto nástrojů, kdy například vícenásobný počet obecně polehčujících okolností může odůvodnit postup mimořádného snížení trestu odnětí svobody. Uložil-li navíc soud takto snížený trest maximálně ve výši 3 let, bude možné jeho výkon podmíněně odložit podle § 81 odst. 1 TZ. Domnívám se tedy, že současná právní úprava dostačujícím způsobem umožňuje soudům pružně reagovat na konkrétní okolnosti excesu a náležitě tuto skutečnost zohlednit při rozhodování o druhu a výši ukládané sankce, čímž účinně přispívá k naplnění účelu institutů nutné obrany a krajní nouze.

ZÁVĚR

Jak bylo, domnívám se, přesvědčivě ukázáno v předkládané práci, instituty krajní nouze a nutné obrany jsou i přes svou dlouholetou tradici stále tématem hodným pozornosti a diskuse. Jedná se o instituty klíčové nejen pro trestní právo, jejichž účelem je zajistit možnost každého vystoupit na ochranu nejdůležitějších trestním právem chráněných zájmů, zejména pak života, zdraví, svobody nebo majetku, aniž by za takové jednání následoval trestní postih. V průběhu let význam těchto institutů nijak neklesl, naopak, s ohledem na nepřetržitý rozvoj společnosti a vědecko-technický pokrok jejich význam neustále narůstá, neboť s technologickým pokrokem přicházejí i nové formy nebezpečí, které mohou oprávněné zájmy ohrozit. Rovněž mimořádné události minulých let ukázaly, že význam krajní nouze a nutné obrany nelze ani v současné době nikterak zanedbávat.

Jedním z hlavních cílů této práce bylo popsat jednotlivé podmínky krajní nouze a nutné obrany, jejichž splnění trestní zákoník vyžaduje k tomu, aby byla protiprávnost určitého jednání vyloučena, a vymezit pojem a jednotlivé druhy excesů, které mohou nastat v důsledku nedodržení těchto podmínek. Za tímto účelem jsem provedla komplexní analýzu právní úpravy nutné obrany a krajní nouze, která je však v kontextu těchto institutů poměrně stručná, pro jejich náležitý rozbor proto bylo nezbytné podrobit důkladné analýze též odbornou literaturu a rozhodovací praxi soudů. Cílem bylo zjistit, zda je současná právní úprava krajní nouze a nutné obrany koncipována tak, aby poskytovala svým adresátům dostatečný prostor k účinné ochraně oprávněných zájmů svých či oprávněných zájmů jiné osoby, státu či celé společnosti.

Provedenou analýzou jsem dospěla k závěru, že byť jistě existuje určitý prostor pro dílčí zlepšení či zpřesnění, lze právní úpravu nutné obrany a krajní nouze v tomto směru považovat za vyhovující. Právní rámec, jakým jsou tyto instituty definovány, má klíčovou úlohu v udržování rovnováhy mezi ochranou právním řádem chráněných zájmů individuálních i celospolečenských na jedné straně a ochranou společenského pořádku na straně druhé. Zákodárce k nalezení této rovnováhy musí zvažovat, zda je právní úprava těchto institutů dostatečně obecná, aby umožnila pružně reagovat na situace, ve kterých je zapotřebí krajní nouzi či nutnou obranu uplatnit. Takové situace mohou být mimořádně různorodé a nepředvídatelné, okruh společenských situací, při kterých může vyvstat potřeba v nutné obraně či krajní nouzi jednat, nelze předem vyčerpávajícím způsobem definovat, dostatečná obecnost právní úpravy krajní nouze a nutné obrany proto eliminuje riziko, že by lidé byli nuceni porušit zákon v případě, kdy se ocitnou v nebezpečí, které tento zákon nepředvídá. Na

druhou stranu je však nutné, aby právní úprava stanovila podmínky a pravidla chování v takových společenských situacích dostatečně určitě, aby zamezila nežádoucímu zneužívání těchto institutů ke svépomocnému jednání.

Právní úprava tedy nesmí být příliš volná ani příliš restriktivní, měla by být citlivým odrazem kompromisu mezi potřebou umožnit jednotlivcům adekvátně reagovat na nebezpečí a zároveň zabránit zneužívání těchto institutům pro jiné účely, než ke kterým mají sloužit. Právě v tomto lze dle mého současnou podobu právní úpravy hodnotit jako vyhovující, v této práci provedená analýza neodhalila naléhavou potřebu významné změny současné právní úpravy nutné obrany a krajní nouze. Zákonodárce vymezuje podmínky krajní nouze a nutné obrany dostatečně široce, čímž účinně chrání ohrožené zájmy jednotlivců, státu i celé společnosti. Konzistentní tendence zákonodárce rozšiřovat mantinely přípustného jednání byly popsány ve druhé kapitole této práce a lze je hodnotit pozitivně, zároveň se však nedomnívám, že by i další rozšiřování prostoru pro aplikaci těchto institutů bylo nezbytné a žádoucí. O zdařilosti současné právní úpravy svědčí též relativně ustálená rozhodovací praxe soudů, která svou činností napomáhá k bližšímu pochopení zákonné úpravy.

Cílem této diplomové práce bylo rovněž popsat, jaké právní důsledky současný trestní zákoník spojuje s nedodržením podmínek krajní nouze a nutné obrany, a zhodnotit, zda je zjištěný legislativní stav vyhovující. K naplnění tohoto cíle posloužila zejména komplexní analýza relevantní právní úpravy, doplněná též o analýzu odpovídající odborné literatury. V závěru této práce lze konstatovat, že současný trestní zákoník přináší řadu významných nástrojů, které umožňují při ukládání trestu pachateli excesu zohlednit specifickou okolnost, že ke spáchání trestného činu došlo v důsledku nedodržení podmínek (mezí) krajní nouze či nutné obrany. Je zřejmé, že skutečnost, že ke spáchání trestného činu došlo ve stavu krajní nouzi či nutné obraně blízkém ve srovnání s běžnou trestnou činností, významně snižuje společenskou škodlivost takového činu, a tím pádem odůvodňuje určitý mírnější postih takového pachatele. Trestní zákoník za tímto účelem zakotvuje celou řadu privilegujících nástrojů, ať už se jedná o nástroje, které se s nedodržením podmínek krajní nouze či nutné obrany pojí výslovně, či o nástroje obecné, jež lze však na případy excesů rovněž aplikovat, jsou-li pro tento postup splněny zákonné předpoklady a odůvodňují-li to okolnosti případu.

Velmi kladně lze hodnotit zejména relativně nedávné zavedení privilegovaných skutkových podstat, které v případě, kdy excesivním jednáním byla způsobena újma na životě či zdraví jiné osoby, umožňují při trestání pachatele zohlednit, že k jednání došlo za situace blízké nutné obraně či krajní nouzi. Tyto skutkové podstaty demonstrují snahu zákonodárce reagovat na

specifika těchto situací a uznat, že jednání pachatele excesu může být způsobeno například okamžitou reakcí na ohrožení vlastního života či zdraví, nebo být odůvodněno předchozím zavrženíhodným jednáním poškozeného. Je nicméně zřejmé, že stávající právní úprava privilegovaných skutkových podstat není vyčerpávající z hlediska toho, k jakým trestněprávně relevantním následkům se váže, neboť neumožňuje privilegovat takové excesy, jimiž byly porušeny např. majetkové zájmy jiné osoby, takový následek se přitom zejména k excesů z krajní nouze pojí velmi často. Dle mého je proto žádoucí diskutovat o možnosti zakotvit i další privilegované skutkové podstaty, které by bylo možné aplikovat i v případech, kdy je excesivním jednáním způsoben jiný trestněprávně relevantní následek než smrt či (těžké) ublížení na zdraví.

Prostor pro zlepšení spatřuji též v právní úpravě upuštění od potrestání, resp. v možnosti aplikace tohoto institutu na případy excesů z krajní nouze či nutné obrany. Stávající právní úprava umožňuje upustit od potrestání pachatele excesu pouze za předpokladu, že jsou naplněny obecné podmínky § 46 odst. 1 TZ, které však nezohledňují specifika činů spáchaných v situaci blízké nutné obraně či krajní nouzi. Považuji proto za žádoucí rozšířit § 46 TZ o odstavec, který by vymezoval podmínky pro upuštění od potrestání speciálně pro případy excesů.

Celkově lze tedy shrnout, že současná právní úprava nabízí dostatečné množství nástrojů, pomocí kterých může rozhodující orgán efektivně reagovat na různorodé situace, jež mohou v souvislosti s krajní nouzí a nutnou obranou nastat, a také zohlednit a privilegovat skutečnost, že čin, kterého se pachatel excesu dopustil, by za jiných okolností (za předpokladu dodržení podmínek a mezi krajní nouze a nutné obrany) byl beztrestný a společensky žádoucí. I přes některé zjištěné nedostatky považuji právní úpravu důsledků spojených s překročením mezi krajní nouze a nutné obrany ve svém celku za vyhovující a odpovídající požadavkům současné rozhodovací praxe.

Seznam použitých zkratk

Listina nebo LZPS – ústavní zákon č. 2/1993 Sb., Listina základních práv a svobod

OZ – zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník

OZ1964 – zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník

Přestupkový zákon – zákon č. 250/2016 Sb., o odpovědnosti za přestupky a řízení o nich

Trestní zákoník nebo TZ – zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník

TŘ – zákon č. 141/1961 Sb., trestní řád

TZ1852 – zákon č. 117/1852 ř. z., o zločinech, přečinech a přestupcích

TZ1803 – zákoník o zločinech a těžkých policejních přestupcích z roku 1803

TZ1950 – zákon č. 86/1950 Sb., trestní zákon

TZ1961 – zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon

Ústava – ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky

Zákon o soudnictví ve věcech mládeže – zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů

Zákon o trestní odpovědnosti právnických osob – zákon č. 418/2011, o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim

Seznam použitých zdrojů

Monografie, komentářová literatura a odborné články

CÍSAŘOVÁ, Dagmar. a Jana ČÍŽKOVÁ. *Aktuální problémy nutné obrany z hlediska nových kodifikací*. Praha: Univerzita Karlova, 1986. Acta Universitatis Carolinae. Iuridica. 1/1986.

CÍSAŘOVÁ, Dagmar. K podnětům sovětské právní úpravy překročení mezí nutné obrany pro československou právní úpravu. *Socialistická zákonnost* č. 2/1982.

CÍSAŘOVÁ, Dagmar a Miroslav MITLÖHNER. K problematice okolností vylučujících protiprávnost. *Československá kriminalistika*. 9/1983.

DOLENSKÝ, Adolf. *Přiměřenost nutné obrany*. Sborník prací z trestního práva k 70. narozeninám prof. Dr. V. Solnaře. Praha: Univerzita Karlova.

FREMR, Robert, ZELENKA, Pavel. *K výkladu ustanovení § 13 trestního zákona*. In: *Právní praxe*, č. 6/1994, s. 337. ISSN 1211-0825.

FRYŠTÁK, Marek. *Trestní právo hmotné*. Ostrava: Key Publishing, 2015. Právo (Key Publishing). ISBN 978-80-7418-221-1.

CHMELÍK, Jan, František NOVOTNÝ a Simona STOČESOVÁ. *Trestní právo hmotné: obecná část*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2016. Právní učebnice (Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk). ISBN 978-80-7380-583-8.

JELÍNEK, Jiří. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. 6. aktualizované a doplněné vydání. Praha: Leges, 2017. Student (Leges). ISBN 978-80-7502-236-3.

KRATOCHVÍL, Vladimír. *Kurs trestního práva: trestní právo hmotné: obecná část*. Praha: C.H. Beck, 2009. Beckovy právní učebnice. ISBN 978-80-7400-042-3.

KRATOCHVÍL, Vladimír. *Trestní právo hmotné: obecná část*. 2. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2012. Beckovy právní učebnice. ISBN 978-80-7179-082-2.

Koncepce nové kodifikace trestního práva hmotného České republiky: sborník příspěvků z mezinárodní konference konané dne 17.4.2000 na Ministerstvu spravedlnosti ČR v Praze. Redaktor Josef KUČHTA. Brno: Masarykova univerzita, 2000. ISBN 80-210-2469-0.

KUCHTA, Josef. *Postavení a úprava okolností vylučujících protiprávnost v připravované rekodifikaci trestního práva hmotného*. Acta Universitatis Carolinae. Iuridica. 2/2007.

KUCHTA, Josef. *Nutná obrana*. Brno: Masarykova univerzita, 1999. ISBN 80-210-2198-5.

NOVOTNÝ, František. *Právo na sebeobranu*. Praha: LexisNexis CZ, 2006. Knihovnička LexisNexis. ISBN 80-86920-10-0.

NOVOTNÝ, František. *Trestní právo hmotné*. 4. aktualizované a doplněné vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2017. ISBN 978-80-7380-651-4.

NOVOTNÝ, Oto, Tomáš GŘIVNA, Pavel ŠÁMAL a Rudolf VOKOUN. *Trestní právo hmotné*. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2012. ISBN 978-80-7357-509-0.

PELC, Vladimír. *Krajní nouze v trestním právu*. Praha: Leges, 2021. Teoretik. ISBN 978-80-7502-530-2.

PETROV, Jan. *Občanský zákoník: komentář*. 2. vydání. V Praze: C.H. Beck, 2019. Beckova edice komentované zákony. ISBN 978-80-7400-747-7.

ŘÍHA, Jiří. *Omluvná krajní nouze = Necessity as excuse*. In: *Omluvná krajní nouze = Necessity as excuse*, 2019.

SOLNAŘ, Vladimír. *Systém českého trestního práva*. Praha: Novatrix, 2009. ISBN 978-80-254-4033-9.

ŠÁMAL, Pavel, Oto NOVOTNÝ, Tomáš GŘIVNA, Jiří HERCZEG, Marie VANDUCHOVÁ a Rudolf VOKOUN. *Trestní právo hmotné*. 8., přepracované vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2016. ISBN 978-80-7552-358-7.

ŠÁMAL, Pavel. *Trestní zákoník: komentář*. 2. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2012. Velké komentáře. ISBN 978-80-7400-428-5.

ŠÁMAL, Pavel. *K vládnímu návrhu novelizace § 13 trestního zákona o nutné obraně*. In: *Právní praxe*, 1994, č. 2, s. 80, ISSN 1211-0825.

ŠÁMAL, Pavel a Stanislav RIZMAN. *Trestní zákon: komentář*. 6., dopl. a přeprac. vyd. Praha: C.H. Beck, 2004, c1994. Beckova edice komentované zákony. ISBN 80-7179-896-7.

VOKOUN, Rudolf. *Vybrané aktuální otázky nutné obrany a krajní nouze*. Praha: Univerzita Karlova, 1989.

Internetové zdroje

Důvodová zpráva k zákonu č. 40/2009 Sb., trestnímu zákoníku. [online]. Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky. [cit. 2023-07-07] Dostupné z: <https://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=5&CT=410&CT1=0>.

Důvodová zpráva k zákonu č. 89/2012 Sb., občanský zákoník. [online]. Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky. [cit. 2023-07-07]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=6&CT=362&CT1=0>.

Důvodová zpráva k návrhu zákona č. 140/1961 Sb., trestního zákona. [online]. Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky. [cit. 2023-07-07]. Dostupné z: http://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0472_08.htm.

HOŘÁK, Jaromír. Vražda a zabití v novém trestním zákoníku. *Bulletin advokacie* [online]. 2009, **2009**(10), s. 53–66. [cit. 2023-08-22]. ISSN 1210-6348. Dostupné z: https://www.cak.cz/assets/files/2678/BA_10_2009_web.pdf.

KUBOVÁ, Olga. K některým otázkám krajní nouze. *Bulletin advokacie*. *Bulletin advokacie* [online]. 1998, **1998**(10), s. 49-55 [cit. 2023-07-21]. ISSN 1210-6348. Dostupné z: https://www.cak.cz/assets/files/178/BA_98-10.pdf

Judikatura

Nález Ústavního soudu ze dne 1. 4. 2004, sp. zn. IV. ÚS 433/02

Rozhodnutí č. 13/52 Sb. rozh. Tr.

Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR ze dne 6. 5. 2004, sp. zn. 7 Tdo 461/2004

Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 3 Tdo 840/2006-I

Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 3 Tdo 1423/2009 ze dne 10. 3. 2010

Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČSSR ze dne 25. 1. 1967, sp. zn. 4 Tz 101/66

Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČSR ze dne 16. 8. 1971, sp. zn. 3 Tz 54/71

Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČSR ze dne 13. 2. 1978, sp. zn. 11 To 1/78

Rozhodnutí Nejvyššího soudu SSR ze dne 31. 5. 1979, sp. zn. 7 Tz 25/79

Rozhodnutí Nejvyššího soudu SSR ze dne 12. 2. 1980, sp. zn. 5 Tz 143/79

Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR ze dne 23. 1. 2008, sp. zn. 5 Tdo 1447/2007

Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR ze dne 22. 10. 2014, sp. zn. 5 Tdo 1283/2014

Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR ze dne 10. 5. 2017, sp. zn. 3 Tdo 443/2017

Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 23. 6. 2011 sp.zn. 5 As 10/2011

Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 21. 11. 2013, sp. zn. 6 Tdo 871/2013

Usnesení Nejvyššího soudu SSR ze dne 11. 12. 1980, sp. zn. 3 To 72/80

Usnesení Nejvyššího soudu SSR ze dne 14. 1. 1987, sp. zn. 1 To 66/86

Usnesení Vrchního soudu v Praze ze dne 3. 11. 1993, sp. zn. 1 To 55/93

Usnesení Městského soudu v Praze ze dne 19. 12. 1994, sp. zn. 7 To 202/94

Usnesení Krajského soudu v Českých Budějovicích ze dne 25. 6. 1996, sp. zn. 4 To 360/96

Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 28. 1. 1998, sp. zn. 1 Tzn 25/97

Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 30. 10. 2001, sp. zn. 4 Tz 89/99

Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 4. 12. 2001, sp. zn. 4 Tz 284/2001

Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 18. 5. 2005, sp. zn. 8 Tdo 573/2005

Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 6. 10. 2005, sp. zn. 7 Tdo 1235/2005

Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 28. 2. 2007, sp. zn. 5 Tdo 162/2007

Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 24. 1. 2012, sp. zn. 7 Tdo 18/2012

Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 27. 6. 2012, sp. zn. 4 Tdo 600/2012 – II.

Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 3. 9. 2013, sp. zn. 4 Tdo 806/2013

Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 30. 9. 2015, sp. zn. 3 Tdo 1048/2015

Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 26. 1. 2016, sp. zn. 4 Tdo 61/2016

Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 30. 11. 2016, sp. zn. 11 Tdo 1233/2016

Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 26. 9. 2019, sp. zn. 5 Tdo 1121/2019

Usnesení Ústavního soudu ČR ze dne 16. 9. 2020, sp. zn. I. ÚS 1988/20

Usnesení Ústavního soudu ČR ze dne 2. 2. 2021, sp. zn. IV. ÚS 3353/20

Právní předpisy

Ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky

Ústavní zákon. č. 2/1993 Sb., Listina základních práv a svobod

Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník

Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů

Zákon č. 418/201, o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim

Zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon

Zákon č. 141/1961 Sb., trestní řád

Zákon č. 250/2016 Sb., o odpovědnosti za přestupky a řízení o nich

Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník

Zákon č. 11/1918 Sb., o zřízení samostatného státu československého

Zákon č. 117/1852 ř.z., o zločinech, přečinech a přestupcích

Zákoník o zločinech a těžkých policejních přestupcích z roku 1803

Zákon č. 86/1950 sb., trestní zákon

Zákon č. 140/1961 sb., trestní zákon

Zákon č. 290/1993 Sb., kterým se mění a doplňuje trestní zákon a zákon České národní rady
č. 200/1990 Sb., o přestupcích

Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník

Německý trestní zákoník (Strafgesetzbuch)

Polský trestní zákoník (Kodeks karny)

Bulharský trestní zákoník

Pojem a právní důsledky překročení mezí nutné obrany a krajní nouze

Abstrakt

Předkládaná diplomová práce se zabývá trestněprávními instituty nutné obrany a krajní nouze, zejména pak jejich zákonnými podmínkami a právními následky spojenými s nedodržením těchto podmínek. V systému českého trestního práva oba instituty zauímají místo mezi zákonem výslovně upravenými okolnostmi vylučujícími protiprávnost. Jde o významné instituty, které umožňují každému vystoupit na ochranu oprávněných zájmů svých či oprávněných zájmů jiné osoby, státu či celé společnosti v situacích, kdy se tyto zájmy ocitly v ohrožení určitého nebezpečí a za tímto účelem povolané orgány veřejné moci nejsou s to jejich náležitou ochranu zajistit. Právě skutečnost, že ke spáchání činu došlo v rámci krajní nouze či nutné obrany, přitom vylučuje protiprávnost takového jednání, a tudíž i trestní postih s ním spojený. Aby však bylo možné takové jednání považovat za právem dovolené a pro společnost prospěšné, je nezbytné, aby byly dodrženy podmínky a meze, které trestní zákoník pro jednání v krajní nouzi a nutné obraně stanoví.

Tato práce si klade za cíl tyto jednotlivé podmínky a meze komplexně zanalyzovat, v návaznosti na to pak také vymezit pojem a jednotlivé druhy excesu z krajní nouze a nutné obrany. Práce rovněž důkladně zkoumá právní důsledky nedodržení těchto podmínek a hodnotí, zda současný legislativní stav umožňuje adekvátně zohlednit skutečnost, že ke spáchání trestného činu došlo v důsledku excesu.

Za tímto účelem je práce systematicky rozdělena do pěti kapitol. První kapitola slouží k uvedení čtenáře do problematiky okolností vylučujících protiprávnost v širším kontextu tím, že vymezuje pojem protiprávnosti, obecně vymezuje pojem, druhy a význam okolností vylučujících protiprávnost, odlišuje je od důvodů zániku trestnosti, zániku trestu a důvodům beztrestnosti. Ačkoli jsou instituty krajní nouze a nutné obrany v této práci rozebírány primárně z pohledu trestního práva, první kapitola obsahuje též srovnání s týmiž instituty z pohledu správněprávní a občanskoprávní úpravy. Druhá kapitola nabízí přehled vývoje právní úpravy institutů krajní nouze a nutné obrany od vzniku samostatného Československa. Třetí a čtvrtá kapitola shodně nejprve vymezují pojem a význam obou institutů, následně je výklad soustředěn na rozbor jednotlivých zákonných podmínek jejich uplatnění a konečně pak na rozbor jednotlivých druhů excesů, které se k nim váží, tj. případů, kdy nejsou tyto zákonné podmínky dodrženy ve všech směrech. Pátá kapitola poté na výklad o excesu plynule navazuje,

neboť podrobně rozebírá, jaké právní důsledky je možné s excesivním jednáním spojit a zda v tomto směru existuje určitý prostor pro zlepšení právní úpravy.

Klíčová slova

Krajní nouze, nutná obrana, exces

The concept and legal consequences of excessive self-defense and necessity

Abstract

The presented master's thesis deals with the criminal law institutes of self-defense and necessity, especially their legal conditions and legal consequences associated with their violation. In the system of Czech criminal law, both institutes hold a place among the explicitly regulated circumstances excluding criminal liability. They are significant institutions that enable anyone to protect their legitimate interests or the legitimate interests of others, the state, or society as a whole when these interests are threatened by a certain danger, and the competent authorities are unable to ensure their proper protection. The fact that an act was committed in a situation of necessity or self-defense excludes the unlawfulness of such conduct and, consequently, the criminal punishment associated with it. However, for such conduct to be considered permissible and beneficial for society, it is essential that the conditions and limits stipulated by the criminal code for actions in necessity and self-defense are met.

The aim of this work is to comprehensively analyze these individual conditions and limits, and subsequently define the concept and different types of excess in necessity and self-defense. The thesis also thoroughly examines the legal consequences of not meeting these conditions and evaluates whether the current legislative state allows for adequate consideration of the fact that the criminal offense was committed as a result of excess.

For this purpose, the work is systematically divided into five chapters. The first chapter serves to introduce the reader to the issue of circumstances excluding criminal liability in a broader context by defining the concept of unlawfulness, generally defining the concept, types, and significance of excluding criminal liability, distinguishing them from reasons for the extinction of criminal liability, the extinction of punishment, and reasons for impunity. Although the institutes of extreme necessity and self-defense in this thesis are primarily discussed from the perspective of criminal law, the first chapter also includes a comparison with the same institutes from the perspective of administrative law and civil law. The second chapter provides an overview of the development of the legal regulation of the institutes of necessity and self-defense since the establishment of independent Czechoslovakia. The fourth and fifth chapters alike first define the concept of both institutes and their significance, then focus on analyzing the individual legal conditions for their application, and finally discuss the various excesses associated with them, i.e., cases in which these legal conditions are not fulfilled in all respects.

The fifth chapter then seamlessly follows the discussion on excess, as it thoroughly analyzes the legal consequences that can be associated with excessive conduct and whether there is room for improvement in the legal framework in this regard.

Key words

Necessity, self-defence, excess